IZVORI ZA POVIJEST

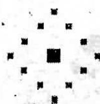
PRIREDIO

ZA VIŠE RAZREDE SREDNJIH ŠKOLA

DR STJEPAN SRKULJ
PROFESOR DONJOGRADSKE GIMNAZIJE ZAGREBAČKE

II

IZVORI ZA POVIJEST SREDNJEGA VIJEKA

ZAGREB 1911
TISAK KR. ZEMALJSKE TISKARE
NAKLADA PIŠČEVA

IZVORI ZA POVIJEST

PRIREDIO

ZA VIŠE RAZREDE SREDNJIH ŠKOLA

DR STJEPAN SRKULJ

PROFESOR DONJOGRADSKE GIMNAZIJE ZAGREBAČKE

II

IZVORI ZA POVIJEST SREDNJEGA VIJEKA

ZAGREB 1911

TISAK KR. ZEMALJSKE TISKARE

NAKLADA PIŠČEVA

SADRŽAJ.

Strana

1.

Pjesma o Grimniru (Grimnismal).

Iz „Edde"[1].

Preveo dr. *Ivan Scherzer.*

Kralj Hraudung imađaše dva sina, jedan se zvao Agnar, a drugi Geirröd. Agnar preturi deset, a Geirröd osam zima. Jednoć pođoše ribe loviti, ali bura im otjera čamac na debelo more. Čamac im se najposlije razbije o jednoj stijeni, ali se oni ipak popnu na obalu i prezime kod nekoga seljaka. Žena toga seljaka zavolje Agnara, a seljak Geirröda, te ga je učio lukavstvu. U proljeću dade seljak braći lađu, a povoljan vjetar ih donese do kraljevstva njihova oca. Geirröd, koji je stajao na prednjem dijelu lađe, skoči na obalu, otisne lađu i reče bratu: „Putuj do bijesa!". Baš u to je doba umr'o njegov otac, i tako on postane silan kralj.

Ođin[2] i Frigga[3] sjeđahu na Hlidskijalfu[4] i gledahu na zemlju. Tada reče Ođin: „Vidiš, tvoj ljubimac Agnar stanuje u pećini, a moj ljubimac Geirröd postao je silan kralj." Frigga odgovori: „Istina, Geirröd je kralj, ali nije zaslužio, da bude kralj; on nerado prima goste, jer se boji, da će ga izjesti." „To je laž", reče Ođin. I tada se okladiše. Frigga pošalje svoju dvorkinju Fullu[5] Geirrödu te mu poruči, neka se čuva čarobnika, koji će k njemu doći i koga će poznati po tom, što nema toga bijesnog psa, koji bi se usudio na njega navaliti. I zaista dođe Geirrödu čovjek u plavoj kabanici; i na nj ne htjede ni

[1] Starija i mlađa Edda zbirke su narodnih pjesama i priča o starim germanskim bogovima i junacima, a nastale su na Islandiji. — [2] Vrhovni bog, u starom njem. Wuotan. „*đ*" u Ođin čitaj *dz.* — [3] Frigga je žena Ođinova, u koječem slična Veneri. — [4] Sjedalo Ođinovo, s kojega motri svijet. — [5] Fulla = nj. Fülle t. j. obilje.

jedan pas navaliti. Kralj ga uhvati i zapita, tko je. On odgovori, da se zove Grimnir i da ne će više ni riječce kazati. Tada ga Geirröd posadi među dvije vatre, gdje je sjedio osam noći. U kralja bijaše sin Agnar, komu je bilo deset zima. On pođe k Grimniru, pruži mu pun rog pića i reče, da kralj ne čini pravo, što ga nedužna muči. Grimnir popije piće i reče:

„Vruća si ti, vatro, prevruća, vrijeme je, da se rastanemo, već si mi zahvatila kabanicu. Osam noći sjedim među vatrama, i nitko mi nije donio hrane osim Agnara samoga, zato neka sam i vlada nad zemljom Gota! Sveta je zemlja, koju vidim, a na njoj ima dvanaest dvorova. Tamo u Thrudheimu [1] neka vlada Thor [2], dok bogova nestane. Freyeru [3] dadoše bogovi na početku svemira Alfheim [4] za nagradu. Treći dvor su vedri bogovi pokrili srebrom, on se zove Walaskialf [5]. Sölkwabeck [6] zove se četvrti; oko njega teče uvijek hladna voda, koju Ođin i Saga svaki dan iz zlatnih čaša piju. Peti je Glandsheim [7], gdje sja široka dvorana Walhalla [8], u kojoj Ođin svaki dan junake od mača pale izbira. Tko hoće Ođinu doći, lako će poznati dvoranu; krov joj je kopljima i štitovima pokriven, a klupe oklopima; o zapadnim vratima visi vuk, a nad njima orao. Šesti je Thrymheim [9]; u njemu stanuje Skadi, plaha vjerenica bogova. Sedmi je Breidablick [10], stan Baldura [11], gdje se najmanje zločina događa. Osmi je dvor Himinbiörg [12], gdje nastava Heimdall, stražar bogova, i blažen pije slatku medovinu. Deveti je Volkwang [13]; tu u dvorani namješta Freya [14] stolove, a u Walhalli bira svaki dan junake — polovicu ona, polovicu Ođin. Deseti je Glitnir [15], sa srebrnim krovom; tu kroji Forseti cijeli dan pravo. Jedanaesti je dvor Noatnu [16], a dvanaesti Landwidi [17]. Pet stotina i četiri puta po desetora vrata imade Walhalla, a iz svakih ide osam stotina junaka. Eikthyrnir zove se srndać bogova, s njegovih rogova kaplju kaplje, od kojih nastaju rijeke.

[1] = svijet, stan jakosti. — [2] = Thonar = Donar, bog grmljavine. — [3] Freyer star. njem. frô = gospodin, bog sunca. — [4] = njem. Elfenheim, stan vila. — [5] Walin grad. — [6] = rijeka dubljine. — [7] = stan veselja. — [8] Dvorana, u koju dolaze junaci u boju ubijeni; dopodne se biju među sobom, rane im zacijele te se goste sa Ođinom do navečer. — [9] = stan grmljavine. — [10] = daleko sjajući (dvor). — [11] = svijetli bog sunca; kada dani postanu kraći, vele, da Baldur umire. — [12] = nebesko brdo. — [13] = poljana naroda. — [14] Staronj. frouwa = gospođa. — [15] = svijetleći. — [16] = pristanište lađa. — [17] = širina zemlje.

Jasen, pod kojim sudi Thor, zove se Yggdrasil [1]. On imade tri korijena; pod jednim prebiva Hel [2], pod drugim Hrimthursen, a pod trećim ljudi. Vjeverica Ratastöskr se vere po jasenu i sluša, što orao govori, te sve odaje Nidhöggeru. Swalin se zove štit, koji visi pred suncem; da se omakne, izgorjelo bi more i brda. Sköll je vuk, koji se sa suncem kupa u moru. Od Ymirova mesa postala je zemlja, od njegove krvi more, od kosti brda, od kose drveće, od lubanje nebo, a od mozga tmasti oblaci. Najbolje je drvo Yggdrasil, najbolja lađa Skidblandir; prvi je bog Ođin, najbolji konj Sleipnir, najbolji most Bifröst, prvi od Skalda [3] je Bragi [4], od jastrebova Habrok, od pasa Garm.

Ja imadem mnogo imena! Geirrödre, ti si lud, medovina te je omamila, oh mnogo si izgubio izgubiv ljubav moju, oh već vidim mač svoga ljubimca krvlju omašten! Sada se zovem Ođin. Hodi k meni, ako možeš!"

Kralj Geirröd sjeđaše kraj vatre i držaše na koljenima mač dopola iz korica izvučen. Ali kad začu, da je Ođin došao, skoči, da ga izvede iz vatre, ali u to mu padne mač s drškom k zemlji; on se omakne, probode i tako umre. Tada nestane Ođina, Agnar postane kralj i vladaše dugo.

2.

Huni.

Iz „Rerum gestarum libri" Amijana Marcelina [5].

Preveo *N. Nodilo.*

Narod hunski, malo poznat u starim spomenicima, boraveći tamo od močvare Meotske k Ledenom oceanu, prevršuje svaku mjeru divljaštva. Maloj djeci, već od rođenja, brazdičaju

[1] = jasen svijeta. — [2] = die Hölle, kći Lokijeva, napo bijela, napo crna, božica je podzemnoga svijeta. — [3] = pjevač. — [4] = bog pjesništva i govorništva. — [5] Amijan, Grk iz Antiohije u Siriji (oko polovice 4. vijeka), bio je vojnik. Za cara Valentijana ostavi vojsku, te se bavio u Antiohiji i Rimu. Premda je bio Grk, napisa latinski povijest rimsku od 96.—378. u 31 knjizi; prvih se 13 knj. izgubilo. Umr'o je negdje u posljednjoj četvrti 4. vijeka.

*

gvožđem obraze, kako bi požiljci odmah dlaku uništili, te će djeca ostarjeti golobrada bez ikakve krasote, a slična škopcima. Svima su krupni i čvrsti udovi, uz jake potiljke; po širini ljudske su nakaze, regbi živine su dvonoge, ili netesani kakvi likovi od drveta, što se kao prisloni na mostovima naprave. U ljudskoj nemiloj podobi tako su surovi življenjem, da ne trebaju ni vatre niti začinjenog jela, već im je hrana divlje korijenje i kakvagod živinčeta poluprijesno meso, koje će oni među stegnama svojim i konjskim leđima kako tako osušiti. Pod krovom od kuće ne stoje nikad, nego se klone kuća, kano grobova od ljudi dalje; i nije naći kod njih kolibe, trskom makar pokrivene. Skićući se po brdinama i šumama, od povoja već su navikli podnositi mrazove, glad i žeđu. Ne će pod krov da ulaze, već ako ih nagna prijeka potreba, jer se pod skrovištem ne cijene obezbijeđeni. Oblače se u lanene odjeće ili u kožuhe od kožica puhovih, i ne imadu drugu odjeću po kući a drugu uvani; niz vrat obučenu tuniku, kad jednom izgubi boju, sve dotle ne će izmijeniti, dok truhnući dugo sama se u dronjke ne raspadne. Glavu pokrivaju škrljacima zavinutih krila, i runjave noge oblažu kozinom; njihova obuća ne udara se ni na kakav kalup, te slobodnome koraku smeta. Zbogtoga malo su podobni za pješačke bojeve; naprotiv su kao pričavlani konjma čvrstim, no ružnim, a gdjekad na žensku sjede na njima i opremaju poslove. Na konjma, po danu i po noći, svak u ovom narodu kupuje i prodaje, uzima i jelo i napitak, i kad se paripu na tanki vrat naže, uljuljat će se u produženi drijem, čak do sanje mnogovrsne. I kad je urečeno vijeće o stvarima ozbiljnim, ono onako jašu svi na zajedničko raspravljanje. Njih ne tjera strogost kraljevska, nego su zadovoljni neurednim vodstvom svojih boljara, pod kojima sve razbiju, na što naiđu. Navaljuju iznenada, i gomile jedna za drugom srću u boj s raznom a strašnom vikom. A kako su prebrzi, te iznebuha udaraju, tako se prijeko i navalice raspršavaju nepolomljeni, pa razvezani trču, koljući i tamo i amo; kad prodru u utvrdu, kad tabor neprijateljev oplijene, od velike ih brzine njihove ne vidiš. Lako ćeš ih proglasiti za borce od svih najljuće zato, što se izdaleka biju strjelivom od čvrstih kostiju, čudnom vještinom zašiljenih poput strijele s vrškom željeznim, dok se izbliza bezobzirno biju mačem; a kad neprijatelj pazi

na udare, drugom će ga rukom omotat konopcem, i omotavši ude njegova tijela oduzeti mu snagu, da jaše ili da korak miče. Nitko kod njih ne ore niti se ikad ralice dohvata, jer su svi bez stalnoga naselja, bez ognjišta i zakona, bez postojanoga poretka; slični uvijek bjeguncima vrljaju s kolima, u kojima borave, i gdje im žene sapleću tamne halje i djecu, dok ne dorastu, hrane. — U primirju su nevjerni, nestašni; trepeću pri svakom vjetru nove nade, svom dušom se podavaju goropadnoj bjesnoći. — Osvojila ih je neizmjerna požuda za zlatom. Taki su vrtoglavci i pršljivci, da kadšto u isti dan po više puta od saveznika svojih otpadaju, a da ih nitko ne podraži, pa jednako se ublažuju, da ih nitko ne utaži. Ovaj hitri i neukroćeni ljudski rod, zagrijan pustom pohlepom za plijenom po tuđini, preko pljačke i pokolja svojih susjeda doprije do Alana.

3.

Na Atilinu dvoru.

(Prisci fragmenta[1] — Historici Graeci minores.)

Prešavši nekoliko rijeka dođosmo u veliko selo, gdje su bili dvori Atilini, za koje se kazivalo da se među svima ističu, a građeni su od drva i glatkih dasaka i ograđeni drvenom ogradom, ne toliko za obranu, koliko za oko. Za kraljevim je dvorom bio dvor Onegesija, oko kojega je također bila drvena ograda, ali nije bio iskićen kulama, kao što Atilin. Nedaleko od ograde bijaše kupalište, što ga Onegesije, čovjek iza Atile u Skita najmogućniji, sazida, dopremivši kamenje iz Peonije[2]. Ta u onom kraju, gdje su barbari stanovali, nema ni kamena ni drveta, nego upotrebljavaju tuđu građu.

Sjutradan pođoh u Atilino dvorište, a nosio sam dare ženi njegovoj, koja se zvala Kreka Ona mu je rodila tri sina. Najstariji je vladao Akacirima i ostalim narodima, koji nastavaju Skitiju na Pontu. U ogradi bijaše sila zgrada, jedne od lijepo složenih i rezbarijom iskićenih dasaka, a druge od izglađenih i ravno otesanih greda; završuju se naslaganim drvom. Okruzi

[1] Bizantski retor Prisko pratio je bizantskoga poslanika Maksimina na Atilin dvor pa je o tome napisao izvještaj. — [2] Kraj u Makedoniji.

se od dna počinju i dižu prilično visoko[1]. Tu je stanovala žena Atilina; k njoj me puste barbari, koji su stajali na vratima. Zatekoh je, gdje leži na mekim dušecima. Pod je bio pokrit lanenim sagovima, po kojima se išlo. Dvorila ju je sila sluga. Sluškinje su pred njom na podu sjedile i šarim vezom vezle platno, što se prebacivalo za nakit barbarskomu odijelu. Pristupim dakle, poklonim se i predam darove i izađem. Pođem k ostalim zgradama, gdje je Atila boravio. Čekao sam, dok Onegisije ne izađe. On je baš iz svoga stana izašao i desio se u dvoru. Stajah usred cijeloga mnoštva. Jer me je poznala straža Atilina i barbari, koji su ga pratili, nitko nije u me dirao. Vidio sam mnoštvo, gdje ide, i čuo sam viku i buku oko mjesta, kao da izlazi Atila. Izašao je iz kuće, ponosno stupajući i na sve se strane ogledajući. A kako je izašao s Onegisijem, stade pred zgradom. Mnogi od onih, koji su imali kaki spor, pristupahu i očekivahu njegovu presudu. Zatim se vrati u zgradu i stane primati barbarske poslanike, što su k njemu došli.

Kad smo se vratili u svoj čador, dođe otac Orestov te nam javi, da nas obojicu[2] Atila poziva na gozbu; gozba će biti u devet sati. Kad u određeno vrijeme dođosmo na poziv k ručku zajedno s poslanicima zapadnoga Rima, stadosmo na pragu pred Atilom. Vinotoče nam na domaću pruže vrč, da i mi, prije nego ćemo sjesti, žrtvujemo. Sad srknemo iz vrča i priđemo k sjedalima, gdje nam je bilo sjesti i ručati. Sva su sjedala bila u dvorani s jedne i druge strane uza zid. U sredini na počivaljci sjeđaše Atila; druga je počivaljka bila iza njega, a dalje je vodilo nekoliko stepenica do postelje njegove, koja je bila platnom i kićenim biljcima pokrivêna, baš kao što Grci i Rimljani priređuju za mladijence. Prvim se mjestom kod gozbe držalo ono nadesno do Atile, a drugim nalijevo; tu smo mi bili, dok je više nas sjedio Berih, vrlo ugledan Skit. Onegesije je sjedio na sjedalu desno do kraljeve počivaljke. Njemu su nasuprot zauzela mjesta dva sina Atilina; najstariji je naime sjedio na počivaljci Atilinoj, ali ne tik do njega nego na kraju; u strahu od oca gledao je u pod. Kad su se svi redom namjestili, pristupi vinotoča Atili i poda mu drveni vrč s vinom.

[1] Temelj je okrugao, i prema tomu se drveni zidovi dižu uokrug uvis. — [2] Bizantskog poslanika Maksimina i Priska; taj je pratio Maksimina na dvor Atilin.

Atila prihvati i nazdravi prvomu po časti. Ovaj nazdravicom odlikovan ustade i ne smjede sjesti, dok nije gutnuo ili iskapio i vinotoči vrč vratio. A kad je sio, stali su ga i drugi nazočni na isti način častiti t. j. uzeli bi vrč, nazdravili mu i pili. Do svakoga bijaše vinotoča; oni bi redom ulazili, kad bi Atilin vinotoča izašao. A kad je bio nazdravljen i drugi, a zatim redom ostali, pozdravi Atila i nas onako po redu sjedala. Kad je Atila sve pozdravio, izađu vinotoče, i namjeste se stolovi sve za 3, 4 ili više ljudi. Tako je svatko mogao sa stola uzimati, da se nije morao dizati iz reda sjedala. Prvi uniđe sluga Atilin s drvenom zdjelom, punom mesa, a za njim donesu sluge, što su sve dvorile, na stol kruha i prismoka. Za ostale barbare i za nas prirediše skupih jela u srebrenim zdjelama, a za Atilu ne bijaše na drvenoj zdjeli ništa doli mesa. Atila se pokazivao umjeren i u svemu ostalom. Gostima su davali zlatne i srebrne vrčeve, a njegov vrč bijaše od drva. Glatko platno bijaše mu odijelo, što se od drugih nije razlikovalo ničim do čistoćom. Pa ni mač, što ga nosi, ni oputa na barbarskoj obući, ni konjske uzde ne bijahu, kao što u ostalih Skita, ni zlatom ni dragim kamenjem ni drugom kojom skupocjenom stvari kićene. Kad se pojeo prismok, što se na prvim zdjelama donio, digosmo se svi, a nitko, kad se digao, nije smio sjesti na svoje mjesto, dok nije isto onako, kao ono prije, ispio pun vrč vina Atili u zdravlje. Tako počastiv ga posjedasmo, i na svaki se stol postavi zdjela s drugim jelom. Pa kad su i od toga svi uzeli pa ustali i na isti opet način ispili, sjednemo.

Nasta večer, zapališe baklje, a dva barbarina stanu pred Atilu i uzmu pjevati pjesme, koje su sami ispjevali; a pjevali su o pobjedama i junačkim djelima njegovim. Gosti upirahu oči u njih; jedni se radovahu pjesmama, druge zanese spomen na bojeve, a opet drugima, kojima je radi starosti tijelo oslabjelo i srce ih sililo, da miruju, navirahu suze na oči. Poslije pjesme dođe neki skitski luđak, brbljajući koješta bez pameti, bez smisla i ludo, te nasmija sve. Poslije njega dođe Zerkon, Maurušanin. A dođe u zgodan čas gozbe i stade svojim obličjem pa odijelom i govorom i riječima odasvud zbaždanim — jer je s jezikom auzonskim[1] miješao hunski i gotski — zabavljao goste i sve osim Atile natjerao u grohotan smijeh. Atila ostade

[1] italski.

mirna i ozbiljna lica, te ne progovori ni riječi, niti mu se na licu javi kaki smijeh; samo je svoga najmlađega sina po imenu Irnasa, kad je ušao i do njega stao, po licu gladio i vesela ga oka gledao. Budući da mi je začudo bilo, kako slabo mari za ostalu djecu, a ovoga lijepo pazi, reče mi barbarin, što je do mene sjedio — razumio je auzonski, a ja mu zadah riječ, da ne ću od onoga, što će mi reći, ništa odati —, da su vrači Atili prorekli, da će propasti njegov rod, ali da će se po tome sinu podići. A kako se gozba otegla do u noć, odosmo, jer nijesmo htjeli dulje piti.

4.

Iz Zbornika zakona Justinijanovih.

Paulus Krueger: Institutiones, lib. I. 1. Corpus iuris civilis, vol. I. Berolini 1908.

Preveo *K. Rac.*

Pravednost i pravo.

Pravednost je čvrsta i vječna volja davati svakomu svoje. Pravoznanstvo jest poznavanje svega božanskog i ljudskog, znanje onoga, što je pravedno i nepravedno.

A kako poslije toga općenog spoznanja počinjemo razlagati prava naroda rimskoga, pogotovo nam se čini, da se ona najzgodnije ovako dadu učiti, ako se isprva lakim i jednostavnim a onda sasvim podrobnim i potankim tumačenjem pojedino naučava. Inače, ako odmah na početku neuk i nedorastao još um učeniku nakrcamo mnoštvom raznolikih stvari, jedno ćemo od dvoga stvoriti: ili će on nauci uteći, ili ćemo ga s teškom mukom, često i s nepouzdanjem, koje najviše odbija mladiće, okasno dovesti do onoga, kud bi se, da ga vodimo lakšim putem, bez velikoga truda i bez ikakoga nepouzdanja brže dao dovesti.

Ovo su načela prava: pošteno živjeti, drugoga ne vrijeđati, svakomu davati svoje. Toj su nauci dva osnova: život državni i privatni. Državno je pravo ono, što zasijeca u uređenje države rimske, a privatno, koje se tiče koristi pojedinaca. Govorit je dakle o privatnom pravu, što se dijeli na troje: sklopljeno je od načela prirodnih, narodnih i građanskih.

Inst. I. 2.

Pravo prirodno, narodno i građansko.

Prirodno je pravo, što su ga od prirode naučila sva stvorenja. Ta to pravo ne pripada rodu ljudskomu, već svim stvorovima, što se na nebu, što na zemlji, što u moru rađaju. Odatle potječe veza muža i žene, što ga brakom zovemo, odatle — rađanje i odgoja djece; ta vidimo, da i ostale životinje dobivaju cijenu po znanju toga prava. A pravo građansko ili narodno dijeli se ovako: svi narodi, kojima vladaju zakoni i običaji, koriste se koje svojim pravom, koje opet onim, što je svim ljudima zajedničko; jer što odredi koji narod sam sebi, to pripada njegovu građanstvu i kao rođeno pravo onoga građanstva zove se pravom građanskim; a što je razbor prirodni među svima ljudima uredio, to se kod svih naroda jednako čuva, a zove se pravom narodnim, jer se tobože tim pravom svi narodi koriste. Pa tako se i narod rimski u jednu ruku koristi svojim rođenim, u drugu zajedničkim pravom sviju ljudi. A kakvo je koje, to ćemo na svome mjestu razložiti. Ali pravo se građansko zove po svakoj državi, tako na pr. atensko; jer kad bi tko htio Solonove ili Drakontove zakone zvati građanskim pravom atenskim, ne bi se prevario. Pa tako i ono pravo, kojim se koristi narod rimski, zovemo građanskim pravom rimskim ili pravom kviritskim, jer se njime koriste kviriti [1]. Rimljani se naime po Kvirinu zovu kviriti. Ali gdjegod ne dodamo, koje je države ovo ili ono pravo, mislimo naše pravo, kao što kad pominjemo pjesnika, a ne nadovežemo ime njegovo, zna se u Grka, da je to izvrsni Homer, a u nas — Vergilije. A narodno je pravo svemu rodu ljudskomu zajedničko. Korist i potrebe ljudske prinudile su rodove ljudske, te su sebi uredili neke stvari; ta buknuli su ratovi, i bilo onda sužnjeva i roblja, a to se protivi pravu prirodnomu. Po prirodnom pravu rodili su se odiskona svi ljudi slobodni. Po tom pravu narodnome nastala su gotovo sva utanačenja, kao što je kupnja, prodaja, davanje i uzimanje u zakup, udruženje [2], poklad, zajam i drugo bez broja.

Naše je pravo pisano ili nepisano. Grci kažu: „Zakoni su jedni pisani, drugi nepisani.“ Pisano je pravo zakon, odluke

[1] Kvirit znači član kurije — bratstva. — [2] Za neku korist ili posao.

pučke, senatske, naredbe carske, odredbe oblastî i savjeti pravnikâ. Zakon je, što je narod rimski na pitanje poglavara senatora, kao što je konzul, stvorio. Pučka je odluka, što je puk na pitanje oblasti pučke, kao što je tribun, stvorio. A puk se od naroda razlikuje onako, kao vrsta od roda; nazivom se naroda označuju svikoliki građani zajedno sa patricijima i senatorima, a nazivom se puka označuju građani bez patricija i senatora. Ali i pučke su odluke na prijedlog Hortensijev zadobile vrijednost baš kao zakoni. Senatska je odluka (senatus consultum), što odluči i odredi senat. Jer kad se narod rimski toliko umnožao, te ga je teško bilo na okup sazivati, da stvori kaki zakon, učini se zgodno, da se senat mjesto naroda pita za savjet. Ali i ono, što se caru svidi, vrijedi kao zakon, jer je po zakonu „lex regia", koji je radi vlasti njegove učinjen, narod njemu predao i na nj prenio svu vlast i moć svoju. Stoga štogod car pismom naredi ili po sudu svojem odredi ili nalogom naloži, zna se, da je zakon; to su tako zvane naredbe (constitutiones). Od njih su očito neke lične, jer se ne dadu svesti na primjer „jer to nije volja careva"; jer štogod on nekomu po zasluzi poda, kad ili komu odmjeri kazan ili bez primjera kome pomogne, to ne seže dalje od onoga lica. Ostale naredbe, jer su općene, bez sumnje vežu sve. I pretorske odredbe imadu nemalu pravnu vrijednost. To obično zovemo i časnim pravom (ius honorarium), jer su tomu pravu snagu podali oni, što vrše časti t. j. poglavari. I kurulski su edili za neke slučajeve izadavali odredbe, a takva je odredba dio prava časnoga. Pravnički su savjeti misli i mnijenja onih, kojima „bijaše dopušteno graditi pravo". Ta od starine bješe uređeno, te su neki javno tumačili pravo; Cezar im je dao pravo svjetovati[1], a zvali su se pravoznanci. Misli i mnijenja njih sviju vrijede, i sudac se, kako je određeno, ne smije udaljiti od odgovora (savjeta) njihova. Nepisano je pravo ono, što ga iskustvo utvrdi. Ta dugotrajni običaji, što ih složno prigrle ljudi, jesu kao zakon. I čini se, da je građansko pravo sasvim lijepo u dvije vrste podijeljeno. Čini se naime, da je tome početak potekao od uredaba dvaju gradova, Atene dašto i Lakedemona; u tim je gradovima obično bivalo, te su Lakedemonjani ono, čega će

[1] Svjetovati ljude, ako ih za pravni savjet zapitaju.

se kao zakona držati, više usađivali sebi u pamet, a Atenjani opet čuvali, što su našli u zakonima napisano.

Ali prirodna prava, kojih se svi narodi sasvim jednako drže, po nekoj su božanskoj providnosti uređena i uvijek traju snažno i nepromijenjeno; a ono, što svaki grad sam sebi uredi, obično se mijenja ili istiha složnom voljom naroda ili drugim poslije zakonom.

5.

Slaveni u Herodota.

Preveo dr. *A. Musić.*

IV. 17. Od trgovišta boristenskoga[1] (koje je između primorskih gradova najvećma u sredini Skitije) nastavaju najprije Kalpidi, koji su helenski Skiti; a više njih drugo pleme, koje se Alazoni zove. Oni i Kalpidi živu kao i Skiti, samo siju žito, kojim se hrane, i crni luk i leću i proso. A više Alazona nastavaju Skiti ratari, koji ne siju žito za hranu nego za prodaju. A više njih nastavaju Neuri. A Neurima na sjever nema ljudi, koliko znamo. 18. To su plemena uzduž rijeke Hipanisa[2] Boristenu na zapad. Prijeđe li se Boristen, najbliže mora je Hileja[3], a više nje nastavaju Skiti težaci, koje Heleni, koji nastavaju na rijeci Hipanisu, zovu Boristencima, a sebe same Olbiopolitima[4]. Ti težački Skiti nastavaju prema istoku tri dana hoda te dopiru do rijeke, koja se Pantikap[5] zove, a prema sjeveru jedanaest dana plovidbe uz rijeku Boristen — — —. 19. Tim težačkim Skitima na istoku preko rijeke Pantikapa nastavaju već nomadski Skiti, koji niti što siju niti oru. 21. Preko rijeke Tanaisa[6] nije više skitska zemlja, nego prvi dio pripada Sauromatima, koji nastavaju od zatona Meotskoga[7] prema sjeveru 15 dana hoda u zemlji, u kojoj ne raste ni divlje ni pitomo drveće. Više njih u drugom dijelu nastavaju Budini u zemlji, koja je sva kojekakvim drvećem zarasla. 105. Neuri se drže skitskih običaja. Jedan ih je vijek ljudski prije Darijeve vojne zadesilo, te su morali ostaviti cijelu zemlju radi zmija, kojih je mnogo iz zemlje dolazilo, a još ih je više odozgo iz

[1] Boristen = Dnjepar. — [2] Bug u južnoj Rusiji. — [3] Šumoviti kraj. — [4] Građani Olbije po Olbiji na ušću Buga. — [5] Valjada Ingulec, desni pritok Dnjeprov. — [6] Don. — [7] Azovsko more.

pustare navalilo, dok nijesu od nužde ostavili svoju domovinu i k Budinima se preselili. Ti ljudi čini se da su vračari. Jer kažu Skiti i Heleni, koji u Skitiji nastavaju, da se kod njih svake godine jedamput svatko za nekoliko dana u vuka pretvori pa opet svoje obličje dobije. Ja to ne vjerujem, ali oni to sasvimtim tvrde i zakljinu se.

108. Budini, koji su velik i brojan narod, imadu svi veoma plave oči i crvenu kožu. U njihovoj je zemlji drven grad, koji se zove Gelon. Svaka je strana njegova zida 30 stadija duga; a zid je visok i sav drven. A i kuće su njihove drvene i svetinje. Jer ovdje ima svetinja helenskih bogova, u kojima ima, kao i u Helena, kipova i žrtvenika i drvenih hramova; i Dionisu u slavu svetkuju svake treće godine svetkovinu i pomamljuju se. Geloni su naime starinom Heleni, koji su se iz trgovištâ digli i među Budinima naselili. I jezikom govore što skitskim što helenskim. A Budini niti govore istim jezikom, kojim govore Geloni, niti živu onako. 109. Budini su naime kao starosjedioci nomadi i jedu smrekove klipove jedini od ondješnjih naroda, a Geloni teže polja, jedu kruh, imaju vrtove i ni u obličju ni u koži nijesu kao oni. Ali Heleni zovu i Budine Gelonima, no krivo. Zemlja je njihova sva pokrita kojekakvim šumama. U najvećoj je šumi veliko i široko jezero i bara i rit oko njega. U njemu se hvataju vidre i dabri i druge životinje s četverouglastom glavom, kojih se kožom kožusi optaču.

123. Dok su Perzijanci išli skitskom i sauromatskom zemljom, nijesu imali što uništivati, jer je zemlja bila pusta. A kad su u budinsku zemlju provalili, nađu u njoj drveni grad, koji su Budini sasvim ispraznili pa ostavili, te ga zapale.

6.

Jordan o prebivalištima Slavena.

(Jordanis Getica[1].)

Unutra im je Dacija, koja je strmim Alpama[2] kao vijencem okružena; do njih se s lijeve strane, koja se stere na sjever,

[1] Jordan ili Jornand bio je rodom Alan, ali se volio držati Gotom. On je bio kršćanski svećenik, a po svoj prilici i biskup u Krotonu, u južnoj Italiji. God. 551. dovršio je svoju povijest o gotskom narodu (Getica). — [2] Karpatima.

po prostranim ravnicama od izvora rijeke Visle, dalje naseli mnogobrojan narod venetski. Makar se njihova imena sada mijenjaju po raznim rodovima i mjestima, ipak se u glavnom zovu Slaveni i Anti. Slaveni prebivaju od grada Novioduna[1] i jezera Mursijanskoga[2] sve do Dnjepra i na sjever sve do Visle; njima su bare i šume mjesto gradova. Anti pak, koji su među njima najhrabriji, šire se od Dnjestra, gdje se u zavoj svija Crno more, sve do Dnjepra; a te su rijeke za mnogo dana hoda jedna od druge daleko.

7.

Prokopije o Slavenima.

(Procopii de bello Gothico[3].)

Slavenima i Antima ne vlada jedan čovjek, nego od davnine živu pod pučkom vladom, i zato se u njih uvijek sreća i nesreća odbija na zajednicu. I jedni i drugi barbari imadu sve, rekao bih, druge uredbe od pamtivijeka jednake. Drže, da je samo jedan bog, koji gradi munju, gospodar svega; žrtvuju mu volove i svakovrsne žrtve. Usuda ne znadu niti vjeruju, da ikako utječe na ljude; ali kad im je već smrt za vratom ili ih srva bolest ili polaze u rat, zavjetuju se, da će, ako se spasu, odmah bogu žrtvu za život prinijeti; ako se živi vrate, žrtvuju, kako su obećali, i vjeruju, da su se toga spasa po žrtvi dostali. A štuju i potoke i vile, a i druga neka božanstva i njima svima žrtvuju, a uz take žrtve vračaju. Prebivaju u jadnim kolibama, a stanuju podaleko jedan od drugoga, te često mijenjaju svoje naselje. Kad polaze u boj, ide narod pješke na neprijatelja, sa štitom i sulicom u ruci, a nipošto ne navlače oklopa. Neki nemaju ni košulje ni haljinca nego samo gaće. Oboji imadu jedan jezik, dašto barbarski, a ne razlikuju se među sobom ni obličjem. Svi su vanredno visoki i jaki, a koža i kosa nije im ni odviše bijela ni plava, niti se vrgla u sasvim mrku boju, nego su svi crvenkasti. I oni živu surovo i nemarno, kao što

[1] Danas Isakča na donjem Dunavu. — [2] Močvara kod Osijeka. — [3] Prokopije Ćesarejac je vrlo znatan bizantski pisac VI. vijeka. Bijaše tajnik Belizarov.

Masageti, i jednako su, kao što i oni, uvijek nečisti; ali opet nijesu nimalo zli ni opaki, već prostodušno čuvaju hunske običaje. Nekada su Slaveni i Anti imali samo jedno ime. I jedni i drugi zvali su se Spori potom, što su, mislim, razasuto po zemlji stanovali. Zato i imadu mnogo zemlje. Veći dio obale s onu stranu Dunava u njihovim je rukama.

8.

O običajima starih Slavena.

(Mauricii Strategicum[1] — Schefferus Upsalae 1664.)

Plemena Slavena i Anta jednako živu i iste su ćudi i slobodna; ne dadu se nikako skloniti, da robuju ili da se pokoravaju, te su osobito u svojoj zemlji hrabri i ustrajni. Lako podnose i vrućinu i studen i kišu i golotinju i oskudicu. Prema strancu su prijazni, odana ga srca prate od mjesta do mjesta, kamo već mora, i čuvaju ga; dogodi li se strancu s nemara domaćinova nesreća, digne se na nj susjed njegov držeći, da je sveta dužnost osvetiti gosta. Tko je kod njih u sužanjstvu, ne drže ga u ropstvu zauvijek, kao što ostali narodi, već mu odrede vrijeme i onda stave na volju, hoće li se za ucjenu k svojima vratiti ili će ondje ostati na slobodi i u prijateljstvu. U njih ima mnoštvo raznih životinja i razna roda, što ga spremaju na hrpe, osobito prosa i raži. A žene su im više nego na ljudsku tako privržene, da mnoga drži smrt svoga muža za svoju smrt, te se drage volje ubijaju, jer misle, da život udovice nije život.

Stanuju u šumama, na rijekama i u močvarama i na jezerima, kud se teško može prići; za nenadne zgode prave izlaze iz kuće na sve strane. Potajice zakopaju u zemlju ono, što im treba za život; javno nemaju ništa zališno i provode život hajdučki. S neprijateljima se najvole sraziti u guštarama, klancima i na obroncima. Vješto upotrebljuju na mnogo načina zasjedu, nenadnu navalu i lukavštinu i to obdan i obnoć. Mimo

[1] Maurikije bijaše istočno-rimski car 582.—602. Njegov Strategikon je uputa, kako se treba braniti od Slavena. Novija kritika međutim sumnja, da li je to djelo njegovo.

sve ljude vješti su i prelaziti rijeke; junački ustraju u vodi, te često puta neki od njih, boraveći u kući i iznenada napadnuti, poskaču u duboku vodu i drže u ustima svoju dugačku trstiku, koja je za to priređena i s kraja na kraj šuplja, a dopire do navrh vode; leže u vodi naleđaške i dišu kroz nju, a dugo vremena mogu ustrajati, da nitko za njih i ne sluti. A desi se, te čovjek opazi vani trstiku, ali, kako ne zna za to, misli, da raste iz vode. Stoga oni, koji to znadu i poznaju trstiku po tome, što je ozgo odrezana i onako izviruje, zatjeraju im je u usta ili iskinu pa ih ovako natjeraju iz vode, jer ne mogu dulje u vodi ustrajati.

Oružani su kratkim sulicama, svaki čovjek dvjema, a neki od njih i štitom, doduše čvrstim, ali i teškim. Imadu i drven luk i kratke strjelice, okvašene otrovom, koji je vrlo ljut, ako ranjenik ne pije pića „thearike“ ili drugoga lijeka, što ga znadu vješti liječnici, ili ako se rana odmah ne izreže, da se otrov ne raširi po ostalom tijelu.

Nemaju vrhovne glave i mrze jedan na drugoga, ne poznaju reda niti gledaju, da sjedinjenim silama boj biju, niti izlaze na otvorena i ravna mjesta. Ako se kad u zgodan čas usude boj zametnuti, poviču i ujedno se maknu malo naprijed; ako im neprijatelji njihovi uzvrate vikom, napadaju junački. Inače dadu pleći i ne mare, da izbliza okušaju snagu svojih protivnika. Potrče u šume, što su im velika pomoć; u klancima znadu dobro boj biti. Često puta puštaju plijen tobože od straha, poteku u šume, a kad oni navale i oko plijena se raspu, napadnu ih i lako ih zatru. A to čine kojekako i rado, da neprijatelja smame na meku.

Dokraja su nevjerni i u pregovorima nepouzdani; više ih je moći držati na uzdi strahom negoli darovima. Budući da nijesu istoga mišljenja, stoga ili ne će ugovor da sklope, ili ako ga sklope, drugi će ga odmah prekršiti, jer su jedni drugima neprijatelji, pa ni jedan ne će drugomu da popušta.

Jadâ im u bici zadavaju udarci strijela, nenadni napadaji i zasjede na raznim mjestima, boj pješaka osobito lakih pa čistaci i otvoreni krajevi. Za njih treba pribaviti sebi vojsku: konjaništvo i pješadiju, osobito laku, dosta strijelaca, pa još silu oružja za bacanje i to nesamo strjelica nego i drugoga strjeliva. I mostove treba prirediti, pogotovo onakve, što se

„plovki“ zovu, da neviđen uzmogneš prijeći rijeke, kojih u onoj zemlji ima sva sila, a teško se preko njih prelazi. I treba da jedni na skitsku grade, a drugi da se biju. A treba da imaš i mjehove goveđe i kozje, od kojih se grade splavovi. Kod nenadanih provala i prijelaza treba da u ljetno doba vojnici na njima plivaju na neprijatelja. Vojne moraju se na njih poduzimati više u zimsko doba, kad je drveće golo, te se ne mogu lako kriti, pa kad i snijeg odaje stope bjegunaca; kad je u njih malo hrane, a sami su gotovo goli; osim toga se poradi leda lako prelazi preko rijeka.

Vojska, kad prelazi, treba da najedamput u neprijateljsku zemlju bane; prijelaz se mora udesiti na otvorenim i ravnim mjestima; smjesta treba poslati vrsnoga vođu s izabranom momčadi naprijed i mukom mučati, jer tako će se moći neprijatelj uhađati. A čuvati se valja, kolikogod možeš, toga, da se u ljetno doba — dogod ih pješaci ili konjaništvo ne natjera — bez uhađanja ne prelaze rijeke na neprohodnim i obraslim mjestima, osobito kad su neprijatelji na okupu. Ako bi bila prijeka potreba, da se tuda, jer je klanac, prolazi, treba onako, kako je već o tome u ovoj knjizi rečeno, ova mjesta iskrčiti i izravnati ili treba ondje ostaviti dosta vojske do povratka, da ne bi neprijatelji iznenada ili iz potaje na vojsku, plijenom opterećenu, udarili na prolazu.

Kako ima u njih mnogo poglavica, a jedan s drugim ne živi u slozi, zgodno je neke od njih, a naročito one, koji najbliže međaše, pridobiti ili riječju ili darom, a na ostale napadati, da ih ne bi mržnja na nas sve skupa ujedinila i da ne bi stvorili monarhije. A treba strogo nadzirati prebjege i bjegunce, koji bi obećali, da će pokazivati put ili nekud voditi.

9.

Samo.

Fredegari Scholastici Chronicon[1].

U četrdesetoj godini vladanja kralja Hlotara[2] skupi čovjek, imenom Samo, a rodom Franak iz kotara Senonskoga oko sebe

[1] Fredegar, burgundski kaluđer, sastavio je svoju kroniku iz starijih kronika; nastavio je ondje, gdje je Gregorije iz Toursa († 594.) prestao, i dotjerao do god. 642. — [2] God. 623.

mnogo trgovaca i pođe u poslu trgovačkom k Slavenima ili Vinidima. Slaveni su se već počeli dizati na Avare ili Hune i na kralja njihova hagana. Vinidi su odvajkada bili bifulci Avara; kad bi Avari s vojskom krenuli na koji mu drago narod, stala bi njihova vojska pred taborom, a Vinidi bi se borili; ako bi bili dosta jaki za pobjedu, tada bi se Avari bacili na plijen; a ako bi Vinidi bili slabiji, onda bi im Avari priskočili i snagom pobijedili. Zato su ih Avari zvali bifulcima, jer su se dvaput u kreševu borili i bili preteče Hunima[1]. Svake bi zime dolazili Avari k Slavenima, te bi im mimo drugo nasilje Slaveni još danak davali. Sinovi avarski, što su ih slavenske žene rodile, nijesu više mogli te sramote i zuluma podnositi te se dignu, kako je sprijed rečeno, na Avare i zbace gospodstvo njihovo. Kad su Vinidi s vojskom pošli na Avare, krene s njima i trgovac Samo. Ovdje se istaknu tolikom hrabrošću protiv Avara, da je bilo čudo; sva sila Avara pade od mača vinidskog. Cijeneći junaštvo Samovo izaberu ga kraljem svojim, te je 35 godina sretno vladao. Za njegove su se vlade Vinidi s Avarima više puta pobili. Njegovim umom i junaštvom nadvladaše Vinidi uvijek Avare. Samo je imao 12 žena od naroda vinidskog, a one mu rodiše 22 sina i 15 kćeri.

Devete godine za kraljevanja Dagobertova[2] poubijaju i orobe Slaveni ili Vinidi u državi Samovoj mnogo franačkih trgovaca; to bijaše početak neprijateljstva među Dagobertom i Samom, kraljem slavenskim. Dagobert pošalje k Samu poslanika Sihara zahtijevajući, neka se krivci, koji su njegove ljude ubili ili robu trgovaca ugrabili, kazne i šteta naknadi. Samo ne pusti Sihara sebi na oči. Sihar obuče slavensko ruho, dođe sa svojima pred Sama; kaže sve, što mu je bilo naloženo. Ali Samo po običaju poganskom srca bezbožna i ohola ne popravi ništa, što su njegovi ljudi počinili; samo je bio voljan odrediti, da se to i druge razmirice, koje su se među strankama bile porodile, sudom izravnaju. Sihar kao lud poslanik nabaci bezumne riječi, što mu nijesu bile naložene, i prijetnje protiv Sama; Samo bi, kaže, i narod njegove države morao biti pokoran Dagobertu. Samo već ljutit reče: „I zemlja, kojom vladamo i mi smo Dagobertovi, bude li on voljan čuvati s nama prijateljstvo“.

[1] Ili i zato, što bijahu težaci u Avarskoj — u talijanskom jeziku je befolco onaj, što volovima teži zemlju. — [2] God. 631.

Nato će Sihar: „Ne mogu kršćani i sluge Božje prijateljevati sa psima (poganima)“. „Ako ste vi sluge Božje“, odvrati mu Samo, „a mi psi Božji, e onda mi smijemo vas, koji neprestano protiv Njega radite, ujedati“. I prótjeraju Sihara ispred očiju Samovih. Kad je to Dagobert čuo, prkosno zapovjedi, neka se po cijeloj državi Austrazijskoj diže vojska na Sama i Vinide. U tri odjela pođe vojska na Vinide, a i Langobardi, saveznici Dagobertovi, krenu kao neprijatelji na Slavene. Slaveni bijahu sa svoje strane pripravni na tim i drugim mjestima; alemanska vojska pod zapovjedništvom Krodebertovim održi pobjedu na onoj strani, odakle je provalila. Isto tako pobijede Langobardi. Alemani i Langobardi povedu sa sobom velik broj zarobljenih Slavena. A kad su Austrazijci došli pod tabor kod Wogastisburga, gdje se glavna sila Vinida utvrdila, potraje borba tri dana; ovdje izgine mnoštvo vojnika Dagobertovih od mača, a drugi pobjegnu glavom bez obzira kućama svojim i ostave sve šatore i ono, što su uza se imali. Iza mnogih pobjeda provaljivali su Vinidi u Tiringiju i ostale krajeve države franačke i plijenili. Državi se Samovoj pokori sa svojim narodom i Dervan, knez Srba, koji bijahu također roda slavenskoga i koji su prije priznavali vlast franačku.

10.

Čech.

Iz Dalimilove Chronike češke [1].

V srbském iazyce iest zemie,
iežto Charvati iest imie.
V téi zemi bieše Lech,
iemuž jmie dieiechu [2] Čech;
mužoboistva sie dočini [3],
pro niež svú zemiu provini [4].
Ten Čech jmieiéše bratróv šest,
pro niéž [5] jmieiéše moc i čest,

[1] Ova je kronika pisana u 14. vijeku i to onakim češkim jezikom, kako se u ono vrijeme govorio. Složena je u rimovanim stihovima. Kronika je poznata po imenom Dalimilovim; je li baš od njega, ne da se odrediti. Pisac je sabrao iz narodnoga pričanja i odrugud mnogo priča pa ih pripovijeda kao pravu istinu. Priča nestaje sve više, što se više pisac približava svojemu vremenu. Tekst je priopćen po izdanju Václava Hanke od god. 1851. — [2] Bijaše. — [3] Učini. — [4] Tim okalja zemlju svoju. — [5] Po njima.

a ot nich mnoho čeledi [1],
jiéž iednéi noci osledi [2].
I vybra [3] sie se všemi z zemie,
jiéiž bieše Charvatie imie,
I bra [4] sie lesem [5] do lesa
diétky své na plecí nesa.
A když dłuho lesem jide,
k velikému hvozdu [6] přijide,
stešče [7] sie čeledi ieho,
vece [8]: „Bieda skutka mého [9]!
že jste pro mie v téito núzi [10],
vaši domi hustí łuzi [11]“.
I vece Čech k svému sboru:
„Podejdiem [12] pod tuto horu,
dietem, skotu otpočinem,
a snad sie tu s túhú minem [13]“.
Pak zaitra u pravéi zoře [14]
by Čech sam iedin na téi hoře,
z niéř všucku [15] zemiu ohleda,
a dale jim jíti neda,
řka: Imámy zemiu po svéi vóli,
budu nam zde płni [16] stoli,
zvieři, ptakóv [17], ryb, včeł [18] dosti,
od nepřátel dost tvrdosti [19],
iakby sie na púšči [20] stało,
kdežby nic nepřekažało [21]“.
Ale že s téi hory zřchu [22],
protož téi hoře Říp vzdiechu [23].
Prvé [24] chleba nejmieiechu,
maso a ryby iediechu;
téhož léta łuh [25] zkopachu,
druhého rádłem [26] zorachu.
Že iich starostie Čech diechu [27],
proňž [28] téi zemi Čechy vzdiechu.
Ti ludié převierni biechu,
své zbožié [29] obecno [30] jmiechu;
komuž sie nedostanieše [31],
u druha iako své jmieše.
Jeden zlý obyčei jmiechu,
že manželstva [32] nedržechu,
i žena jista nebieše,
jeden muž mnoho žen jmieše.
Sudce nikdy nejmieiechu,
nebo [33] sobie nekradiechu;
pakli [34] sie kde stała sváda [35],
u starších budieše rada [36],
aby právo učinili
a pravému polepšili [37].
I minu let velmi mnoho,
že sie držechu obyčeie toho.

[1] Čeljadi. — [2] Sakupi. — [3] Krene se sa svima iz. — [4] Idući. — [5] Šumom. — [6] Brijeg. — [7] Zaustave se. — [8] Govoraše Čeh. — [9] Jaoh djela moga! — [10] Nevolji. — [11] T. j. radi mene su.... — [12] Pođimo. — [13] Možda — da tugu zaboravimo. — [14] U ranu zoru. — [15] Cijelu. — [16] Pun. — [17] Ptica. — [18] Pčela. — [19] Utvrda. — [20] Pustoši. — [21] Smetalo. — [22] Gledali. — [23] Prozvali su. — [24] Isprva. — [25] Lug. — [26] Ralom. — [27] Jer se njihov glavar zvao Čeh. — [28] Radi njega. — [29] Stvari. — [30] Zajednički. — [31] Dostajalo. — [32] Ženidbu. — [33] Jer. — [34] Kad bi. — [35] Porodila svađa. — [36] Tražiše savjet. — [37] Popravili štetu.

*

11.

O slavenskim, a napose ruskim plemenima.

Iz „Nestorove kronike" — Ljetopis po spisku Lavrentija [1].

Po množêh že vremjanêh sêli sut Slovêni po Dunaevi, gdê est nyne[2] Ugor'ska zemlja i Bolgar'ska. Ot têh Slovên razidošasja po zemlê i prozvašasja imeny svoimi, gdê sêdše na kotorom mêstê: jako prišedše sêdoša na rêcê imjanem Marava, i prozvašasja Morava, a druzii Česi narekošasja; a se ti že Slovêni: Horvate Bêlii, i Sereb i Horutane. Volhom bo našedšem na Slovêni na Dunajskija[3], sêdšem v nih i nasiljaščem[4] im, Slovêni že ovi prišedše sêdoša na Vislê, i prozvašasja Ljahove; a ot têh Ljahov prozvašasja[5] Poljane, Ljahove druzii Lutiči, ini Mazovšane, ini Pomorjane[6]. Takože i ti Slovêne prišedše i sêdoša po Dnêpru i narekošasja Poljane, a druzii Drevljane, zane[7] sêdoša v lêsêh; a druzii sedoša mežju Pripet'ju i Dvinoju i narekošasja Dragoviči; inii sêdoša na Dvinê i narekošasja 'Poločane, reč'ki radi, jaže vtečet v Dvinu, imjanem Polota. Slovêni že sêdoša okolo ezera Ilmerja, i prozvašasja svoim imjanom, i sdêlaša grad i narekoša i Nov'gorod; a druzii sêdoša po Desnê[8], i po Semi[9] i po Sulê[10], i narekošasja Sêver. I tako razidesja Slovên'skij jazyk, têmže i gramota prozvasja Slovên'skaja . . . . .

Bjasta bo 2 brata v Ljasêh, Radim, a drugij Vjatko, i prišed'ša sêdosta Radim na S'žju[11], prozvašasja Radimiči, a Vjatko

---

[1] Ova staroruska kronika poznata je pod imenom Nestorove kronike, jer se držalo, da ju je napisao kaluđer pećerskoga manastira u Kijevu Nestor, koji je živio u drugoj polovini 11. i na početku 12. vijeka. Rusi je zovu „prvonačelni ljetopis". Ta se kronika i dalje nastavljala. Original se izgubio, od sačuvanih prijepisa je najstariji „lavrentijevski rukopis" od god. 1377., a prozvan je po kaluđeru Lavrentiju, koji ga je te godine prepisao. — [2] Sada. — [3] Kada su se na njih oborili Vlasi (t. j. Kelti ili po nekima Rimljani). — [4] Mučili ih. — [5] Dodaj: jedni. — [6] Ljutići i Pomorci pripadali su baltičkim ili polapskim Slavenima. Sudeći po toj Nestorovoj bilješci, zvali su stari Rusi imenom Lesi uopće zapadne Slavene. — [7] Jer. — [8] Desna je lijevi pritok Dnjepra, izlijeva se u Dnjepar nešto više Kijeva. — [9] Lijevi pritok Desne. — [10] Sula je lijevi pritok Dnjepra. — [11] Sož lijevi pritok Dnjepra.

sêde s rodom svoim po Ocê[1], ot negože prozvašasja Vjatiči. I živjahu v mirê Poljane, i Derevljane, Sêver, i Radimiči, Vjatiči i Horvate. Dulêbi živjahu po Bugu[2], gdê nyne Velynjane, a Uliči i Tiverci sêdjahu po Dnêstru.

12.

Iz Korana.

Preveo *Mića Ljubibratić.*

Jelo i piće.

Glava II. 167[3]. O vjerni! hranite se ukusnijem jelima, koja vam mi dajemo, i odajite hvalu Bogu, ako ste njegovi obožavaoci.

Glava V. 1. O vjerni! budite vjerni u vašim obvezama. Dopušteno vam je, da se hranite mesom stoke, iz koje su sastavljena vaša stada; ali nemojte jesti stvari, o kojim vam je učinjena zabrana u ovim daljim stihovima Korana, ni divljači, koju vam je zabranjeno ubijati u lovu, donde dok ste obučeni u hadžijsko odijelo (ihram). Bog rješava, kako je njemu drago.

4. Crknute životinje, krv, svinjsko meso, sve ono, što je ubijeno uz prizivanje drugog imena osim imena Božjega; životinje udavljene, premlaćene, ubijene padom ili udarcem roga; one, koje je zaklala neka divlja zvijer, izuzevši ako ste je očistili puštanjem krvi; ono, što je bilo zaklano na oltarima idola, — sve vam je to zabranjeno.

92. O vjerni! vino, kockanje, kipovi i ispitivanje strijela gnusoba je đavolom izmišljena; uzdržavajte se od svega toga i vi ćete biti srećni.

97. Dopušteno vam je loviti ribu, da se njom hranite, i za putnike; ali lov vam je zabranjen za sve vrijeme nošenja svete odjeće hadžijske. Bojte se Boga; jednoga dana vi ćete biti okupljeni okolo njega.

Raj.

Glava III. 197. Ali oni, koji se boje Boga, stanovat će u baštama orošenijem tekućim vodama; oni će u njima vječno

---

[1] Na gornjoj Oki. — [2] Bug, desni pritok Visle. — [3] Arapski brojevi bilježe stihove Korana.

stanovati. Takav će biti doček, koji će oni kod Boga naći; a zaista sve, što dolazi od Boga, više valja za pravedne.

Glava XVIII. 29. Oni, koji budu vjerovali i dobro činili .... Zaista, mi ne ćemo dopustiti, da propade nagrada onoga, koji je najbolje radio.

30. Ovima Edenske bašte: ispod njihovijeh noga teći će vode; oni će se tamo kititi zlatnijem grivnama, odijevat će se zelenijem haljinama od svile jake i meke, naslonjeni na sjedišta. Da lijepe nagrade! da divna mjesta za počivanje!

Glava XXXVII. 39. A vjerni služitelji Božji
40. Primit će izvjesne dragocjene darove,
41. Prijatne plodove, i počasti
42. U baštama milina,
43. Odmarajući se na sjedištima, i gledajući se licem u lice.
44. Unaokolo će obilaziti čaša puna vode
45. Vode bistre, prave miline za one, koji je uspiju.
46. Ona ne će pomračiti njihov razum i ne će ih opiti.
47. Oni će imati djevica krotka pogleda, velikih crnijeh očiju, i svojom mašću nalik na nojeva jaja brižljivo sakrivena.

Glava XLVII. 16. Evo slike raja, koji je obećan pobožnijem ljudima: Izvori, kojih se voda nikada ne kvari, izvori mlijeka, kojem se ukus nikada ne kvari, izvori vina: miline onijem, koji ih uspiju.

17. Izvori čistoga meda, svake vrsti voća, i oproštaj grijeha. Hoće li tako biti onomu, koji će, osuđen na stanovanje u vatri, biti napajan vrelom vodom, koja će rastrzati njegovu utrobu?

Pobožnost.

Glava II. 172. Ne sastoji se pobožnost u okretanju vaših lica ka istoku ili ka zapadu. Pobožan je onaj, koji vjeruje u Boga i u pošljednji dan, u anđele i u knjigu, u proroke; koji iz ljubavi spram Boga daje od svog imanja svojim bližnjim, sirotama, ubogima, putnicima i onijem, koji prose; koji otkupljuje roblje, koji svršava molitvu, koji daje milostinju, ispunjava primljene obaveze, koji je strpljiv u nevolji, u teškijem i u bijednijem vremenima. Oni su pravedni i boje se Boga.

Sudbina.

Glava III. 139. Živa duša umire samo s dopuštenjem Božjim, po knjizi, koja opredjeljuje granicu života.

Glava VIII. 17. Ne ubijate ih vi nego Bog[1]. Kad baciš hitac, ti ga nijesi bacio, nego je Bog, da bi vjerne okušao lijepijem okušanjem; jer Bog čuje i zna sve.

Glava XVI. 38. Mi smo svakom narodu poslali apostole, govoreći: Klanjajte se Bogu i izbjegavajte Taguta[2]. Među njima bijaše ih, koje je Bog rukovodio; bijaše drugih, koji su bili namijenjeni lutanju i zabludi.

Glava XVII. 14. Mi smo svakom čovjeku privezali o vrat njegovu pticu[3]. Na dan vaskrsa mi ćemo mu pokazati Knjigu, koju će oni naći otvorenu.

15. Čitaj u svojoj knjizi, reći ćemo mu mi tada; dovoljno je, da ti danas sam svršiš svoj račun.

Glava XLII. 6. Da je Bog htio, on bi ustanovio samo jedan cigli narod, koji bi ispovijedao istu vjeru; ali on će jednijem dati mjesto u svojem milosrđu, dok zli ne će imati ni branitelja ni zaštitnika.

Glava LVII. 22. Nikakva bijeda ne snalazi ni zemlju ni vas, da nije zapisana u knjizi, prije nego smo ih stvorili. To je bilo lako Bogu.

Odmaštenje.

Glava II. 173. O vjerni! Kazna odmaštenja propisana vam je za ubistvo. Slobodan čovjek za slobodnog čovjeka, rob za roba, a žena za ženu. Treba čovječno postupati sa onim, kojemu njegov brat oprosti tu krvninu, a on od svoje strane treba da se plemenito oduži onome, koji mu oprašta odmaštenje.

Glava XXII. 59. To će biti tako. Onaj, koji odmastivši tačno prema uvredi, koja mu je učinjena, bude nanovo uvrijeđen, bit će potpomognut samijem Bogom. Bog rado prašta: on je blag.

---

[1] T. j. u boju. — [2] Ime nekoga idola. — [3] Slikovan izraz, koji znači čovjekovu sudbinu; i u lat. imamo „mala avis“ u značenju „zla kob“.

Veliki dan[1].

Glava LXXXIII. 1. Kuku onijem, koji varaju na mjeri ili terazijama[2].
2. Koji kupujući zahtijevaju punu mjeru,
3. A davaju druge, kada sami mjere!
4. Ne znaju li oni, da će jednoga dana biti oživljeni
5. Za veliki dan (vaskrsa)?
6. Toga dana ljudi će izići pred gospodara svega svijeta.
7. Jest, spisak nesavjesnijeh je u Siđinu[3],
8. Ko će Ti reći, što je to Siđin?
9. To je knjiga pokrivena pismenima.
10. Toga dana, kuku onijem, koji nazivaju lažima naše znakove,
11. Koji drže, da je dan suđenja laž!
12. Prijestupnici, krivci, mogu ga jedini nazivati neistinom.
15. Doista, toga će dana oni biti koprenom sakriveni od pogleda njihova Gospoda;
16. Potom će biti strmoglavljeni u pakao.
18. Doista, spisak pravednijeh je u Iliunu[4].
19. Ko će ti reći šta je to Iliun?
20. To je knjiga pokrivena pismenima.
21. Oni, koji pristupaju Vječnomu, svjedoci su onoga, što se u nju bilježi.
22. Zaista, pravedni će biti u staništu milina.
24. Na njihovijem čelima ćeš poznati sjajna blaženstva.

13.

O dolasku Srba na Balkan.

Konstantin Porfirogenet „De administrando imperio".

Treba znati, da Srbi potječu od nekrštenih Srba, što se i Bijelima zovu; stanuju onkraj Turcije[5] u zemlji, koju oni Bojki

[1] Glave Korana dobile su svoje ime ili po kakvoj riječi, koja se ponavlja u daljim stihovima, ili po riječi, kojom se glava počinje. Tako je na pr. ovoj glavi (LXXXIII.) naslov „Varalice". — [2] Vaga. — [3 i 4] Siđin i Iliun su po objašnjenju, koje je u samom Koranu, knjige, u koje se zapisuju ljudska djela. — [5] Ugarske.

zovu; s njima međaši i Franačka a jednako i nekrštena Velika Hrvatska, što se i Bijela zove. A ondje stanovahu u početku i ti Srbi. A kad je vlada nad Srbijom prešla od oca na dva brata, uteče jedan od njih k rimskom caru Herakliju i povede sa sobom polovicu naroda. Car ga Heraklije primi i dade mu za nastavanje u oblasti Solunskoj mjesto Serbliju, koja je od onoga vremena to ime dobila. Ime Srbi znači u latinskom jeziku „robovi". Potom se i općeno obična obuća robova zove „serbula", a Tzerbuljanima oni, koji nose priprostu i siromašku obuću. To su ime Srbi imali zato, što su bili podanici cara rimskoga. Poslije nekoga vremena odluče Srbi da se povrate u domovinu, a car ih pusti. Kad su prešli rijeku Dunav, požališe i zatražiše u cara Heraklija po tadašnjem vojničkom zapovjedniku u Beogradu, da im dade drugu zemlju za obitavanje. A budući da su sadašnja Srbija i Paganija, tako zvana zemlja Zahumljana, pa onda Travunja i zemlja Kanalita, što su se desile pod vlašću rimskoga cara, opustjele radi Avara (ta odanle su protjerali Romane, koji sada prebivaju u Dalmaciji i Dirahiju), zato je car iste Srbe naselio i u ovim krajevima.

Ova zemlja Zahumska bijaše pod vlašću rimskoga cara, ali otkada su zemlju i narod njezin pokorili Avari, sasvim je opustjela. Zahumljani su Srbi, a potječu od onoga vladara, koji se utekao rimskom caru Herakliju. Zahumljanima su prozvani po tako zvanoj gori Hum . . . . Rod prokonzula i patricija Mihajla, sina Viševićeva, kneza Zahumskoga, dolazi od nekrštenih stanovnika oko rijeke Visle, zvane Dicike, a nastanio se uz rijeku Zahluma po imenu.

14.

Čežnja Abderahmana I. za domajom.

(Preveo *Krsto Pavletić.*)

I ti palmo[1], tuđinka si,
Kano i ja, u tom kraju,
Tuđinka si nà zapadu
Svom dalèko zavičaju.

Plači zato! — No nijema
Gdje bi smogla plakat ona?
Ne! ta ona tuge ne zna,
Ne zna pečal, kô ja, bôna.

[1] Abderahman je dao s obala Eufrata zasaditi palmu u Hispaniji.

Ali kad bi osjećala,
Čeznula bi suzna doma
Za istokom — u gaj pôma,
Eufratskih željna valâ.

Ne sjeća se tog već ona —
U ljubavi skoro i ja
Rod Abasov mrzit prestah,
Iz domaje što me vija.

15.

Avarski hringi.

Iz „De gestis Karoli Magni“ monaha Sangallenskoga [1].

Kad su počeli kraljevi galski ili franački slabjeti, provali najedamput cijeli narod hunski, koji je prije znao robiti po Franačkoj i Akvitaniji ili Galiji ili Hispaniji, opustoši sve poput silna požara i odnese u siguran zaklon, štogod se otelo vatri. Ti su zakloni, kako mi je obično pripovijedao Adalbert[2], bili ovaki. Hunska zemlja bijaše okružena s devet kruga. Pa kad sam ja, ne poznavajući druge kruge doli vrbove, pitao: „A kakovo je to čudo bilo, gospodaru?“, odgovori mi: „S devet živica bijaše utvrđeno“. Pa kako sam i od ovih poznavao samo onakove, kojima se obično usjevi ograđuju, reče mi na pitanje o tom još ovo: „Jedan je krug bio tako prostran t. j. toliko je obuhvatao, kolika je daljina od Züricha do Konstanza. A bio je građen hrastovim, bukovim i jelovim stupovljem tako, da je od vanjskoga do unutrašnjeg ruba zapremao 20 stopa u širinu, a isto se toliko dizao u visinu; a sva je praznina bila ili ispunjena tvrdim kamenjem ili čvrsto zemljom nabita, izvana pak su bili ti nasipi pokriti gustim busenom. Gdje se busenje doticalo, ondje zasadiše stabalca, a ova, kako obično vidimo, odsječena i ležeći na zemlji tjeraju grančice i lišće. Unutar ovih nasipa bijahu porazmještena sela i kuće tako, da se od jedne do druge mogao čuti povik ljudski. Nasuprot pak tim zgradama u onim bedemima, koji se nijesu dali zauzeti, bila su smještena vrata, ne baš široka, na koja su obično zaradi plačkanja izlazili nesamo stanari izvanjskih nego i nutrašnjih krugova. Isto

[1] Monah — za ime mu se ne zna — u samostanu St. Gallenu u Švicarskoj, napisao je koncem 9. vijeka to djelo po želji cara Karla Debeloga. — [2] Monah sangallenskoga samostana i učitelj pisca „De gestis Karoli“, koji je bio na avarskim vojnama Karla Velikoga.

je tako od drugog kruga, koji je slično bio kao i prvi građen, bio treći 10 njemačkih milja daleko, a to je, koliko 40 talijanskih milja. Pa tako je bilo sve do devetoga, premda su svi okruzi jedan od drugoga bili kud i kamo tjesniji.

Od jednoga kruga do drugoga nizala su se na sve strane i zemljišta i stanovi tako, da se od stana do stana mogao razabirati zvuk trublje, kojim se sve navješćivalo. U ove dakle utvrde donošahu kroz dvije stotine a i više godina bogatstvo svake ruke sa svega zapada; a budući da su Goti i Vandali narušivali mir ljudima, opusti gotovo sav zapad. Ali ih je ipak nepobijeđeni Karlo u 8 godina tako smlavio, da ih nestade bez traga i glasa. Plijen, što ga je u Panoniji našao, razdijeli među biskupe i samostane vrlo darežljivo.

16.

Krštenje Slovenaca.

Conversio Bagoariorum et Carantanarom [1].

Huni [2] počeše teško tlačiti Korutance [3], kojim bijaše tada vojvodom Borut. On javi Bavarcima, da na njega idu Huni s vojskom, i zamoli ih, da mu priteku u pomoć. Oni mu brzo priskoče u pomoć, protjeraju Hune, ojače Korutance i podvrgnu ih pod vlast kraljeva pa tako i susjede njihove. I povedu zatim sa sobom u Bavarsku taoce, a među njima bijaše i sin Borutov, po imenu Kakacije [4]. Borut zamoli, da mu sina odgoje na kršćansku i da ga pokrste; pa tako se i dogodi. Isto je molio i za sinovca svoga Hotimira.

Po smrti korutanskoga vojvode Boruta [5] vrate Bavarci na zapovijed Franaka Kakacija, koji je već bio kršćanin, Slavenima, koji su to tražili, i učine ga knezom. On je zatim treće godine umr'o. S dopuštenjem gospodina kralja Pipina vrati se na molbu samoga naroda Hotimir [6], koji je bio kršćanin. A njemu je sve-

[1] To je djelce (Krštenje Bavaraca i Karantanaca) napisao neki salzburški svećenik god. 873. htijući dokazati, da je Panonija u duhovnim poslovima odvajkada pripadala nadbiskupiji salzburškoj. — [2] Ovdje se pod Hunima razumijevaju Avari. — [3] Oko god. 745. — [4] Obično se uzima, da to ime slovenski glasi Gorazd. — [5] Oko god. 750. — [6] Oko god. 753.

ćenik Lupo, namješten od salzburške stolice na otoku Au u Chiemskom jezeru, dao svoga nećaka, po imenu Majorana, koji je već bio za svećenika posvećen. Budući da mu je isti svećenik Lupo bio krsni kum, uputi ga, da se ponizna srca pokori crkvenoj jurisdikciji salzburškoga samostana. Ta ga plemena prime i dadoše mu vojvodstvo. On pak povede sa sobom svećenika Majorana, koji je bio u salzburškom samostanu posvećen za svećenika. On ga opomene, da se u službi Božjoj pokorava tomu samostanu. Hotimir učini tako i obeća, da će služiti toj stolici. I učinivši tako plaćaše ondje od godine do godine svoje daće i dobivaše odanle kršćansku pouku i upute uvijek, dok je god živio.

Za neko vrijeme zamoli pomenuti vojvoda korutanski biskupa Virgilija, da obađe njegov narod i da ga utvrdi u vjeri. Ali on to nije onda mogao ispuniti, nego je mjesto sebe poslao svoga biskupa, po imenu Modesta, da poučava puk, a s njim je poslao svećenike svoje Watttona, Reginberta, Kozharija i Latina pa đakona Ekiharda s drugim klericima; ujedno mu dade vlast, da može po kanoničkim zakonima posvećivati crkve i rediti svećenike, ali ne smije sebi usvajati ništa, što je u opreci s odredbama svetih otaca. Kad oni dođu u Karantaniju, posvete ondje crkvu svete Marije (na Gosposvetskom polju) i po ostalim mjestima.

Biskup Modest ostade u Karantaniji sve do svršetka svoga života. Poslije smrti biskupove zamoli nanovo isti vojvoda Hotimir biskupa Virgilija, ako može, neka k njemu dođe. Ali on to odbije, budući da je buknula buna, koju zovemo carmula[1]. No posavjetovavši se pošalje onamo svećenika Latina. Malo zatim porodi se druga buna, i svećenik Latin otide odanle. A kad se buna stiša, pošalje biskup Virgilije onamo svećenika Madalhoha, a poslije njega svećenika Warmanna.

Po smrti Hotimirovoj pa onda, kad je buknula buna, ne bijaše nekoliko godina ondje svećenika, dogod nije njihov novi vojvoda Waltunk[2] poslao opet k biskupu Virgiliju i u njega zaiskao svećenikâ. On mu sad pošlje svećenike Heimona i Reginalda i đakona Majorana s drugim klericima. Na isti je način i nasljednik Virgilijev na stolici salzburškoj biskup Arno vodio

[1] Po svoj prilici vjerska borba među poganskim i kršćanskim Slovencima. — [2] Slov. Volkun oko god. 773.

brigu kao duhovni pastir i redio odsvakud svećenike i slao u Sloveniju t. j. u krajeve Karantanije i Donje Panonije k onim vojvodama i županima, kao što je to prije učinio Virgilije.

17.

Karlo Veliki.

Iz „Einhardi Vita Karoli Magni“ [1].

Tijela bijaše velika i jaka, stasa visoka, ali ne preko reda; visina mu je bila, koliko se zna, sedam stopa; čelo mu je bilo okruglo, oči veoma velike i žive, nos nešto preko srednje mjere, sjedine lijepe, lice vedro i veselo. Odatle mu je obličje bilo ugledno i dostojanstveno, i kad je sjedio i kad je stajao, premda je bio široka i kratka vrata, ovelika trbuha; to je prikrila skladnost ostalih udova. Korak mu bijaše čvrst, a cijelo držanje tijela muževno, glas doduše jasan, ali nije baš odgovarao obličju tijela; zdravlje mu je bilo dobro, samo što ga je četiri godine prije smrti često popadala groznica; najposlije je i na jednu nogu hramao. Pa i onda je više radio po svojoj glavi negoli po savjetu liječnika, na koje je gotovo mrzio, jer su mu savjetovali, neka se u jelu odrekne pečenke, kojoj je bio vikao, i neka se priuči na kuhano meso. Neprestano se bavio jahanjem i lovom; to mu je bilo prirođeno, jer teško ćeš na svijetu naći ijedan narod, koji bi se u tom umijeću mogao mjeriti s Francima. Užitak mu je bila para vode, što je od prirode bila topla; vježbao je tijelo čestim plivanjem, kojemu je toliko vješt bio, te s pravom ne bi mogao nikoga držati vrsnijim.

Odijevao se na domaću t. j. na franačku. Na tijelo bi navukao prtenu košulju i prtene gaće, zatim dolamu, svilom optočenu, i hlače; golijen bi ovijao povojima, a noge obuvao cipelama; zimi bi leđa i prsa štitio zobuncem od kože vidrine i samura. Na sebi bi imao zelen plašt, a o boku vazda mač, kojemu je držak i remen bio od zlata i srebra. Kadikad je imao i mač s dragim kamenjem, ali samo kod vanrednih svečanosti,

[1] Einhard, prijatelj i savjetnik Karla Velikoga. Njegov „Život Karla Velikoga“ jest najdragocjeniji historički spomenik srednjega vijeka, a pisan je lijepim latinskim jezikom.

ili kad bi došli poslanici od stranih naroda. A od tuđega je odijela, pa bilo i najljepše, zazirao i nikada ga ne bi obukao, samo što je u Rimu jedamput na molbu pape Hadrijana, a drugi put na molbu njegova nasljednika Lava obukao tuniku (košulju) i hlamidu (plašt) i obuo cipele na rimsku načinjene. U svečanim bi zgodama išao u odijelu zlatom protkanu i u cipelama s dragim kamenjem; plašt bi sapinjala zlatna kopča, resila bi ga također kruna od zlata i dragoga kamenja; u druge bi se dane odijelo njegovo malo razlikovalo od običnoga i pučkog.

U jelu i piću bio je umjeren, ali opet u piću umjereniji, jer mu se pijanstvo gadilo u svakoga čovjeka, a nekmoli u njega i njegovih. Od jela se nije mogao tako uzdržavati, te se često tužio, da mu post tijelu ne prija. Gozbe je slavio veoma rijetko i to samo kakvom svečanom zgodom, ali onda je bilo sila ljudi. Objed je bio osim pečenke, koju su mu obično donosili na ražnju, sastavljen od četiri jela; to je radije jeo negoli ikoje drugo jelo. Za jela slušao je ili kakvu glazbu ili mu se čitalo. Čitali bi mu povijest i djela starih. Godile su mu knjige sv. Augustina, a pogotovo one, kojima je naslov „Kraljevstvo Božje". U uživanju vina i pića bio je tako umjeren, da je izvan objeda rijetko kad više od tri puta pio. Ljeti je poslije objeda jeo nešto voća i jedamput pio; odložio bi odijelo i obuću, kako je noću običavao, i prospavao bi dvije ili tri ure. Noću bi tako spavao, te bi san 4 ili 5 puta prekinuo; nije se samo budio, nego je i ustajao. Dok bi se obuvao ili oblačio, ne bi primao samo prijatelje, nego bi također, ako bi mu falački grof javio o kakovoj pravdi, koja se nije bez njegove zapovijedi mogla riješiti, smjesta naložio, da se parci uvedu; ispitao bi parnicu i izrekao osudu, baš kao da sjedi na stolici sudačkoj; u to vrijeme ne bi samo to određivao, nego i ono, što bi se onoga dana imalo obaviti ili komu naložiti.

Rječitost mu je bila velika i bogata i umio je, štogod je htio, najjasnije izraziti. Nije se zadovoljio samo materinskim jezikom, nego se trudio da nauči tuđe jezike; latinski je tako naučio, te je redovno tim jezikom govorio baš kao svojim materinskim; grčki je više razumio, negoli govorio, ali je opet bio tako vješt, da si ga mogao držati za učitelja. Revno je nastojao oko znanosti, a učenjake je veoma cijenio i podjeljivao im velike časti. Gramatiku je slušao u starca đakona Petra Pizanca, a u ostalim naukama bio mu je učitelj Albin s pridjevkom Alkuin, također đakon, iz Britanije, saskoga roda, čovjek u svemu učen; u njega je učio retoriku i dijalektiku, a osobito astronomiju, te je tim vrlo mnogo vremena i truda utratio. Učio je računati i željan znanja brižno je istraživao tijek zvijezda. Pokušao je i pisati, pa je zato lijegajući obično metao pločicu i artiju pod jastuke, da mu za dokolice privikne ruka pisanju slova, ali mu je slabo išlo od ruke, jer je prekasno počeo.

Kršćansku je vjeru, u kojoj je od djetinstva bio odgojen, kao najveću svetinju s najvećom pobožnošću štovao, pa je zato podignuo u Aachenu crkvu vanredne ljepote i uresio zlatom i srebrom i svjećnjacima pa ogradom i vratima od same mjedi. A kako nije imao ni otkuda za gradnju ni stupovlja ni mramora, dade dovesti iz Rima i Ravene. S velikim je marom popravio čitanje i pjevanje, jer je jednomu i drugomu veoma vješt bio, ali sam nije javno ni čitao ni pjevao, već samo tiho i s drugima.

U uzdržavanju siromašnih i u darivanju milostinje, koju Grci zovu „elemosyna", sav je plamtio najpobožnijim nastojanjem, pa oko toga nije samo radio u svojoj domovini i svome kraljevstvu, nego je znao slati novaca i preko mora u Siriju i Egipat i Afriku, u Jerusalem, Aleksandriju i Kartagu, gdje je saznao da kršćani u siromaštvu živu, žaleći nevolju njihovu. Zato je osobito tražio prijateljstvo s kraljevima preko mora, da se kršćani, koji su pod njihovim gospodstvom, dostanu nekakve olakšice i pomoći.

18.

Žitije sv. Konstantina[1].

(Iz Panonske legende.)

Ratislav bo, Morav'skyi k'nęz, bogom ustim[2], s'vêt[3] s'tvori s k'nęzi svoimi i s Moravljany, i pos'la k cêsarju Mihailu, glagolję: „ljud'm našim pogan'stva sę ot'vr'g'šem i po hrist'jan'sk'i

[1] To žitije ili legenda napisana je po svoj prilici u 10. vijeku. Pisac nam pripovijeda život i djelovanje sv. Ćirila. — [2] Upućen. — [3] Savjet.

sę zakon dr'žęštem, učitelja ne imam takogo, iže ny [1] bi v svoi język istąją [2] verą hrist'jan'skąją s'kazal, da sę bišą i iny strany, togo z'ręšte [3], podobily [4] nam. to pos'li ny, vladyko, jepisvupa i učitelja takovo, ot vas bo na v'sę strany v'segda dobr'i zakon ishodit.“ s'b'rav že s'bor cêsar priz'va Konstantina filosofa, i s'tvori i [5] slyšati rêč s'ju [6]. i reče: „vêm tę trud'na sąšta [7], filosofe, n potrêba jest tebê tamo iti; sejç bo rêči [8] ne možet in nik'tože ispraviti jakože ty“. ot'vêšta že filosof: „i trud'n sy [9] i bol'n têlom, s radost'ą idą tamo ašte imejąt buk'vi [10] v język svoi“. Glagola že cêsar k njemu: „dêd moj i ot'c i ini m'nozi iskav'še togo, ne sąt togo obrêli: to kako az mogą to obrêsti?“ filosof že reče: „to k'to možet na vodą besêdą nap'sati i jeretič'sko imę obrêsti?“ ot'vêšta jemu paky cêsar i s Vardoją [11], ujem svoim: „ašte ty hošteši, to možet to tebê bog dati, iže i dajet v'sêm prosęštiim be-sąm'nên'ja, i ot'vr'zajet tl'kąštiim [12]“. š'd [13] že filosof, po pr'vujemu obyčaju, na molitvą sę naloži [14] i s inêmi pospêš'niky [15]. v skorê že sę jemu Bog javi, poslušaję molitv svoih rab [16], i ab'je [17] s'loži pismena, i načęt besêdą p'sati jevangel'ską: iskoni [18] bê slovo, i slovo bê u boga, i bog bê slovo i pročeje [19]. v'zveseli že sę cêsar, i boga proslavi s svoimi s'vêt'niky [20], i pos'la jego s dary m'nogy, nap'sav k Rastislavu jepistoliją [21].

Doš'd'šu že jemu Moravy, s velikoją č'st'ją prinęt jego Rastislav, i učeniky s'b'rav v'dast ih učiti. v skorê že v's cr'k'v'nyi čin prêlož [22], nauči ję utr'nici [23], godinam [24], večer'ni, pavečer'nici [25] i tajnêi služ'bê [26]. i ot'vr'zą [27] sę po proroč'skujemu slovesi ušesa gluhyih uslyšati k'niž'naja slovesa, i język jas'n byst gągnivyih [28]. bog že sę v'zveseli o sem, i d'javol postydê. rastąštv že bož'ju učen'ju z'l'i zavist'nik ispr'va, proklętyi d'javol, ne tr'pê sego dobra, n v'š'd v svoję s'sądy [29], načęt m'nogy

[1] Nas. — [2] Pravu. — [3] Videći. — [4] Slični postali. — [5] Učini, da je slušao. — [6] Ovu. — [7] Znam, da si umoran (jer se baš povratio iz zemlje kazarske). — [8] Ove riječi. — [9] Sam. — [10] Slova. — [11] Bardom. — [12] Otvorit će se onima, koji kucaju. — [13] Pošavši. — [14] Pomoli se. — [15] Pomoćnicima. — [16] Sluga. — [17] Odmah. — [18] U početku. — [19] I ostalo. — [20] Savjetnicima. — [21] Pismo. — [22] Prevede. — [23] Jutrenje. — [24] Časovi. — [25] Molitva, kojom se dopunjala večernja. — [26] Dio službe božje od sanctusa do pričesti. — [27] Otvorit će se. — [28] Onima, koji su jecali. — [29] Sud.

v'zdvizati [1], glagolję im: „ne slavit sę bog o sem [2]; ašte bo bi jemu sice godê bylo [3], to ne bi li mogl s'tvoriti, da bišę i sii ispr'va pismeny pišąšte [4] besêdy svoję slavili boga? u tri języky jest t'k'mo [5] izb'ral: Evreisk'i, Gr'č'sk'i i Latin'sk'i, imiže dostoit slavą bogu v'zdajati“. behą že se glagojąšte Latin'scii s'pričęst'nici [6], ar'hijerei, ijerei i učenici.

40 že mêsęc s'tvor [7] v Moravê ide svętit učenik svoih [8]. prêjęt že i idąšt [9] Koc'l, k'nęz Panon'sk'i, i v'zljubl vel'mi Slovên'sky k'nigy, naučiti sę im, v'da do 50 učenik učiti sę im. i vel'ją č'st jemu s'tvor mimo provodi i [10]. ne v'zęt že ni ot Rastislava ni ot Koc'lja ni zlata ni srebra ni inoję vešti [11], polož jevangel'skoje slovo i bes pišta [12], n' t'č'ją plên'nik [13] isproš ot oboju 900 ot'pusti ih.

I uvêdêv [14] o njem Rim'sk'i papež, posla po n. i doš'd'šu jemu v Rim izide sam apostolik [15] Andrijan protivą s v'sêmi graždany, svêštę nesąšte [16], jako i svętajego Klimenta mošti nesąštu, mąčenika i papeža Rim'ska. i ab'je bog čudesa prês'lav'na s'tvori tu. — priim že papež k'nigy Slovên'skyję osvęti [17] i položi ję v cr'k'vi svętyję Mariję, jaže naricajet sę Fatni [18] i pešę nad nimi svętąją liturgiją. po sem [19] povelê papež d'vêma jepiskupoma, Furmosu i Gondrihu, svętiti Slovên'skyję učeniky, i jakože svętišę sę, ab'je pešę liturgiją v cr'k'vi svętajego apostola Petra Slovên'skym językom.

I postigą i [20] m'nozi trudi, i v bolêzn v'pade i tr'pęštu jemu język [21] m'nogy d'ni, jedinoją [22] vidêv bož'je javljen'je načęt pêti sice [23]: „o rek'šiih [24] m'nê: v dom gospod'n v'nidem [25], v'zveseli sę duh moi, i sr'd'ce v'zdradova sę“. i obl'k sę v č'st'nyję rizy tako prêbyst v's d'n t, veselę sę i glagolję: „ot selê nêsm az ni cêsarju sluga ni inomu nikomuže na zemli, n t'k'mo bogu v'sedr'žitelju. ne bêh, i byh, i jesm v vêky, amin.“ v utrêi že d'n v svęt'i m'niš'sk'i obraz [26] oblêče sę, i svêt [27] k svêtu priim nareče si imę Kiril. i v tom obrazê prêbyst d'n'i 50.

[1] Pobunjivati. — [2] Ovim. — [3] Godilo. — [4] Da bi i ovi od početka pišući slovima. — [5] Samo. — [6] Klerici. — [7] Provedavši. — [8] T. j. u Rim, da posveti uč. — [9] Kad je putovao, primi ga. — [10] Isprati ga. — [11] Stvari. — [12] Plaće. — [13] Samo zarobljenika. — [14] Saznavši. — [15] Apostolski (papa). — [16] Noseći svijeće. — [17] Posveti. — [18] Sada Sta. Maria maggiore. — [19] Potom. — [20] Zatekoše ga. — [21] Bolest. — [22] Jednom. — [23] Pjevati ovako. — [24] O onima, koji rekoše. — [25] Unići ćemo. — [26] Monaško odijelo. — [27] Svijetlo.

I tako poči[1] o gospodi, sy 42-ma lêtoma, mêsęca fer'varja v 14 d'n, in'dikta v'torajego, ot s'tvorjen'ja že sego mira 6377-je lêto.

. . . . položišę i v grob o desnąją straną ol'tarja v cr'k'vi svętajego Klimenta, ideže načęšę m'noga čudesa byvati, jaže vidêv'še Rimljane bolje priložišę sę[2] svętyni jego i č'sti i nap'sav'še ikoną jego nad grobom jego načešę svêtiti nad nim d'n i nošt, hvalęšte boga proslavljająštajego tako, iže jego slavęt. tomu bo jest slava i č'st i poklanjan'je v vêky vêk amin.

19.

Žitije sv. Methodija[3].

Iz Panonske legende.

Pos'lav že Koc'l k apostoliku prosi Method'ja blaženajego učitelja našego, da vi i[4] jemu otpustil; i reče apostolik: „ne tebê jedinomu t'k'mo, n i v'sêm stranam têm Slovên'skyim s'lją i[5] učitelj ot boga i ot svętajego apostola Petra, pr'vajego nastol'nika[6] i ključedr'ž'ca cêsar'stv'ju nebes'kujemu". i poslal i. — Prijęt že i Koc'l s velikoją č'st'ją i paky[7] pos'la i k apostoliku i 40 mąž, č'st'ny čędi, da i jemu svętit na[8] jepiskup'stvo v Panonii, na stol svętajego Andronika[9] apostola ot 70, ježe i byst[10].

Po sem že star'i vrag, zavid'liv'i dobru i protiv'nik istinê, v'zdviže sr'd'ce vragu Morav'skajego kralja[11] na n, s v'sêmi jepiskupy, jako[12] na našei oblasti učiši. on že ot'vešta: „i az ašte bim vêdêl[13], jako vaša jest, kromê[14] bim hodil, n svętajego Petra jest. da prav'doją[15] ašte li vy r'v'n'ja[16] radi i lakom'stva na staryję prêdêly postąpljajete[17] črês kanony[18], v'zbranjająšte[19] učen'ja bož'ja, vljudête sę[20], jeda kako hotęšte

[1] Usnu. — [2] Priljube se. — [3] Ovo je „Žitije" napisano u 10. vijeku. Jedan od rukopisa potječe iz 12. ili 13. vijeka. — [4] Da bi ga. — [5] Šaljem ga. — [6] Nasljednika. — [7] Opet. — [8] Da mu ga posveti za biskupa. — [9] Po legendi bijaše sv. Andronik biskupom u Sirmiju. — [10] Što se i zbi. — [11] Ljudevita Njemačkoga. — [12] Jer (vele) ti učiš. — [13] Kad bi znao. — [14] Mimo. — [15] Uistinu. — [16] Zavisti. — [17] Prekoračujete. — [18] Protiv crkvenih odredaba. — [19] Priječeći. — [20] Čuvajte se.

želêz'ną gorą kostênom têmen'm[1] probiti, mozg vaš izlêjete". rêša jemu jaro glagoljąšte: „z'la dobądeši[2]". ot'vešta on: „istiną glagoliją prêd cêsari i ne styždą sę, a vy tvorite voliją vašą na m'nê. nêsm bo luč'i[3] têh, iže sąt prav'dą glagoljąšte mąkami i žit'ja sego izbyli[4]". m'nogam že rêč'm progonjenam[5], i ne mogąštem protivą jemu ot'vêštavati, reče kral iz nica[6]: „ne truždaite mojego Method'ja, uže vo sę jest jako i pri pešti upotil[7]". reče on: „ei[8], vladyko, filosofa pot'na[9] in'gda[10] s'rêt'še ljud'je rêšę jemu: „„č'to sę potiši""? dêjet[11] on: „„s grąboją sę čed'ją prêh""[12]. o tom'že slovesi s'prêv'še[13] sę razidą; a onogo zas'lav'še v Svaby[14] dr'žašę pol tret'ja lêta.

Doide k apostoliku[15] i uvêdêv pos'la klętvą na nję[16], da ne pojąt m'šę[17] rek'še[18] služ'by v'si[19] kraljevi jepiskupi, don'de i[20] dr'žęt, i tako i pustišę, rek'še Koc'lju: „ašte sego imaši u seve[21], ne izbądeši[22] nas dobrê". n oni ne izvyšę[23] svętajego Petrova sąda. 4 bo ot nih jepiskupi umrêšę. Priključi že se[24] t'gda, Moravljane očušt'še[25] Nêm'č'skyja popy, iže živêahą v nih ne pr'jająšte[26] im, n krv kująšte na nję[27]. izg'našę v'se. a k apostoliku pos'lašę: „jako i pr'vêje ot'ci naši ot svętajego Petra kr'šten'je prijęli, to dažd nam Method'ja arhijepiskupa i učitelja". ab'je že pos'la i apostolik. i priimy i Svętopl'k k'nęz s v'sêmi Moravljany i porąči jemu v'sę cr'k'vi i striž'niky[28] v v'sêh gradêh. Ot togo že d'ne vel'mi načęt rasti učen'je bož'je i striž'nici m'nožiti sę v v'sêh gradêh i poganii vêrovati v istin'n'i bog, svoih blęd'i[29] ot'mêtająšte sę; tol'mi pače i[30] Morav'ska oblast prostraniti načęt v'sę strany i vragy svoję pobêždati s nepogrêšen'jem[31], jako i sami povêdająt prisno[32].

Takožde v'sę viny ot'sêk[33] po v'sę strany, i usta m'nogorêč'nyh[34] zagradi[35], tečen'je[36] že s'vr'ši, vêrą s'bljude[37], čaję[38]

[1] Tjemenom k. t. j. lubanjom. — [2] Zlo ćeš proći. — [3] Odličniji. — [4] U mukama ovaj život izgubili. — [5] Budući da se potrošilo. — [6] Milostivo. — [7] Kod peći uznojio. — [8] Doista. — [9] Uznojena. — [10] Jednom. — [11] Odgovori. — [12] S grubom sam se čeljadi pravdao. — [13] Zavadivši se. — [14] Švapsku. — [15] Dodaj: vijest. — [16] Udari ih crkvenim prokletstvom. — [17] Mise. — [18] T. j. — [19] Ni jedan. — [20] Dok ga. — [21] Kod sebe. — [22] Ne ćeš se riješiti. — [23] Ne utekoše sudu sv. — [24] Desilo se. — [25] Opazivši. — [26] Prijajući. — [27] Nego da im stavljaju zasjede. — [28] Svećenike. — [29] Zabluda. — [30] To više. — [31] Sretno. — [32] Uvijek. — [33] Uklonivši sve uzroke. — [34] Onima, koji mnogo govore. — [35] Začepi. — [36] Tok života. — [37] Sačuva. — [38] Iščekujući.

*

prav'd'najego vên'ca; i ponježe[1] tako ugož bogu v'zljubljen byst, približati sę načęt vrêmę pokoi prijęti ot strasti[2] i m'nogyh trud m'zdą[3]. v'prosišę že i rek'še: „kogo čuješi[4], ot'če i učitelju č'st'n'i, v učenicêh svoih, da bi ot učen'ja tvojego tebê nastol'nik byl?“ pokaza že im jedinogo ot izvêst'nyh[5] učenik svoih, naricajemajego[6] Gorazda, glagolę: „s jest vašeję zemlję svobod mąž, učen že dobrê v Latin'skyję knigy, pravovêr'n; to bądi bož'ja volja i vaša ljuby, jakože i moja. s'b'rav'šem že sę im v cvêt'nąją nedelją v'sêm ljud'm, v'š'd v cr'k'v i ne mogy, kaza v blagodêti[7] cêsarja i k'nęza i kliriky i ljudi v'sę, i reče: „strêzête[8] mene, dêti, do 3-jajego d'ne“, jakože i byst. svitająštu 3-jemu d'ni, pročeje[9] reče: „v rącê tvoi, gospodi, dušą moją v'lagają“. v rąkah že ijereiskah poči[10] v 6. d'n mêsęca aprilja v 3. indikt v 6393. lêta ot tvari[11] v'sego mira. usąžd'še[12] že i svoi učenici i dostojny č'sti s'tvor'še, i služ'bą cr'k'v'nąją Latin'sky i Gr'č'sky i Slovên'sky s'trêbišę[13] i položišę i v s'bor'nêi cr'k'vi. i priloži sę[14] k ot'cem svoim i patriarhom i prorokom i apostolom, učiteljem, mąčenikom. ljud'je že, beštisl'n[15] narod s'b'rav sę, provaždaahą s svêštami, plačąšte sę dobra učitelja i pastyrja, mąž'sk pol i žen'sk[16], malii i velicii, bogati i ubozii, svobod'nii i rabi, v'dovicę i siroty, stran'nii i tozem'ci, nedąž'nii i s'dravii, v'si byv'šajego v'sjač'sko v'sêm[17], da bi v'sę priobrêl[18]. ty že s vyše[19], svętaja i č'st'naja glavo, molitvami svoimi priziraj na ny, željająštęję tebe, izbavljai ot v'sjakoję napasti učeniky svoję, i učen'je prostranjaję a jeresi progonę, da dostoino z'van'ja vašego živ'še s'de[20], stanem s toboją, tvoje stado, o desnąją straną Hrista boga našego, vêč'nąją žizn prijemljąšte ot njego: torom bo jest slava i č'st v vêky vêkom . amin.

---

[1] Budući da. — [2] Patnja. — [3] Plaću. — [4] Misliš. — [5] Pouzdanih. — [6] Po imenu. — [7] Blagoslovi. — [8] Čuvajte. — [9] Onda. — [10] Usnu. — [11] Stvorenja. — Za indikt vidi Izvori IV. str. 8. — [12] Vidjevši. — [13] Obaviše. — [14] Združi se. — [15] Bezbrojni. — [16] Muškarci i žene. — [17] Svi (njega), koji je bio svima sve. — [18] Stekao. — [19] S visokoga. — [20] Ovdje.

20.

Simeonov prvi rat s Grcima 893.

Iz kronike Georgija Monaha [1].

Dođe glas od makedonskoga zapovjednika, da bugarski vladar Simeon namjerava dići vojsku na Rimljane. Uzrok, zašto se Simeon razljuti, bijaše ovo. Carev otac Kaukas imao je nekoga uškopljenika, po imenu Musika, za slugu. Taj se oprijatelji s ljudma lakomim na novac a trgovcima — sa Staurikijem i Kozmom iz Helasa. Oni gledajući samo na ružnu korist, uz pomoć i moć Musikovu naudiše trgovini Bugara u Solunu, postupajući s Bugarima ružno u trgovini. Bugari prijaviše to vladaru svomu Simeonu, a on obavijesti o tom cara Leonta. Ali carev otac, koji je zaštićivao Musika, odvraćao je cara, te je on sve to držao za trice. Stoga Bugarin razjaren zavojšti na Rimljane. Čuvši to car, pošalje Krenita, koji je bio određen protiv Bugara, s vojskom i s mnogo poglavica gradskih na Simeona. U Makedoniji dođe do bitke, no Rimljani budu potučeni, a Krenit i Armenac Kurtikije i svi ostali poubijani. Simeon zarobivši Kazare, koji bijahu tjelesna straža caru Leontu, odreže im nos i otpravi ih tako na sramotu Rimljanima u grad[2].

A kad ih vidje car, naljuti se i otpravi Niketu, po imenu Sklera, s brodovima na rijeku Dunav, da potkupi Turke[3] i potakne na rat sa Simeonom. Niketa ode, pa kad se sastane s poglavicama njihovim Arpadom i Kursanom, nagodi se s njima o ratu, primi jamce i vrati se caru. Car opet posla morem Eustatija, patricija i zapovjednika pomorske vojske, a kopnom otpravi patricija i domestika Nikefora Foku s četama; i prodrije sve do Bugarske. A car, koji je bio za mir, otpravi zatim kvestora Konstantinijaka k Simeonu, da se o miru dogovara. Simeon čuvši, kako se na nj dižu kopnom i morem, baci kvestora u tamnicu, kao da je došao na prijevaru.

Turci prijeđu[4], i dok je Simeon s vojskom Fokinom za-

---

[1] Georgije Monah (inače hamartolos — grješnik) živio je koncem 10. vijeka. Njegova kronika (χρονικὸν σύντομον) ide od stvorenja svijeta do 867., a onda je nastavlja neki anonim do 944. Ta je kronika prevedena i na staroslovenski kao „Vremenik vprostê“. — [2] Carigrad. — [3] Madžare. — [4] Rijeku Dunav.

bavljen bio, opustoše čitavu Bugarsku. Čuvši to Simeon, podiže se na Turke. Oni mu pođu ususret, sukobe se s Bugarima, i Simeon bude poražen, te se jedva spase u Distru[1]. Turci zaištu od cara, da pošalje ljude, koji će zarobljene Bugare otkupiti; car to i učini, pošalje građane, da ih otkupe. Simeon zamoli u zapovjednika Eustatija mir. Na to pristade car i otpravi Leonta Herosfakta, da se sklopi mir. Nikefor dobije zapovijed, da se vrati s vojskom, a tako isto i zapovjednik straže Eustatije. Simeon ne udostoji Leonta ni riječi, nego ga baci u tamnicu, krene s vojskom na Turke; a kako nijesu imali nikakve pomoći od Rimljana, nego su bili na cjedilu ostavljeni, uzobijestivši se poubija sve. Vrativši se s vojskom nađe Leonta u Mudragi[2] i reče mu: „Ne ću učiniti mira, dok ne dobijem svih zarobljenika". Car odluči vratiti ih i s Leontom dođe Bugarin, prijatelj Simeonov, da ih primi.

21.

O rodu i dolasku Madžara.

Konstantin Porfirogenet, De administrando imperio.

Pleme tursko[3] nastavalo je od starine blizu kazarske zemlje u kraju, što se Lebedija zvao po imenu prvoga im vojvode. Taj se vojvoda zvao Lebedija, ali po časti se nazivao, kao što i ostali nasljednici njegovi, vojvoda (βοέβοδος). U tom pomenutom kraju Lebediji teče rijeka Hidmas, koja se zove i Hingul[4]. U ono se vrijeme nijesu zvali Turci, nego su se, bog zna zašto, krstili Sabartoiasfaloima. Bilo je 7 plemena turskih. Vladara ni domaćega ni tuđega nijesu nikada imali, nego je u njih bilo vojvodâ, a prvi vojvoda bijaše pomenuti Lebedija. A prebivali su s Kazarima tri godine i uz Kazare se borili u svim ratovima njihovim. Kagan, vladar kazarski, dade radi njihove hrabrosti i saveza prvomu vojvodi turskomu, po imenu Lebediji, za ženu Kazarkinju plemenita roda, da mu rodi djece; a dade mu je radi slavne hrabrosti i ugledna roda njegova. Tome Lebediji po nekom slučaju ne rodi djece ista Kazarkinja. Pe-

[1] Silistrija. — [2] Silistrija. — [3] Bizantski pisci zovu Madžare Turcima. — [4] Ova se rijeka ne da odrediti, kao što ni Lebedija.

čenezi, kojima je isprva bilo ime Kangar — to u njih znači plemenit rod i hrabrost —, zaratuju na Kazare, a pobijeđeni ostaviše svoju zemlju i posjednu zemlju tursku; jer kad je među Turcima i Pečenezima, koji su se tada Kangar zvali, buknuo rat, bude vojska turska razbijena, i jedni se nasele u jednom dijelu perzijskom; ti se zovu dodanas Sabartoiasfaloi po starom imenu Turaka. Drugi se nastane na zapadnoj strani zajedno s vojvodom i vladarom svojim Lebedijom — u kraju, koji se zove Atelkuzu[1], gdje danas prebiva pleme Pečenega.

Poslije kratka vremena poruči Turcima onaj kagan, vladar kazarski, da mu na lađi pošalju svoga prvog vojvodu. Pa kad je Lebedija došao kaganu kazarskomu, zapita, zašto ga je k sebi pozvao. Kagan mu reče: „Pozvao sam te zato, da te, jer si plemenita roda, uman, hrabar i među Turcima prvi, učinimo knezom narodu tvojemu i da riječ i zapovijed našu slušaš". On odgovori i reče kaganu: „Tvoju milost i odanost uvelike cijenim i priznajem, da ti dugujem zahvalnost. Budući da nijesam podoban za taku vlast, ne mogu ti se pokoriti; ali ima još drugi vojvoda, drugi iza mene; ime mu je Salmuces[2], a ima sina po imenu Arpada. Od ovih neka bude radije ili onaj Salmuces ili sin njegov Arpad knezom i neka sluša vaše zapovijesti". Ta se riječ svidje kaganu, te mu dade sa sobom svoje ljude i pošalje ih k Turcima. Kad su oni s Turcima o tom vijećali, odluče Turci, neka bude radije knezom Arpad negoli njegov otac Salmuces, jer je vrjedniji i veoma ugledan umom, savjetom i hrabrošću i vrstan za takovu vladu. Podignu ga na štit i učine ga po kazarskom običaju knezom i kanom. Prije toga Arpada nijesu Turci nikada inače imali kneza. Odonda pa dodanas bira se knez turski iz toga roda. Za neko vrijeme navale Pečenezi na Turke i protjeraju ih zajedno s knezom njihovim Arpadom. Turci u bijeg natjerani i u potrazi za novom postojbinom dođu u Veliku Moravsku, protjeraju stanovnike njezine i nastane se u zemlji njihovoj, gdje još i danas nastavaju.

[1] Današnja Besarabija i Moldavija. — [2] Almoš.

22.

Istočni Slaveni oko 930.

Ibn-Dasta[1], Knjiga dragocjenoga blaga.

Garkavi, Skazanija musulmanskih pisatelej o Slovjanah i Russkih.

Među zemljom Pečenega i zemljom Slavena ima deset dana hoda. Na samom početku granice slavenske zemlje nalazi se grad Kujab[2]. Put vodi u zemlju njihovu kroz stepe, kroz neprohodne krajeve, preko rijeka i gustim šumama. Zemlja Slavenâ — zemlja je ravna i šumovita; oni živu u šumama. Nemaju ni vinograda ni njiva. Od drva prave nekake vrčeve, u kojima se nalaze i košnice za pčele, te se sabire med pčelinji. To se u njih zove sidž[3], a jedan vrč drži oko 10 okrugića. Oni pasu svinje kao ovce. Kad tkogod od njih umre, spale mu tijelo. Žene njihove, ako bude u njih mrtvac, izgrebu sebi ruke i lice nožem. Kad spale pokojnika, onda sjutradan zapute na mjesto, gdje se to obavilo, saberu pepeo, stave ga u žaru, a nju postave zatim na humak. Na godišnjicu smrti pokojnikove uzmu 20 vrčeva meda, katkad više, katkad manje, i odnesu na onaj humak; tu se skupi porodica pokojnikova, te jedu i piju, a onda se raziđu. Ako su u pokojnika bile tri žene, a jedna između njih ustvrdi, da ga je osobito voljela, donese ona do tijela njegova dva stupa; zabiju ih uspravno u zemlju, zatim metnu treći stup poprijeko, privežu u sredini o tu prečku uže. Ona stane na klupu i krajem zaveže sebi taj konop oko vrata. Kad to učini, izvuku ispod nje klupu, a ona visi, dok se ne zadavi i umre; mrtvu bace u vatru, gdje izgori. Oni su svi idolopoklonici. Najviše siju proso. U vrijeme žetve saberu prosena zrna

[1] Abu-Ali Ahmed ben Omar Ibn-Dasta, rodom Perzijanac, napisao je na početku 10. vijeka pomenutu „Knjigu dragocjenoga blaga" arapskim jezikom. Njegovo je djelo zajedno s ruskim prijevodom izdao D. A. Hvolson, Izvêstija o Hozarah, Burtasah, Bolgarah, Madjarah, Slavjanah i Russah Abu-Ali . . . Ibn-Dasta, a u izvatku i Garkavi, Izvêstija musulmanskih pisatelej. — [2] Kijev. — [3] Saće.

u zdjelicu, podignu je k nebu i govore: „Gospodine, ti, koji si nas (dodanas) hranom opskrbljivao, opskrbi nas njom i sada u obilju".

U njih ima lutnja, gusala i svirala razne vrsti. Svirale su su im dva lakta duge, a lutnja ima osam žica. Hmeljni napitak grade od meda. Kad pale mrtvaca, odavaju se bučnom veselju, iskazujući time radost svoju radi milosti, koju mu[1] je iskazao bog. Tovarne marve ima u njih malo, a jahaćih konja ima samo pomenuti čovjek[2]. Oružje im je: sulica, štit i koplje; drugoga oružja nemaju.

Glavar se njihov kruni; njemu se pokoravaju, zapovijedi njegovih ne krše. Stan mu se nalazi usred zemlje slavenske. Sprijed pomenuta ličnost, koju krste „glava nad glavama", zove se u njih sveti car. Ta ličnost jest nad subandžom[3], koji je samo njegov namjesnik. Taj car ima jahaćih konja, nema druge hrane osim kobiljega mlijeka. Ima u njega također prekrasan, jak i dragocjen oklop. Grad, u kojem živi, zove se Džaroab[4]; u njemu se svaki mjesec drži kroz tri dana trg. Zima je u njihovoj zemlji tako jaka, te sebi svaki od njih iskopa u zemlji nekaki podrum, kojemu nadogradi šiljast drven krov, nalik na kršćansku crkvu, a na krov nabaca zemlje. U takove se podrume presele s cijelom porodicom, uzmu nešto drva i kamenja, nalože vatru i užare kamenje. Kad se kamenje ražari, poliju ga vodom; odatle se širi para i tako ugrije stan, te skidaju i odijelo. U takom stanu ostaju do proljeća. Car ih njihov obiđe svake godine. Ako je u koga između njih kćerka, uzima car godimice po jednu haljinu od nje; a ako je sin, uzima također car godimice po jednu haljinu. U koga nema ni sina ni kćeri, taj daje godimice po jednu haljinu od žene ili sluškinje. Uhvati li car u državi svojoj razbojnika, dade ga ili zadaviti ili ga preda pod pasku kojemu upravitelju u dalekim krajevima svoje države.

[1] Pokojniku. — [2] T. j. veliki knez — vladar. — [3] Županom. — [4] Horvat? Gradište?

23.

Ibrâhim-Ibn-Ja'kûb o slavenskim običajima oko 965.[1]

(Westberg Fr., Ibrâhim's-Ibn-Ja'kûb's Reisebericht über die Slavenlande aus dem J. 965. Записки Импер. Академіи Наукъ. Serija VIII. vol. III. Nr. 4.)

Slaveni su uopće ljudi srčani i spremni na navale, pa da nijesu radi raznovrsnih ogranaka svojih i radi pocjepkanosti svojih plemena poraskidani, ne bi se ni jedan narod na zemlji mogao s njima mjeriti u snazi.

Nastavaju zemlje, što su obitavalištima i hranom najbogatije. Bave se ratarstvom i dobavljanjem hrane pa u tome natkriljuju sve sjeverne narode. Njihova roba dolazi kopnom i morem sve do Normana[2] i Carigrada.

I najznatnija sjeverna plemena govore slavenski, jer su se s njima izmiješala, na pr. plemena al-Trškin[3] i Anklij[4] i Badshanaka[5] i Rus[6] i Kazari.

I u svim sjevernim zemljama nije glad posljedica slabe kiše i neprekidne suše, nego nastaje radi preobilne kiše i neprekidne vlage.

Oni ne drže sušu za pogubnu, jer je se ni jedan, koga ona stigne, ne boji; u njihovim zemljama ima mnogo vode i velika je studen.

Siju u dva godišnja doba: ljeti i u proljeće; i imadu dvoji prirod. Prirod im je najvećim dijelom proso.

Studen je u njih zdrava, pa i onda, kad je veoma velika, ali vrućina je po njih pogubna. I ne mogu putovati u zemlje Lnkbardije[7], jer je ondje žega vrlo jaka; zato Slaveni pogibaju.

Svi skupa imadu dvije bolesti; teško će biti koga u njih, koji ih ne bi imao. To su dvije vrsti otekline: osip i čirovi.

[1] Ibrâhim-Ibn-Ja'kûb rodom je Židov iz sjeverne Afrike, po zanimanju, sva je prilika, trgovac. Boravio je oko 965. u Pragu (ovamo su dolazili iz zemalja turskih Muhamedanci, Židovi i Turci s mnogo novaca te dopremali odanle robove, kositer i vrste olova). Njegov se izvještaj nalazi u djelu španjolskoga Arapina al-Bekrija, koji je oko 1066. napisao u Cordovi „Knjigu putova i zemalja". — [2] Skandinavija. — [3] Valjda koje germansko pleme. — [4] Madžari. — [5] Pečenezi. — [6] Normani. — [7] Langobardija.

Ne jedu buta, jer im škodi, kako tvrde, te pospješuje osip; ali jedu kravlje i guščje meso, a to odgovara njihovim potrebama.

Nose široko odijelo, samo što su im rukavi dolje uski.

A njihovi kraljevi drže žene svoje zatvorene, te su silno ljubomorni. A katkada ima jedan čovjek po dvadeset a i više žena.

Drveće je u njihovoj zemlji većinom jabuka, kruška i breskva[1].

U njih imade čudnovata ptica, koja je odozgo tamnozelena. Ona izvodi svaki ljudski i životinjski glas, što ga čuje; a katkad ljudma pođe za rukom, da je uhvate. Love je, a zove se slavenski „sba"[2].

Zatim ima u njih divlja kokoš, koja se slavenski zove tetra[3]. Meso joj je tečno, a krik joj odjekuje s vrhunca drveća na farsah[4] daleko i još dalje. Dvije su vrste: crne[5] i šarene[6], ljepše od pauna.

[Oni imadu različita glazbala od žica pa svirale; imadu sviralu, kojoj je duljina veća od dva rifa, i glazbalo s osam žica. Njegova nutarnja strana nije zavinuta nego ravna.

Opojna pića priređuju od meda.][7]

24.

Krštenje sv. Vladimira.

Po Jahji Antiohijskom[8].

(Baron Rosen, Imperator Vasilij Bolgaroboica.)

I pobuni se javno Barda Foka[9] i proglasi se za cara na dan praznika krsta, 14. [redacted] (rujna) 1298. ([redacted] [redacted] i zavlada zemljom Grka do Dorileja i do morske obale, i dođoše vojske njegove do Hrisopolja[11]. I djelo njegovo postade opasno, i zabrinu se car Vasilije radi sile njegovih vojska i pobjeda njegovih nad njim. I rastroši se njegovo bo-

[1] Pod breskvama razumijeva Ibrâhim šljive. — [2] Škvorac (poljski srpak, češki špaček). — [3] Tetrijeb. — [4] Nešta preko 5 km. — [5] Veliki tetrijeb. — [6] Mali tetrijeb. — [7] Odlomke u zagradi uzeo je al-Bekrî iz Mas'udîja. — [8] Ibn Jahja je arapski kronist (po vjeri kršćanin), živio je početkom 11. vijeka. — [9] General Barda Foka pobuni se protiv cara Vasilija II. i natjera ga u veliku stisku. — [10] God. 1298. je sirska era (počinje se s g. 311. pr. Is.). — 377 po arap. računu. — [11] Nasuprot Carigradu.

gatstvo, te ga nevolja prisili, da pošalje poslanike k caru Rusa — a oni su bili njegovi neprijatelji —, da u njih zatraži pomoć u sadašnjem položaju svojem. I pristade on na to. I sklope među sobom ugovor o srodstvu i oženi se car Rusa sestrom cara Vasilija, poslije kako mu je postavio uvjet, da se pokrsti on i cijeli narod njegove zemlje; a oni su veliki narod. Rusi se tada ne ubrajahu nikakovu zakonu i ne priznavahu nikakove vjere. I posla k njemu napokon car Vasilije metropolite i episkope, i oni pokrstiše cara i sve, što ih je bilo u njegovoj zemlji, i otpravi k njemu sestru svoju[1], i ona podigne mnoge crkve u ruskim zemljama. I kad je bila riješena među njima stvar o braku, dođu i vojske ruske i sjedine se s vojskama grčkim, koje su bile u cara, i krenu svi zajedno u boj na Bardu Foku morem i kopnom u Hrisopolj. I pobijede oni Foku....

25.

Boljeslav Hrabri.

Po kronici Martina Gala[2].

Prvi se dakle knez poljski Meško po svojoj vjernoj ženi dostao milosti krštenja; njemu mnogo služi na čast i slavu ono, što je u njegovo vrijeme a po njemu s neba došlo u kraljevinu poljsku. Ova blagoslovljena žena rodila mu je glasovitoga Boljeslava, koji je po njegovoj smrti snažno vladao kraljevstvom, a po milosti božjoj mu je porasla krepost i moć tako, te je poštenjem svojim, tako reći, pozlatio cijelu Poljsku. Jer tko bi bio vrstan dostojno ispripovijedati junačka djela ili bojeve sa susjednim narodima, kamoli napisati spomen-knjigu o njima? Zar nije on Moravsku i Češku pokorio, u Pragu vojvodski prijesto zadobio i svojim ga zamjenicima predao? Zar nije višeput Madžare u boju nadvladao i cijelu njihovu zemlju sve do Dunava pod svoju vlast spravio? Nepobijeđene je Sase tolikom silom svladao, te je u rijeci Sali usred njihove zemlje

[1] Anu. — [2] Martin Gal je najstariji poljski kronist. Pisao je početkom 12. vijeka. Rodom bijaše tuđinac, a po zanimanju dvorski kapelan Boljeslava III. Napisao je povijest Boljeslava III., a uvodom joj je pregled povijesti poljske do Boljeslava III. Martin Gal je kao povjesni izvor samo od neke vrijednosti.

željeznim znakom označio granice Poljske. Pa čemu da poimence nabrajam pobjede i trijumfe nad poganskim narodima, koje je, kako se zna, gotovo nogama zgazio? On je Slesku, Pomoransku i Prusku, koliko su u poganstvu trajale, zatr'o ili, koliko su bile pokrštene, u vjeri učvrstio, te je ondje po papi ili bolje papa po njemu mnoge crkve i biskupe posvetio. On je također blaženoga Vojtjeha — kad je k njemu nakon dugoga putovanja došao, a od svoga buntovnog naroda mnoge nepravde pretrpio — s velikim poštovanjem primio i vjerno se pokoravao njegovim odredbama i naucima. A kad je sveti mučenik opazio, da je vjera u Poljskoj već ponešto klicu uhvatila i da je sveta crkva ponarasla, zađe neustrašivo u Prusku, plamteći vatrom ljubavi k bližnjemu i žarom nauke, i svrši ondje mučeničkom smrću život svoj. Poslije dobije Boljeslav od Prusa tijelo njegovo za mjeru zlata i pokopa ga s dostojnim počitanjem u prijestolnici Gnijeznu. I to mislim treba u spomen zabilježiti, da je u njegovo vrijeme car Oton Crveni došao, da se sv. Vojtjehu pomoli i izmiri, a ujedno da upozna slavnoga Boljeslava, kako se o tom može naći potanje u knjizi o mučeničkoj smrti mučenikovoj.

Boljeslav ga je dočekao onako dično i sjajno, kako se i dolikovalo kralju, da primi cara rimskoga i tako visokoga gosta. Jer divna je čuda Boljeslav kod dolaska careva pokazivao: prije svega postavi u velikoj ravnici raznovrsne bojne redove vojnika, onda velikaša kao zborove kakve, a pojedini su se redovi razlikovali među sobom raznolikim šarenilom haljina. I nije tu bilo istom kakvagod raznovrsna nakita od male cijene, nego štogod se vrjednijega igdje na svijetu moglo naći; jer u Boljeslavovo je doba nosio svaki vojnik i svaka dvorska gospođa plašt mjesto prtenih i vunenih haljina, a na njegovu se dvoru nije nosilo skupocjeno krzno, ma i novo bilo, bez svile i zlatnog uresa. Jer zlato su u njegovo doba svi jednako cijenili, koliko srebro; srebro je bilo bescjeno kao slama. Kad je car vidio njegovu slavu i moć i bogatstvo, usklikne u čudu: „Tako mi carske krune, to, što vidim, veće je, negoli što sam po kazivanju čuo“; a po savjetu svojih velikaša nadoveže pred svima: „Nije dostojno, da se toliki i taki čovjek zove vojvodom ili grofom, kao kaki knez, nego ga treba ovjenčana krunom sjajno podignuti na kraljevski prijesto.“ Pa skidajući carsku

krunu sa glave svoje, postavi je na glavu Boljeslavu u znak prijateljstva i saveza, a umjesto krunidbenoga stijega darova mu čavao s križa Gospodnjega sa sulicom sv. Mauricija, a Boljeslav mu u zamjenu pokloni ruku sv. Vojtjeha. A tolika ih je onaj dan ljubav svezala, te ga je car učinio svojim bratom i suvladarom i nazvao ga prijateljem i saveznikom naroda rimskoga. Osim toga preda u vlast njemu i njegovima, štogod je crkvenih časti pripadalo caru u kraljevstvu poljskom ili u onim barbarskim krajevima, što ih je pokorio ili će ih pokoriti; taj je ugovor potvrdio povlašću svete rimske crkve papa Silvestar.

Boljeslav, kojega je car tako dično podigao do kraljevske časti, pokaže svoju prirođenu darežljivost, gosteći kraljevski i carski kroz tri dana svoje posvete (za kralja). Svaki je dan mijenjao cijelo suđe i posuđe i iznio drugo različno i kud i kamo dragocjenije. Poslije gozbe zapovjedi peharnicima i stolnicima, da zlatno i srebrno suđe, jer ondje drugoga nije bilo, t. j. vrčeve i čaše, zdjele i zdjelice pa rogove (za piće) sa sviju stolova od tri dana pokupe; i pokloni ih caru kao počasni dar, a ne kao tribut. A jednako zapovjedi i komornicima, da pokupe i odnesu caru u odaju široke stolnjake, zavjese, sagove, pokrivala, ručnike, ubruse i sve, štogod se iznijelo za poslugu. Osim toga dade mu i drugoga suđa, dašto zlatnoga i srebrnog, raznovrsno izrađenog, zatim platno različne boje, urese nepoznate vrste, dragocjeno kamenje i slično; toliko je toga i tako velikog poklonio, da je car te tolike darove držao za čudo. A pojedine knezove njegove tako sjajno nadari, da su mu oni, i onako prijatelji, još više to postali.

26.

Grgur VII. proklinje Henrika IV. god. 1076.

Bruno: De bello Saxonico [1].

Blaženi Petre, glavo apostola, prikloni, molim, milostivo uho svoje i saslušaj mene, slugu svoga, što si ga od djetinjstva

[1] Bruno, svećenik magdeburški, napisao je 1082. djelo o saskom ratu na dvoru biskupa merseburškoga. Bruno je protivnik Henrikov, pa mu je i djelo u tom smislu pisano. Premda ne zaslužuje vjere, ipak je taj spis od vanredne vrijednosti radi isprava, koje priopćuje, a to su razni listovi Grgura VII. i Henrika IV.

hranio i koga si sve dodanas otimao iz ruku bezbožnika, koji su na me radi vjernosti prema tebi mrzili i mrze. Ti si mi svjedokom i gospa moja, majka božja, i blaženi brat tvoj Pavao među svim svecima, — da je mene protiv volje tvoja sveta rimska crkva pozvala, da njom upravljam, i držao sam, da nije otimačina popeti se na stolicu tvoju, i radije bih svoj život svršio kao putnik negoli mjesto tvoje ugrabiti radi svjetske slave, radi vremenitoga veselja. I stoga vjerujem, da ti se svidjelo i sviđa se po tvojoj milosti a ne radi djela mojih, da puk kršćanski, koji je izrijekom tebi povjeren, naročito mene sluša radi tvoje vlasti, koja mi je povjerena; i vjerujem, da je meni po tvojoj milosti od Boga dana vlast vezati i rješavati na nebu i na zemlji. Stoga uzdajući se u to, radi časti i obrane crkve tvoje oduzimam u ime svemogućega Boga Oca i Sina i Duha svetoga, po tvojoj vlasti i časti sinu cara Henrika, kralju Henriku, koji je na crkvu tvoju nečuvenom ohološću ustao, vlast nad cijelim kraljevstvom njemačkim i Italijom te odrješujem sve kršćane od zakletve vjernosti, koju su položili ili će položiti, i zabranjujem, da mu nitko ne služi kao kralju. Jer je vrijedno, da onaj, koji hoće da gazi čast crkve tvoje, gubi onu čast, što je, čini se, ima. A jer nije mario, da se kao kršćanin pokaje; jer se nije vratio k Bogu, kojega je ostavio; jer se druži s prokletima; jer je počinio mnogo nepravda i opomene moje, koje sam za spas duše njegove na nj upravio, prezreo — tomu si ti svjedokom —; jer je od tvoje crkve otpao i gledao da je pocijepa: zato ga mjesto tebe vežem vezom prokletstva, uzdajući se u te, vežem ga tako, da znaju i spoznaju narodi, da si ti Petar i da je na tvojoj stijeni sin Boga živoga sagradio crkvu svoju, te je ni vrata paklena ne će moći nadvladati.

27.

Prva krstaška vojna (1096.—1099.).

Iz „Kronike Ekerharda od Aure“ [1].

Jedva će čovjek, koji to nije iskusio, vjerovati, koje muke, koje li nevolje, koje jade podnijeше svuda kršćani, koji su ostali

[1] Eckerhard od Aure, redovnik reda benediktinskoga, postade 1108. opatom samostana Aura na franačkoj Saali (kod Kissingena). Njegova znamenita „Kronika“ ide do god. 1125., a otisnuta je u „Monumenta Ger.“

u životu. A može se lako razabrati iz prečestih poslanstva i pisama, što smo ih i mi vidjeli, a tužno pozivala svukoliku crkvu u pomoć crkvi jerusalemskoj. I pomenuti car carigradski Aleksije upravi mnoga pisma na papu Urbana o tim barbarskim razbojnicima, koji su se već rastrkali po većem dijelu njegove države; a u tim se pismima tuži, da je za obranu istočnih crkava preslab, pa ga zaklinje, da po mogućnosti cijeli zapad, koji je već sasvim pripao vjeri kršćanskoj, pozove u pomoć, obećavajući, da će svim, što je potrebno, opskrbljivati vojnike i na kopnu i na moru.

Potaknut tim sazove papa i cijela rimska crkva opći sabor blizu španjolske granice; onamo dođe i on sam veoma teškim putem. Sve, što bijaše prije pisano, i još više razjasni rječitim govorom mnogobrojnomu narodu, što se ondje sakupio, i poslanicima raznih država. Kad je toliko tisuća udarilo u plač, a tužbe se u raznim jezicima do neba dizale, oprosti ih vrli učitelj sviju grijeha, ako se odreknu svega, što posjeduju, i ako noseći jednodušno krst po Kristu priteknu u pomoć braći kršćanima u pogibli. Kad se tim obećanjem svima srce ohrabri, odredi se do 100.000 ljudi za vojsku božju i to iz Akvitanije, Normandije, Engleske, Škotske i Irske, Bretagne, Galicije, Gaskogne, Galije, Flandrije, Lotaringije i od ostalih kršćanskih naroda, kojih mi imena ne padaju na um. Ta vojska, koja je pravi krst nosila, imala je kao spomen na odijelu znak krsta, da sjeća smrti; držalo se, da će ona pod tim znakom, što se jednom Konstantinu Velikome pokazao, slaviti pobjedu nad neprijateljima krsta Kristova . . .

1099. Tako dođu pod vodstvom i uz pomoć božju sve do Jerusalema. A kad su podsjedajući grad stradali, osobito radi nestašice vode, izjaviše se u vijeću, što su ga držali biskupi i knezovi, da moraju bosonogi obaći grad, da bi im onaj, koji je za nas u poniznosti u nj unišao, radi poniznosti njihove prema njemu grad otvorio pa da bi oni u ime njegovo sudili neprijateljima. Pomiren tako tom poniznošću preda im Gospodin grad 8. dan poslije poniženja njihova — na onaj dan naime, kad je prva općina odatle bila protjerana, kad su mnogi vjernici svetkovali svetkovinu raspršenja apostola. Ako pak tko želi znati, što se dogodilo s onim ondje neprijateljima, neka znade, da su u Salamonovu trijemu i u hramu njegovu pobjednici na konjima do koljena jahali u krvi saracenskoj.

Kad se zatim naredilo, tko će morati čuvati grad, pa kad su se drugi iz ljubavi prema domovini i poštovanju prema roditeljima svojima htjeli povratiti, javi im se, da je kralj babilonski došao u Askalon s nebrojeno mnogo poganske vojske, da će one Franke, koji su bili u Jerusalemu odvesti u ropstvo i osvojiti Antiohiju; tako bijaše sam rekao, ali Gospod odredi drukčije. Kad su tako uistinu saznali oni, koji su se desili u Jerusalemu, da je babilonska vojska u Askalonu, potekoše njima ususret, ostavivši prtljagu i nemoćne s posadom u Jerusalemu. Ugledavši nebrojenu vojsku neprijateljsku padnu na koljena i zazovu Boga, da ih onaj, koji im je u drugim bijedama uvijek pomogao, u ovom boju skrši silu pogansku i đavolsku, a kraljevstvo Krista i crkve da raširi od mora do mora. Za čas im Bog, koga su zazivali, pomogne i poda im silu i smjelost na divan način; ta u kršćanskoj vojsci nije bilo više od 5.000 konjanika i 15.000 pješaka, a u neprijateljskoj vojsci moglo je biti 100.000 konjanika i 40.000 pješaka. Tada se divno javi slugama svojim Bog; ta još prije, nego su se srazili, natjera ih on u bijeg i cijelo njihovo oružje otme, te nijesu imali oružja, u koje bi se pouzdali, da su se i htjeli poslije njima opirati . . .

Proslavivši ovako pobjedu, povrati se vojska u Jerusalem i ostavivši ondje vojvodu Gotfrida, vrati se u Laodiceju . . ., te velika većina, kako smo prije pomenuli, pohiti kući. Drugi, koji su ondje ostali, zadržali su po odredbi božjoj zemlju sve dosad u miru.

28.

Češki knez Vladislav postaje kraljem.

Iz djela „Annales seu chronicon“ Vincencija, kanonika praškoga[1].

Godine 1157. upućenja Gospodnjega sazove car Fridrih na Duhove opći sabor u Würzburg, gdje se vjenčao s gospođom

[1] Vincencije je bio kapelan Danijela, biskupa praškoga, vrsnoga državnika češkoga, o kojem se u ovom odlomku govori. Vincencije ga je pratio na njegovim diplomatskim poslanstvima pa je svoje vijesti crpao na izvoru.

Beatricom, kćerkom vojvode burgundskoga. Na toj je svadbi bio — na poziv carev — vojvoda Vladislav s biskupom svojim, gospodinom Danijelom i bratom svojim, gospodinom Teobaldom. Pa što onda? Svadba se proslavi, kako se već tako velikomu caru pristoji. Na toj svadbi dođe između cara i gospodina Danijela i gospodina Gervasija, prepošta višegradskoga, kancelara vojvode češkoga, čovjeka vrlo umna, do pregovorâ, te (car) obreče, ako vojvoda Vladislav obeća, da će sam glavom s vojskom, što većom može, priteći caru kod podsjedanja Milana u pomoć, da će ga on okruniti kraljevskom krunom, vratiti tvrđavu Budišin[1] i ovako mu čast povećati. Budući da je vojvoda vidio, da će mu od toga, što kralj ište, biti tolika korist, obeća, da će učiniti, i to potvrdi zakletvom; ali za to od Čeha osim pomenute dvojice nije nitko znao. Čuvajući to, što su uglavili kao tajnu, povrate se poslije pira domu svomu.

Godina 1158. Te je godine Vladislav, vojvoda češki, došao sa svojim velikašima u Regensburg na sabor, na koji je pozvao car markgrofe i ostale knezove. Tu izide na javu ono, što se potajice uglavilo. Gospodin je car naime 11. siječnja pomenutoga vojvodu radi njegove vjerne službe pred svim svojim knezovima obdario kraljevskom krunom, učinio ga od vojvode kraljem i ovako veoma prodičio. Tomu, što je tako uzvisio svoga vojvodu, povesele se svi velikaši i gospoda češka, te su od prevelikoga veselja klikom klicali kanonici i cijeli stalež svećenički s biskupom Danijelom; stade cika naroda zbog tolike časti. Pa kako je kralj Vladislav vidio, da je tolikim častima prodičen, obeća, eda bi se kako odužio za tolike časti, da će sam glavom poći sa svojim velikašima i s hrabrom vojskom pod Milan, stari kraljevski grad lombardski, koji je po položaju vrlo tvrd, a po divnoj vojsci svojoj junačan, i da će se svojim oružjem boriti protiv onih, koji ne će da skuče šije svoje pod carstvo njegovo. Kad je carska vojska čula za toliku pomoć, silno se razveseli i uzme u srcu svojem snovati razne načine boja, kako će svladati neprijatelje svoje. Cijela mladež češka plane željom, da pomogne novomu kralju češkome.

To obavivši vrati se kralj Vladislav, obasut tolikim častima, sa svojima u kraljevski grad Prag, i to s nakanom, da

[1] Fridrih mu je tu tvrđavu 1154. oteo.

se krene na Milan; pozove češke barune na glavni sabor u Prag, na kojem je gospodar svima objavio svoju volju, da misli glavom poći pod Milan. Kad su to neki od uglednijih plemića čeških čuli, reknu, da nije dobro, što se bez njihova znanja tako šta uradilo, a onaj, na čiji se savjet to učinilo, zaslužuje uistinu, da se raspne. Sve to svaljivali su na gospodina Danijela, biskupa praškoga, koji je u glavnom stvorio to djelo; i strašno su se na nj razbjesnjeli. Kad je kralj vidio, da oni na njegova gospodina biskupa to svaljuju, reče: „To nijesam ni na čiji savjet gospodinu caru obećao, nego mu drage volje ovako uzvraćam za časti, što mi ih je udijelio. Tko me kani u tom poslu pomagati, tomu ću podati, kako dolikuje, zasluženu čast i novaca, što ih za to treba. Tko pak ne mari, već je zadovoljan sa ženskim igrama i dangubom, taj neka kutri kod kuće siguran, da ne ću u nj dirati“. Kad su to Česi od svoga kralja čuli, skoče protiv Milana na oružje, a osobito su bili gorljivi mladi plemići.

29.

Iz „Ruske pravde“.

Sergêevič V., Ruskaja pravda v četyreh redakcijah.

Sud Jaroslavl Volodimêrič.

Pravda rus'kaja[1].

1. Aže ubiet muž muža, to m'stiti[2] bratu brata, ljubo[3] otcju, li synu, ljubo bratu čado[4], li bratnju sinovi.

2. Ašče li ne budet kto ego m'stja, to položiti za golovu 80 griven[5], ače budet knjaž[6] muž ili tiuna[7] knjaža.

[1] Priopćeno po troickom rukopisu iz konca 15. vijeka. — [2] Osvetiti. — [3] Ili — [4] bratučedu. — [5] Grivna znači prvobitno funta i to funta kunovine, koja je isprva služila za novac i bila uz srebro kožni novac. Prema cijeni srebra mijenjala je i ona svoju vrijednost na $^1/_3$, $^1/_2$ i $^1/_4$. Grivna kunovine vrijedi isprva pol funte srebra. — Grivna se dijeli na nogate (= noge) i rězane (= odreske). — [6] Knežev. — [7] Upravnik. Bojari i kneževski tijuni su prvi iza knezova.

*

3. Ašče li budet rusin (goražanin), ili grid[1], ljubo kupec, ljubo tivun bojaresk, ljubo mečnik[2], ljubo izgoj[3], li slovênin, to 40 griven položiti zan.

5. Aže kto ubiet knjažja muža v razboi[4], a golovnika[5] ne iščut, to virevnuju[6] platiti v č'ej že vervi[7] golova ležit, to 80 griven.

27. Aže kto kogo udarit batogom[8], ljubo čašeju, ljubo rogom, ljubo tylêsniju[9], to 12 griven.

29. Aže li utnet[10] ruku, i otpadet ruka ili us'hnet, ili noga, ili oko ili nos utnet, to poluvir'e[11], 20 griven; a tomu za vêk[12] 10 griven.

30. Aže perst utnet kii ljubo, 3 grivny prodaže[13], a samomu[14] grivna kun.

38. A čeljadiu skryet'sja, a zakličjut i na torgu[15], a za 3 dni ne vyvedut[16] ego, a poznaet i tretii den, to svoj čeljadiu ponjati[17], a onomu platiti 3 grivny prodaži.

49. Aže ubijut kogo u klêti ili u kotore tatby, to ubijut vo psa mêsto.

53. Aže kradet skot na poli, ili ovce, ili kozy, li svin'i, 60 kun; budet li ih mnogo, to vsêm po 60 kun.

56. A se uroci[18] skotu. Aže za kobylu 60 kun, a za vol grivna, a za korovu[19] 40 kun, a za tret'jatku[20] 30 kun, za lon'ščinu[21] polgrivny, za telja 5 kun, a za svin'ju 5 kun, a za porosa[22] nogatu, za ovcju 5 kun, za boran[23] nogata, a za žerebec, aže ne vsêdano[24] nan, grivna kun, za žerebja 6 nogat. A za korovie moloko 6 nogat.

To ti uroci smerdom, ože platit knjazju prodažu[25].

66. Aže kotoryj kupec, kdê ljubo šed s čjuzimi[26] kunami, istopit'sja[27], ljubo rat vozmet li ogn, to ne nasiliti emu ni prodati ego. No kako načnet ot lêta[28] platiti, takože platit, zaneže paguba[29] ot Boga est, a ne vinovat[30] est.

[1] Prosti tjelesni stražar. — [2] Mačonoša. — [3] Čovjek s livonske granice. — [4] U razbojničkom napadaju. — [5] Krivac. — [6] Kazna. — [7] Okružje. — [8] Batina. — [9] Tupom stranom mača. — [10] Rani. — [11] Kazna. — [12] T. j. ozlijeđenomu za ozledu. — [13] Kazne knezu. — [14] Ozlijeđenomu. — [15] Oglase ga na trgu. — [16] Dovedu. — [17] Uzeti. — [18] Odšteta. — [19] Kravu. — [20] Tri godine staru kravu ili konja. — [21] Godišnjak. — [22] Prase. — [23] Ovan. — [24] Na kojem se još nije jahalo. [25] To su cijene određene za seljaka, koji će platit kaznu. — [26] Tuđi. — [27] Izgubiti na vodi. — [28] U obrocima. — [29] Tako neka i plaća, jer je nesreća. — [30] Kriv.

103. Aže smerd[1] mučit smerda bez knjaža slova, to 3 grivny prodaži, a za muku grivna kun.

104. Aže ogniščanina[2] mučit, to 12 griven prodaže, a za muku grivna.

110. Ty tjaže vsê[3] sudjat posluhi[4] svobodnymi.

111. Budet li posluh holop[5], to holopu na pravdu ne vylaziti; no ože hoščet istec[6] ili imet i, a reka tako: „po sego rêči emlju[7] tja, no jaz emju tja, a ne holop“. I emêti i na želêzo[8]. Aže obiniti[9] i, to emlet na nem svoe; ne obinit li ego, platiti emu grivna za muku, zane po holop'i rêči jal i[10].

112. A želêznogo[11] platiti 40 kun, a mečniku 5 kun, a polgrivny dêt'skomu[12]. To ti želêznyj urok, kto si v čem emlet.

116. A v holopê i v robê viru nêtut[13]; no ože budet bez viny[14] ubien, to za holop urok platiti ili za robu, a knjazju 12 griven prodažê.

117. Aže smerd umret (bez dêtei), to zadnicju[15] knjazju.

118. Aže budut dščeri u nego doma, to dajati čast na nê; aže budut za mužem, to ne dajati časti im.

119. Aže v bojareh ljubo (v bojarstej) družine, to za knjaza zadnicja ne idet.

120. No ože ne budet synov, a dčeri vozmut.

30.

Stjepan Nemanja vojuje s Grcima i osvaja im zemlje.

Iz „Života Stefana Nemanje“ od kralja Stefana Prvovenčanoga[16].

По сих же в'сѣх в'ста в Констан'тини градѣ ин цар[17] лютыи и кр'вопролиꙗтел, и раздруши мир с прѣподоб'ным и светым. Якоже раздвиг уста[18] своꙗ, мышлꙗаше погл'тити и иных

[1] Prost čovjek. — [2] Odličan građanin. — [3] Sve te parnice. — [4] Svjedok. — [5] Sluga. — [6] Tužitelj. — [7] Uzimam. — [8] Ima se opravdati božjim sudom — željezom. — [9] Ako mu se krivnja dokaže. — [10] Jer je uzeo na riječ sluge. — [11] Za sud željezom ima platiti (knezu). — [12] Momku. — [13] Nema krvnine. — [14] Krivnja. — [15] Baština ide. — [16] Ovo se djelo čuva u pariskoj Narodnoj biblioteci. Pisano je među 1215.—1220. godinom. Najprije ga je izdao P. J. Šafařik u svome djelu „Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův“. V Praze 1851., (2. izdanje 1875.). Djelo je višeput preštampano. Ovaj je odlomak priopćen po Šafařikovu izdanju. — [17] Andronik I. Komen (1183.—1185.). — [18] Razvalio.

владыч'ства [1], юже не в'мѣсти [2] безум'ныи ни постиже таковааго исправлюниıа [3], н хоте озлобити незлобивааго и светаага, нанесе на се и изгыбѣл свою и хулу [4] на цар'ство свою, и опустѣниıа на землю свою. Приш'д бо прѣподоб'ныи светыи Симеон [5] с уг'р'скыим кралюм [6], и доиде града до Срѣд'ца [7] рекомааго, и в с'крушению постави юго [8] и в опустѣние кон'ч'ною. В'зврашт'шу же се ризѣ [9] уг'р'скому в свою юму владыч'ство, он же светыи отврашт се от нюго, иде с силою своюю на град Пер'ник [10], и т с'крушив силою своюю и в опустѣнию с'твори и, и град Стоб, и град Земл'н [11], и град Вел'блужд, и град Житомит'ск, и град Ск'п'л, и град Лѣш'ск у дол'нѣм Полозѣ [12], и град Град'ц, и град Призрѣн, и град слав'ныи Ниш, и град Свр'лиг [13], и град Рав'ныи [13], и град Коз'л [13]. Тѣх градов с'круш и до кон'ца основаниıа [14] их искорѣни, не оста бо камы на камени, иже не с'крушише се. Иже и не в'здвигоше се и до сего д'не. И землю их и богат'ствиıа их и славу их прѣложи [15] в богат'ство и в славу от'ч'ствиıа своюго, и в славу вел'мож и людеи своих. Приложи же к земли от'ч'ствиıа своюго, област нишев'скую до кон'ца, Липлıан же и Мораву и глаголюмыи Врани, призрѣн'ску же област и Полога оба до кон'ца с меıами своими. И прѣбываше в благодарении божии и в молитвах д'н и ношт. Побѣди врагы свою, ıако Моиси Амалика, кр'ст Христов неослаб'но прѣд очима носе [16], и тѣм побѣду в'здвизаю на против'ныю варвары. Диоклитию же и Да'лмацию, от'ч'ство и рождению, истовую [17] дѣдину свою, насилюну быв'шу от рода гр'ч'скааго, и с'зидан граде уюм [18] от рук их, ıако проглаголют се гр'ч'скаıа област, им'же имена сии сут: Дан град, Сардоникии град, Дривает, Росаф град рекекомыи Ск'д'р, град Свач, град Л'цин, град слав'ныи Бар. Котор же остави, утв'рдив и в'знес двор свои в нюм, иже је и до селѣ. Прочею же гр'де испровр'же и роздруши, и измѣни славу их в образ опустѣниıа, гр'ч'скою име истрѣбив, да не именуют се име их от'нуд в области тои, а люди свою, иже в них неврѣдимо с'храни, служити владыч'ству юго с страхом с уреченыим дѣлом от светааго.

[1] Države. — [2] Osvoji. — [3] Djelo. — [4] Sramotu. — [5] Kaluđersko ime Nemanjino. — [6] Belom II. (III). — [7] Sofije. — [8] Razruši ga. — [9] Kad se kralj vratio. — [10] Na gornjoj Strumi. — [11] Na desnoj obali Strume. — [12] Na izvoru Vardara. — [13] Na Timoku. — [14] Temelja. — [15] Promijeni. — [16] Noseći. — [17] Pravu. — [18] Uze.

31.

Stjepan Prvovjenčani vjenča se za kralja srpskoga.

Iz Domentijanova Žitija arhijepiskopa Save[1].

О пос'лании [2] прѣосвештенааго в град великааго Рима. И пакы избрав от учепик своих богоразум'на мужа, в'сеосвеште.лаато юпископа Методиıа, и пос'ла юго в Рим к прѣхвал'ныим апостолом Петру и Павлу, и к великому с'прѣстол'нику светыю, папѣ великыю рим'скыю др'жавы, и дав благословению подоб'но тѣх светыни, ıако да и ти благословет от'ч'ство юго, и своюю благодѣтию вѣн'чают благовѣр'нааго с'прѣстол'ника от'ч'ства юго, и написав пос'ланию к великому с'прѣстол'нику светыю и слав'ныю апостолу, папѣ, исповѣдав юму неутаюную благодѣт, юоже сам богом вѣн'чан быст, и проси ıако да пос'лют юму благословению от светыю апостолу и от того самого благословеныи вѣн'ц, ıако да вѣн'чаю брата своюго на кралюв'ство по пр'вому от'ч'ству кралюв'ства их, в нюм'же и от'ц их роди се по бож'ств'ному с'мотрению в мѣстѣ рекомѣм Диоклитии, юже зовет се велико кралюв'ство от пр'ва. и бог в'сакоюдѣ подаю силу и поспѣх любимому рабу своюму, и в'са прошениıа юго испл'нıаю небес'наıа и земл'наıа, и тому светому с'прѣстол'нику светыих апостол духом светыим повелѣ [3] пос'лати юму богом благословеныи вѣн'ц, исти-н'ному испл'нителю [4] светыих заповѣдии юго, ıако да благословен будет богом и вѣн'чан и прослављен юште [5] зде на земли прѣжде д'не [6] оного великаго.

И принесен быст благословеныи вѣн'ц в от'ч'ство юго, югоже прием [7] прѣосвештеныи и прослави благодѣтелıа своюго о в'сѣх благыих [8] юго.

И призвав благовѣр'нааго брата своюго прѣвеликааго жупана кир [9] Стефана в великую ар'хиюпископию рекому [10] Жит'чу, в рукотвореныи юму манастир, и по повелѣнию [11] не-

[1] To djelo učenika sv. Save izdao je Daničić pod naslovom „Живот светога Симеуна и светога Саве. У Биограду 1865." — Vidi str. 54. — [2] Poslanstvu. — [3] Naredi. — [4] Izvršitelju. — [5] Još. — [6] Prije dana. — [7] Primi. — [8] Radi svih blagodati njegovih. — [9] Gospodina. — [10] Nazvanu. — [11] Po zapovijedi.

бес'нааго строителꙗ и того благодѣтелꙗ прѣосвештеныи кир Сава с'твори по обычаю об'ношт'ноѥ стоꙗниѥ, и обоюду[1] прослави прославив'шаaго и, овуду[2] пѣсн'ми богоглас'ныими, оводу[3] с'крушениѥм ср'д'ч'ным, приносе жр'тву ѥдин ѥдиному на ол'тари душев'нѣм ср'д'ца с'крушенаaго, ѥгоже бог николиже не уничижаѥт. и в врѣме богоподоб'но с'творив светую литур'гию, и по великом исходѣ светыѥ литур'гиѥ, приѥм светыи вѣн'ц в великом светилишти, и вѣн'ча благовѣр'наaго брата своѥго, и помаза ѥго духом светыим на кралѥв'ство, ꙗко звати се ѥму самодр'жав'ному господину кир Стефану кралю.

32.

Sv. Sava postaje arhijepiskopom.

Iz Domentijanova djela „Život sv. Simeuna i sv. Save“[4].

Прѣбывающту же богонос'ному кир Савѣ в Светѣи Горѣ в рукотворенѣм ѥму манастири, и Богом наставлаѥм, боговазум'ныи с'вѣт[5] приѥм в ср'д'ци си, и подвиг[6] се иде на в'сток к свату[7] си цароград'скому царю кир Теодору, рекомому Ласкару. И прѥт быст царем с ч'стию великою ꙗко по подобию светыих; вѣдѣше[8] бо ѥште[9] ис-пр'ва из млада в свештении в'спитана и до конца мира от'луч'ша се[10], и по истинѣ Бога в'злюбив'ша, и служешта ѥму по подобию светыих; и того ради прѣизлиха[11] люблꙗше и т'и благовер'ныи цар, желаѥ како бы причест'ник[12] был светыни ѥго. И многыѥ д'ни царю др'жешту ѥго у себе, и исправив работы манастир'скыѥ богонос'ныи, и по том приложи слово решти к царю о земли своѥго от'ч'ства, рек: скр'б'но и печал'но ми ѥст, царю, за ниѥ не имаѥт ми землꙗ своѥго ар'хиѥпископа; паче же и земле многыѥ сут окр'ст[13] от'ч'ства ми в области др'жавы нашеѥ, и не достигнуты сут исправлениѥм[14] бож'ств'ныим. Да хотѣл бых да

[1] Na dva načina. — [2] Koje. — [3] Koje. — [4] Domentijan, jedan od učenika sv. Save, napisao je 1243. ili, kako drugi prijepis veli, 1253. „Život sv. Save“, a 1263. „Život sv. Simeuna“, te tako postade gore pomenuto djelo. To je djelo izdao Đ. Daničić 1865. u Biogradu. — [5] Savjet. — [6] Podignuvši se. — [7] Svaku. — [8] Znadijaše. — [9] Jošte. — [10] Da je odlučio. — [11] Vrlo. — [12] Dionik. — [13] Okolo. — [14] Podignućem.

повели великоѥ ти цар'ство патриꙗр'ху, да ми ос'вети[1] ар'хиѥпископа ѥдиного от братиѥ моѥѥ суштеѥ[2] с мною, да си га имат землꙗ от'ч'ства ми на освештениѥ си, и др'жава великаaго ти цар'ства тѣм да величаѥт се. Цар же от'вѣштав прѣподоб'ному рече: с великою радостию богос'вѣт'ноѥ и богомисл'ноѥ прошениѥ да испл'ню ти, Богу волешту; и хошту да вижду[3] того, ѥгоже благоволи светаја душа твоꙗ на светител'ство то“. И призвани быше братиꙗ прѣд цара суштии с прѣподоб'ныим; и ни о једином'же их благоволив'шу царю, и рече к прѣподоб'ному цар: ꙗко ни једин от тѣх нѣст подоб'н толикои светыни[4] развѣ твоѥго прѣподобиꙗ[5] и свѣтлости ти богодар'ныѥ. Прѣподоб'ныи же от'вѣштав рече: ꙗко ни аз нѣсм достоин того стѣпене“. Цар же рече: ѥште прѣжде твоѥго приш'ствија[6] извѣштениѥ имам, ꙗко твоѥи светыни с'прѣстол'нику[7] быти апостол'скаaго сѣданиꙗ, и тебе достоина Бог ми показал јест; да не прѣрѣкуи. И прѣподоб'ныи же рече: мнѣ на то не готовив'шу се, гдѣ да обрѣшту толик ѥксод[8] и толикы потрѣбы, ѥже прѣбуѥт закон цр'ков'ныи?“ Цар же рече: в'се от полаты царства ми да поставлю, ѥже ѥст на потрѣбу твоѥи светыни; толико не прѣкослови светаaго Духа благодѣти; не достоино ти ѥст противити се божию повелѣнию; извѣштено бо ми ѥст светыим Духом, и Богом поручено[9] то ѥст стадо от'ч'ства твоѥго; за ниѥ ин ник'то не может поболѣти[10] о стадѣ твоѥм ꙗкоже ты истин'ныи пастыр. Много же отежешту[11] се прѣподоб'ному от сана[12] того, и не може прѣслушати божиꙗ повелѣниꙗ и царева, и рек'шу ѥму: буди волꙗ господ'нꙗ, повѣда же цар патриꙗр'ху в'са ꙗже о прѣподоб'нѣм и о земли от'ч'ства ѥго. И с'вѣт божии приѥм ч'ст'ныи патриꙗр'х Гѥр'ман и царев, ꙗко тому быти по воли божиѥи и царевѣ, и быв'шу д'ни нарочиту, и обл'к'шу се патриꙗр'ху по чину великыѥ в'селѥн'скыѥ[13] цр'к'ве с многыими митрополиты и ѥпископы и с поповы и диꙗконы, и приведен быст и сии прѣподоб'ныи кир Сава на освештениѥ, и поставлѥн быст ар'хиѥпископом рукою в'сеосвештенаaго патриꙗр'ха в'селѥн'скаaго Гѥр'мана и повелѣниѥм цароград'скаaго цара кир Теодора Ласкара.

[1] Posveti. — [2] Koji su sa mnom. — [3] Vidim. — [4] Svetosti. — [5] Velečasnost. — [6] Dolaska. — [7] Nasljednikom. — [8] Jedna od 5 knjiga Pentateuha. — [9] Povjereno. — [10] Brinuti se. — [11] Kad se dugo otimao. — [12] Časti. — [13] Vaseljenske, opće.

33.

Rujanski bog Svetovit i hram njegov.

Iz djela „Historia Danica“ Saksona Gramatika[1].

Arkona stajaše na visoku vrhu nekoga poluotoka, s istoka, juga i sjevera bijaše utvrđena utvrdama od prirode, a ne ljudskom rukom; utvrde su bile naokolo kao zidovi, kojima vrhunca nije mogla dohvatiti hitalom izmetnuta strijela. S tih strana optjecalo ih je i more. A sa zapada ju je zatvorao 50 lakata širok nasip; donja mu je polovica bila od zemlje, a gornja je bila od drva i zemlje. Na sjeveru je ključala izvir-voda, do koje je za građane vodio utvrđeni put. Usred grada bila je ravan, a na njoj se vidio drven, krasan hram, dičan nesamo s veličajne službe, nego i radi kipa božjega. Spoljašnost se hrama isticala pomno izrađenim uresom, koji je bio složen od raznih likova, priprostom i nedotjeranom slikarijom izrađenih. Ulazilo se samo na jedna vrata. Sam hram okruživala je dvostruka ograda, izvanjska je bila zidana i pokrivena crvenim krovom, nutarnja pak je ograda stajala na četiri stupa, te se mjesto zidovima isticala zastorima, i nije ga vezalo s izvanjskim ništa do li krov i mjestimice strop.

U hramu je stajao golem kip, veći od svakoga tijela ljudskoga, začudo s četiri glave i s isto toliko vratova; od njih su dvije gledale naprijed, a druge dvije ostrag. Uostalom činilo se, da od glava — i to nesamo od onih sprijed nego i ostrag — jedna upire pogled nadesno, a druga nalijevo. Imao je prirezanu bradu i šišanu kosu, te bi mislio, da je umjetnikova ruka htjela prikazati običaj Rujanaca u njegovanju glave. U desnici je držao od raznoga kova umjetno izrađeni rog, što bi ga svećenik svake godine obično suhim vinom napunio, da iz tekućine vidi obilje buduće godine. Lijevu je ruku podvio i njom se obočio. Košulja mu je sezala do golijeni. Bile su od razna drva i tako umjetno u zglobu uglavljene, da si samo, ako si pomnije promatrao, mogao opaziti, gdje se sastavljaju. Vidjelo se, da se noge dotiču zemlje, ali se nije razabiralo, na čemu u zemlji stoje. Nedaleko vidio si uzde i sedlo od kipa i više drugih znakova božanstva. Još si se više morao diviti velikomu maču; korice i držak njegov krasio je osim vanredna, krasno izvajana nakita spoljašnji sjaj od srebra. Sjajna njegova svetkovina tekla je ovim redom:

[1] Monah Sakson (radi poznavanja latinskoga jezika prozvan „Grammaticus, 1208.) napisa na ponuku lundskoga nadbiskupa Apsalona dansku povjesnicu (Historia Danica) u 16 knjiga. Stariju je dansku povijest dašto napisao po pričama i narodnim pjesmama. Ovaj je odlomak uzet iz 14. knjige.

Svake godine jedamput, kad se ljetina pobrala, slavio je pred hramom božjim s cijelog otoka silan narod svakoga roda i dobi u ime vjere sjajnu gozbu žrtvujući blago. Svećenik je njihov protiv domaćega običaja morao nositi dugu bradu i kosu. Dan prvo, nego bi vršio službu božju, veoma pomno bi metlom pomeo svetište, kamo je samo on smio unići, a pazio bi, da ne bi u hramu disao; kadgod bi htio uhvatiti zraka i dahnuti, svakiput bi potekao na vrata, da se ne bi dašto nazočnost božja oskvrnula dodirom smrtničkoga daha.

Sjutradan, kad je narod pred ulazom bio, uzeo bi svećenik rog, sasvim pomno ga ogledao; ako bi štogod od mjere ulivena vina nestalo, držao bi, da će druge godine biti nerodice. Kad bi to razabrao, zapovjedio bi, da ljetinu čuvaju za budućnost; ako bi vidio, da se obična mjera nije umanjila, prorekao bi im rodnu godinu. Prema opažanju opomenuo bi, da treba za drugu godinu ljetinu štedjeti ili je obilnije uživati. Zatim bi staro vino kao žrtvu izlio kipu pred noge, a prazan rog napunio novim; pa kao da nazdravlja, poklonio bi se kipu i običajnom molitvom čas za se, čas za domovinu molio blagoslov a za građane blagostanje i pobjedu. Svršivši to primakao bi rog ustima, te ga vanredno brzo na dušak iskapio, zatim ga opet napunio vinom i stavio kipu u desnicu.

Za žrtvu se uzimao i kolač medenjak, gotovo tolik, kolik je čovjek. Njega bi svećenik postavio između sebe i naroda i obično bi pitao, vide li Rujanci njega. A ako bi odgovorili, da ga vide, želio bi, da ga oni do godine ne vide. Tom molitvom nije molio sreću za se ni za narod nego obilnu buduću žetvu. Jednako bi u ime božje govorio nazočnomu narodu; i kad bi ga opomenuo, da za obožavanje toga kipa revno prinosi žrtve, obrekao bi, da će mu pobjeda na kopnu i na moru biti kao sigurna nagrada za službu božju.

Zatim bi proveli ostatak dana u raskošnim gozbama, upotrijebili jelo od žrtve za gozbu i na slast grlu; a drže, da žrtve, božanstvu posvećene, moraju služiti neumjerenosti njihovoj. A drži se, da je pobožnost pogaziti trijeznost, a trijeznu ostati da je grijeh. Svake bi godine svako muško i žensko dalo novaca tomu bogu za službu. Od pljačke i plijena dobivao bi trećinu, kao da su to stekli i dobili s njegovom pomoću.

To je božanstvo imalo također 300 određenih konja i baš toliko tjelesnih stražara, koji su na njima četovali; a cio dobitak njihov, što bi ga stekli bilo oružjem ili krađom, davao bi se svećeniku u pohranu. On bi od toga plijena izbirao raznovrsne dragocjenosti i kojekaki nakit hramova i to zaključavao u kovčege, gdje se nakupilo osim silnoga novca sila grimiza, što ga je dugo vrijeme istrošilo. Ovdje se viđalo silno mnoštvo darova, što ih je nanesla država i pojedinci tražeći milost nabožnim zavjetima. Taj kip, što ga je darivanjem obožavala sva Sklavinija, darivali su darima i susjedni kraljevi bojeći se svetogrđa. Među ostalima počastio ga je vrčem i danski kralj Sven, da umilostivi boga. Ovo je boštvo imalo na više mjesta i druge hramove, kojima su upravljali svećenici po časti i dostojanstvu manji. Osim toga je pripadao imutku njegovu konj bijelac, a držalo se, da je grijeh istrći dlaku iz grive ili repa njegova. Njega pasti i zajahati smio je samo svećenik, da ne bi božanska životinja, kad bi je češće upotrebljavali, gubila od cijene. Na ovom konju vojuje po mnijenju Rujanaca Svetovit (to je ime kipu) na neprijatelje svojih svetinja. A to su mislili osobito zato, što su ga, premda je u staji stajao, većinom ujutru vidjeli oznojena i blatom poprskana, kao da je došao s vježbe i prevalio silan put. I gatalo se preko istog konja ovako:

Kad bi odlučili zaratiti se s kojom zemljom, obično bi dvorani postavili pred hramom koplja u tri reda; u svakom bi se redu zabola koplja i spojila poprijeko, a rt bi se okrenuo u zemlju; a redovi su velikim razmakom rastavljeni bili. Prije polaska u boj pomoli se svećenik običajnom molitvom pa onda izvede iz predvorja do kopalja konja zauzdana; ako bi redove pred sobom prekoračio prije desnom nego lijevom nogom, držalo bi se, da je to dobar znak za rat; a ako bi makar jedamput lijevom, a ne desnom koračio, odustali bi od nauma, da udare na onu krajinu. I ne bi se prije stalno odredila plovidba, dogod se ne bi ogledali tragovi od ona tri odlučna koraka jedan za drugim. Tko bi se htio prihvatiti kakva posla, i taj bi po prvom susretu sa životinjom gatao o svom naumu. Ako bi znaci bili povoljni, rado bi išao na naumljeni put; ako bi bili zlosluti, okrenuo bi se i vratio kući.

34.

Privilegium minus[1].

U ime svetoga i nerazdjelivoga Trojstva. Fridrih, po milosti Božjoj car rimski, vječni množitelj države. Premda mogu stvari već po svom pravom uređenju biti sigurne od promjene i premda se ono, što se po zakonu uradi, ne može nikakvim otporom uzdrmati, a ono ipak mora naša carska potvrda činjenicu potvrditi, da se ne bi mogla roditi kakva sumnja o njoj. Neka dakle sadašnji naraštaj svih vjernika Kristovih i carstva našega i poznije potomstvo znade, da smo po milosti onoga, koji s neba šalje mir ljudima na zemlju, na saboru u Regensburgu na dan rođenja blažene djevice Marije pred mnogim pobožnim i katoličkim knezovima riješili spor i razmiricu, što je radi vojvodine Bavarske dugo trajala između premiloga našeg ujaka Henrika, vojvode austrijskoga, i između našega predragog nećaka, vojvode saskoga Henrika, — a riješili tako, te nam je vojvoda austrijski prepustio vojvodinu Bavarsku, koju smo mi odmah dali kao leno vojvodi saskomu. A vojvoda bavarski prepusti nama marku austrijsku sa svim pravom svojim i sa svim lenima, što ih je nekoć markgrof Leopold imao od bavarske vojvodine. Da se pak ne bi činilo, da se tim činom uneke umanjuje čast i slava premiloga ujaka našega, pretvorili smo austrijsku marku u vojvodstvo po savjetu i odluci knezova; prejasni knez češki Vladislav izrekao je odluku, a svi su je ostali knezovi odobravali. I dali smo tu vojvodinu sa svim pravom kao leno sprijed pomenutomu našemu ujaku Henriku i

[1] Privilegium minus (= manja povelja) zove se povelja Fridriha I., kojom je markgrofiju Austriju podigao na vojvodinu za razliku od „privilegium majus“ (veća povelja), koju je dao sastaviti vojvoda austrijski Rudolf IV. (der Stifter) i u kojoj traži za Austriju isto pravo, što su ga imali i knezovi izbornici.

vrlo odličnoj gospodi njegovoj Teodori, određujući zauvijek, da oni, a poslije njih djeca njihova, bilo sinovi ili kćeri, tu vojvodinu Austriju po nasljednom pravu drže i posjeduju. Ako bi pak pomenuti vojvoda austrijski, naš ujak, i žena njegova umrli bez djece, to im je prosto, da tu vojvodinu komugod po svojoj volji ostave. Određujemo ujedno, da ni jedna ugledna ili neugledna ličnost ne smije u području vojvodine preko volje i bez dopuštenja vojvodina vršiti ikakoga suda. Vojvoda pak austrijski ne treba radi vojvodine svoje carstvu nikakve druge službe vršiti, već samo to, da na poziv dolazi na državni sabor, što bi ga car u Bavarskoj urekao; ujedno ne treba poći ni na jednu vojnu, već ako bi kakvu car poduzeo na države ili pokrajine u austrijskom susjedstvu. Da bi uostalom ta naša carska odredba za sve vijeke ostala u jakosti i na snazi, naložismo, da se ta tu povelja napiše i našim pečatom zapečati pred valjanim svjedocima. Evo imena njihovih [1].

Znak gospodina Fridriha, nepobijeđenoga cara rimskoga.

Ja Rainald, kancelar namjesto nadbiskupa od Mainza i nadkancelara Arnolda, ispitah.

Dano u Regensburgu 17. rujna, treće indikcije a godine gospodnjega upućenja 1156., za vlade gospodina Fridriha, uzvišenoga cara rimskoga, u Kristu sretna vladara. Amen. U petoj godini njegova kraljevanja, a druge carevanja.

35.

Slovo o polku Igorevê [2].

II.

Uoči vojne.

Togda Igor v'zrê [3] na svêtloje solnce i vidê ot nego t'moju vsja svoja voja prikryty [4]. I reče Igor k družinê svojej: „Bratije

[1] Slijede imena njihova. — [2] „Slovo o polku Igorevê" pjeva vojnu, koju je Igor Svjatoslavič, knez Novgoroda Sjeverskoga, poduzeo početkom svibnja 1185. na Polovce, krvne ruske neprijatelje. Opisuje bitku, koja je tri dana trajala, poraz Rusa, sužanjstvo i bijeg Igorev. Pjesma je nastala — pjesnik joj nije poznat — između 1185. i 1187. godine. Rukopis, po kojem je izašlo i prvo izdanje 1800., propao je za velikoga požara u Moskvi 1812., a potječe iz 15. ili 16. vijeka. Glave su označene po izdanju Ogonovskoga (Lwov 1876.). — [3] Pogleda. — [4] Baš kad se Igor spremao na put, nastane pomrčina sunca (1. svibnja 1185.).

i družino! lučež [1] by potjatu [2] byti, neže [3] polonenu [4] byti! A vsjadem [5], bratije, na svoi br'zyja komoni [6], da pozrim sinego Donu." S'pala [7] knjazu um pohoti [8] i žalost [9] jemu znamenije zastupi [10], iskusiti Donu [11] velikago. „Hoštu bo", reče, „kopije prilomiti konec [12] polja poloveckago s vami, Rusiči; hoštu glavu svoju priložiti [13], a ljubo [14] ispiti šelemom [15] Donu!"

Komoni ržut za Suloju [16], zvenit slava [17] v Kyjevê, truby trubjat v Novêgradê [18], stojat stjazi [19] v Putivlê! [20] Igor ždet [21] mila brata Vsevoloda. I reče jemu Buj-Tur [22] Vsevolod: „Odin brat, odin svêt [23] svêtlyj ty Igorju, oba jesvê Svjatoslavičja! Sêdlaj, brate, svoi br'zyj komoni, a moi ti gotovi, osêdlani u Kur'ska na peredi [24]! A moi ti Kurjani svêdomi k'meti [25]: pod trubami poviti [26], pod šelomy v'zlelêjani [27], konec kopija v'skr'mleni [28]; puti im vêdomi [29], jarugy im znajemi, luci u nih naprjaženi [30], tuli otvoreni, sabli iz'ostreni; sami skačjut aky sêryi [31] vl'ci v polê, ištuči sebê čti [32], a knjazju slavy.

V.

Opis bitke.

Drugago dni vel'mi rano krovavyja zori svêt povedajut [33]; čr'nyja tučja [34] s morja idut, hotjat prikryti četyri solnca [35], a v nih trepeštut [36] sinii [37] ml'nii. Byti [38] gromu velikomu! iti [39] doždju strêlami [40] s Donu velikago! Tu sja kopijem prilamati, tu sja sabljam potručjati [41] o šelomu poloveckyja na rêcê na Kalajê [42], u Donu velikago. O ruskaja zemle, uže za šelomjanem [43] jesi! Se vêtri, Striboži [44] vnuci, vêjut s morja strêlami na hrabryja

[1] Bolje. — [2] Poginuti. — [3] Nego. — [4] Zarobljen biti. — [5] Ja ću sjesti na.... — [6] Konje. — [7] Spopala. — [8] Čežnja. — [9] Žudnja. — [10] Zastre. — [11] Iskušati (Don je granica prema Polovcima). — [12] Na kraju. — [13] T. j. k vašim glavama. — [14] Ili. — [15] Kacigom. — [16] Lijevi pritok Dnjepra. — [17] T. j. velikoga kneza Svjatoslava. — [18] Sjeverski, prijestolnica Igoreva. — [19] Stijegovi. — [20] Jugoistočno od Novgoroda Sjeverskoga. — [21] Čeka. — [22] Silni tur (bison). — [23] Svijetlo. — [24] Naprijed. — [25] Junački kmetovi (kmet = član družine). — [26] Povijani. — [27] Zibani. — [28] Šiljcima od koplja othranjeni. — [29] Poznati. — [30] Napeti. — [31] Sivi. — [32] Časti. — [33] Objavljuju dan. — [34] Oblaci (t. j. vojska Polovaca). — [35] To su Igor, brat mu Vsevolod, sin Igorov Vladimir i Svjatoslav Olegović. — [36] Sijevaju. — [37] Plavkaste. — [38] Bit će. — [39] Padat će. — [40] Kao strijele. — [41] Zvekeću. — [42] Ove rijeke danas nema. — [43] Za gorom. — [44] Bog vjetra.

pl'ki Igorevy. Zemlja tutnet, rêky mutno tekut. porosi[1] polja prikryvajut, stjazi glagoljut. Polovci idut od Dona i ot morja i ot vsêh stran: ruskyja pl'ky ostupiša[2]. Dêti bêsovi[3] klikom polja pregorodiša, a hrabrii Rusiči pregradiša čr'lenymi štiti[4].

Jar-Ture[5] Vsevolode! stoiši na boroni[6], pryšteši[7] na voi strêlami, gremleši o šelomu meči haralužnimi[8]. Kamo Tur poskočjaše, svoim zlatym šelomom posvêčivaja[9], tamo ležat poganyja golovy poloveckyja, poskepany[10] sabljami kalenymi[11] šelomy ovar'skyja, ot tebe Jar-Ture Vsevolode! Kaja rana doroga[12], bratije, zabyv čti i života grada Čr'nigova, otnja zlata stola[13] i svojeja milyja hoti[14], krasnyja Glêboviny[15], svyčaja i obyčaja[16].

VII.

Poraz vojske Igoreve.

S zaranija[17] do večera, s večera do svêta letjat strêly kalenyja, grimljut sabli o šelomi, treščat kopija haralužnyja v polê neznajemê, sredi zemli poloveckyi. Čr'na zemlja pod kopyty kost'mi byla posêjana a kroviju pol'jana: tugoju v'zydoša[18] po ruskoj zemli. Čto mi šumit, čto mi zvenit rano pred zorjami[19]. Igor pl'ky zovoročajet[20], žal bo jemu mila brata Vsevoloda. Biša sja[21] den, biša sja drugyj, tretjago dni k poludniju padoša stjazi Igorevy. Tu sja brata razlučista na brezê bystroj Kajaly[22]. Tu krovavoga vina ne dosta; tu pir dokončaša hrabrii Rusiči: svaty popoiša, a sami polegoša za zemlju ruskuju[23]. Ničit trava žaloštami, a drevo s tugoju k zemli preklonilos[24].

---

[1] Prašina. — [2] Opkoliše. — [3] Djeca bijesa. — [4] T. j. ruski su štitovi činili željeznu ogradu. — [5] Silni ture! — [6] Obrani. — [7] Prskaš. — [8] Čeličnim. — [9] Svijetleći. — [10] Posječeni. — [11] Kovanim. — [12] Draga. — [13] Očev zlatni prijesto. — [14] Žena. — [15] Žena Vsevolodova, a kćerka Gleba, sina Jurja Dolgorukoga. — [16] Zakonita i čedna. — [17] Od zore. — [18] T. j. kosti. — [19] Ovo govori pjesnik. — [20] Okrenu u boj. — [21] Boriše se. — [22] Oba brata dopadnu polov. sužanjstva. — [23] Rusi podvoriše svoje goste Polovce crvenim vinom, a iskapivši to krvavo vino polegoše na vječni san. — [24] Priklonilo se.

XII.

Plač Jaroslavne žene Igoreve.

Jaroslavnin[1] glas slyšit[2]; zegziceju[3] neznajem[4] rano kyčet[5]: „Polečju“[6], reče, „zegziceju po Dunajevi; omočju bebrjan[7] rukav v Kajalê rêcê, utru[8] knjazju krovavyja jego rany na žestocem[9] jego têlê“.

Jaroslavna rano plačet v Putivlê na zabralê[10] arkuči[11]: „O vêtre vêtrilo! čemu, gospodine[12], nasil'no vêješi? Čemu myčeši hinov'skyja[13] strêlky na svojeju netrudnuju[14] kryl'cju na mojega lady[15] voi? Malo li ti bjaše[16] gorê pod oblaky vêjati, lelêjuči[17] korabli na sinê morê? Čemu, gospodine, moje veselije po kovyliju razvêja?“ [18]

Jaroslavna rano plačet Putivlju gorodu na zaborolê arkuči: „O Dnêpre Slavutičju! ty probil jesi kamennyja gory skvozê zemlju poloveckuju[19]. Ty lelêjal jesi na sebê Svjatoslavli nosady[20] do pl'ku Kobjakova. V'zlelêj[21], gospodine, moju ladu[22] k mnê abyh ne slala k nemu slez na more rano!“ [23]

Jaroslavna rano plačet v Putivlê na zabrale arkuči: „Svêtloje i tresvêtloje[24] sl'nce! vsêm teplo i krasno jesi. Čemu, gospodine, prostre gorjačjuju svoju lučju na lady voi[25] v polê bezvodnê žaždeju im luci[26] s'prjaže[27], tugoju im tuli zatče?“ [28]

XIII.

Bijeg Igorev.

Prysnu[29] more polunošti[30]: idut s'morči[31] m'glami. Igorevi knjazju Bog put kažet iz zemli poleveckoj na zemlju ruskuju,

---

[1] Bila je kćerka Jaroslava Osmomisla, kneza haličkoga. — [2] Čuje se. — [3] Kao kukavica. — [4] Samotno. — [5] Kuka. — [6] Poletjet ću. — [7] Dabrov. — [8] Otrt ću. — [9] Ljuto ranjenom. — [10] Zidu. — [11] Govoreći. — [12] Govori vjetru kao licu. — [13] Kaganove t. j. neprijateljeve. — [14] Lakom. — [15] Muža mojega. — [16] Dodaj: mjesta. — [17] Ljuljajući. — [18] Rasipaš (po narodnoj ruskoj pjesmi rasipa vjetar po smrti kozaka po stepi kovilje). — [19] Dnjepar probija Kamenaju ogradu svojim glasovitim brzicama. — [20] Lađe (veliki knez Svjatoslav digao je 1184. vojsku na Kobjaka). — [21] Ljuljajući donesi. — [22] Muža moga. — [23] Kroz more suza. — [24] Triput svijetlo, jer vlada zrakom, zemljom i vodom. — [25] Na vojsku moga muža. — [26] Lukove. — [27] Sprže. — [28] Začepi. — [29] Buči. — [30] Oko ponoći. — [31] Crni oblaci.

k otnju zlatu stolu. Pogasoša večeru zari[1]. Igor spit, Igor bdit, Igor mysliju polja mirit ot velikago Donu do malago Donca. Komon v polunoči[2]. Ovlur[3] svisnu[4] za rêkoju, velit knjazju razumêti. Knjazju Igorju ne byt![5] Kliknu, stuknu[6] zemlja, vyšumê[7] trava: veži[8] poloveckyi podvizaša[9] sja. A Igor knjaz poskoči gornastajem k trostiju[10], i bêlym gogolem[11] na vodu, v'vr'že sja na br'z komon, i[12] skoči s nego bosym v'lkom, i poteče k lugu[13] Donca, i polête sokolom pod m'glami, izbivaja gusi i lebedi[14] zavtroku i obêdu i užinê. Koli Igor sokolom poletê, tadga Vlur[15] vl'kom poteče, trusja[16] soboju studenuju rosu: pretr'gosta[17] bo svoja br'zaja komonja.

Donec reče: „Knjaže Igorju! ne malo ti veličina[18], a Končaku[19] neljubija, a ruskoj zemli veselija." Igor reče: „O Donče, ne malo ti veličija, lelêjuvšu knjazja na vl'nah[20], stlavšu[21] jemu zelenu travu na svoih srebrenyh brezeh, odêšavšu jego teplymi m'lgami pod sêniju zelenu drevu. Strezaše[22] jego gogolem na vodê, čajcami[23] na strujah, cr'njad'mi[24] na vêtrêh.

Ne soroky v'troskotaša[25]: na slêdu Igorevê êzdit Gza[26] s Končakom. Tagda vrani ne grajahut, galici[27] poml'koša, soroky ne troskotaša, po loziju[28] polzoša[29] tol'ko[30]; djatlove tektom[31] put k rêcê kažut, solovii[32] veselymi pêsn'mi svêt' povêdajut.

Ml'vit[33] Gza k Končakovi: „Aže sokol k gnêzdu letit[34], sokol'ca[35] rostrêljajevê svoimi zlačenymi strêlami." Reče Končak ko Gzê: „Aže sokol k gnêzdu letit, a ve sokol'ca oputajevê[36] krasnoju dêviceju!"[37] I reče Gza k Končakovi: „Ašte jego oputajevê krasnoju dêviceju, ni nama budet sokol'ca, ni nama krasny dêvicê, to počnut naju[38] ptici[39] biti[40] v polê poloveckom.

[1] Ugasnu večernje rumenilo. — [2] Konj čeka spravan. — [3] Ovlur je ime Polovcu, koji je pomogao Igoru pobjeći. — [4] Zvizne. — [5] Igora nestade. — [6] Zaječa. — [7] Šušne. — [8] Okovi. — [9] Popucaju. — [10] Poput samura u trstiku. — [11] Poput patke. — [12] A zatim. — [13] Obali. — [14] Ubijajući guske i labude za. — [15] Ovlur. — [16] Tresući. — [17] Izmučiše. — [18] Slava. — [19] Knez Polovaca. — [20] Na valovima. — [21] Razastrvši. — [22] Okruži ga. — [23] Vivcima. — [24] Čapljama. — [25] Psi ne štekću. — [26] Polovski knez. — [27] Čavke. — [28] Po trbuhu. — [29] Puzaše. — [30] Samo. — [31] Lupanjem (o drvo). — [32] Slavuji. — [33] Govori. — [34] Ako nam sokol (Igor) uteče. — [35] Sokolića t. j. sina Igoreva Vladimira, koji je također bio zasužnjen. — [36] Sputat ćemo t. j. oženit. — [37] Uistinu oženi Vladimir u sužanjstvu kćerku Končakovu. — [38] Nas. — [39] Ptići t. j. Rusi. — [40] Napadati.

36.

Iz povelje „Magna charta libertatum (1215.)."

Stubbs, Select charters and other illustration of English constitutional history.

1. Znajte, da smo najprije Bogu za volju dopustili i ovom ispravom svojom za se i za naše nasljednike zauvijek potvrdili, da bude crkva engleska slobodna i da ima svoje pravo netaknuto i svoje sloboštine nepovrijeđene; i tako želimo, da se drži; a to se vidi odatle, što smo slobodu izbora, koja se cijeni najvećom i veoma potrebnom za englesku crkvu, dobre i drage volje, prije nego se zametnuo razdor između nas i baruna naših, dopustili i našom ispravom potvrdili i od pape Inocenta III. dobili dopuštenje, da potvrdimo; a nju ćemo i mi čuvati i želimo, da naši nasljednici zauvijek pošteno čuvaju. Dopustili smo također svim slobodnim ljudima našega kraljevstva u ime naše i naših nasljednika zauvijek, da sve sloboštine, što su dolje napisane, imadu i drže oni i njihovi nasljednici od nas i od naših nasljednika.

12. U našoj se državi ne smije urediti nikakva štitarina ni prinos bez državnoga sabora, već ako se radi o otkupu naše ličnosti ili kad proglašujemo prvorođenca našega doraslim za oružje i kad udajemo prvi put našu najstariju kćerku; u svim tim slučajevima smije se samo jedamput primjereni prinos tražiti. Jednako se neka postupa i s prinosom grada Londona.

13. Grad London će zadržati sve svoje stare povlastice i svoje slobodne običaje, kako na suhu, tako na vodi. Osim toga želimo i dopuštamo, da svi drugi gradovi i gradići i mjesta i luke zadrže svoje povlastice i svoje slobodne običaje.

14. Na državni će se sabor, ako se radi o prinosu i štitarini osim u tri pomenuta slučaja, pozvati našim pismom pod pečatom nadbiskupi, biskupi, opati i grofovi i veliki baruni, a ostali će se lenovci pozvati po šerifima[1] i bajijima[2] i to 40 dana prije toga na određeno za to mjesto. A u svim pozivima navest će se i uzrok pozivanju. I na taki poziv neka se posao

[1] Vicecomes = sheriff = vrhovni činovnik grofije, jer je comes samo puka čast. — [2] Ballivus je zamjenik sheriffov.

*

u određeni dan obavi po odluci onih, koji će biti nazočni, makar i ne došli svi pozvanici.

39. Nijedan se slobodan čovjek ne smije uhvatiti, utamničiti, imanja lišiti ni prognati ni istjerati ni na ijedan drugi način oštetiti. Mi ne ćemo ni protiv jednoga čovjeka postupati niti odrediti što protiv njega osim po zakonitom sudu njegovih drugova ili po zemaljskom zakonu.

45. Mi ne ćemo postaviti sudaca ni zapovjednika ni šerifa ni bajija osim onakovih, koji znadu zakon zemaljski, a pripravni su valjano ga se držati.

60. A ti navedeni običaji, sloboštine i pravice, što smo ih u našem kraljevstvu dopustili, neka, koliko se nas tiču, vrijede za naše, a svi klerici i laici u našem kraljevstvu neka ih vrše, koliko se njih tiču, prema svojima.

61. Ako mi prestupak ne popravimo ili ga, ako budemo izvan kraljevstva, naš sudac ne popravi u roku od 40 dana, računajući od onoga dana, kad je bilo javljeno nama ili sucu našemu, pomenuta će četiri baruna tu stvar iznijeti pred ostalih 25 baruna pa će nas sa općinama čitave zemlje kinjiti i mučiti na sve načine, kako će moći, — zaplijenit će naime dvorove, zemlje, posjede — i na druge načine, kako će moći, dok se ne popravi po njihovoj volji, ali ne će dirati u ličnost našu ni u kraljicu našu ni u djecu našu; pa kad se popravi, priklonit će se nama, kao što su prije činili. A budući da smo Bogu za volju i za boljak našega kraljevstva i za lakše utišanje razdora između nas i naših baruna sve to, što je navedeno, dopustili želeći, da se veselimo uvijek onoj potpunoj i čvrstoj stalnosti, stadajemo i podjeljujemo sigurnost, koja dalje slijedi. Zato naime, što baruni biraju 25 baruna od kraljevstva, kojegod hoće i koji moraju svom snagom svojom čuvati i držati i nastojati, da se mir i sloboštine čuvaju, što smo ih njima dali i ovom sada našom ispravom potvrdili tako dašto, da, ako se mi ili sudac naš ili naši bajiji i tko od naših službenika u nečem o nekoga ogriješimo, ili ako koji članak mira ili sigurnosti prekršimo i ako se prekršaj otkrije četvorici baruna od onih 25 baruna, neka ova 4 baruna dođu k nama, ili ako nas ne bude u kraljevstvu, k našemu sucu i neka pred nas iznesu prekršaj; tražit će, da onaj prekršaj bez otezanja popravimo.

63. Zato je naša volja i naša stroga zapovijed, da engleska crkva bude slobodna i da ljudi u našoj državi imadu i čuvaju sve pomenute sloboštine, prava i povlastice u miru, slobodi i pokoju potpunoma i sasvim, za sebe i svoje nasljednike od nas i naših nasljednika, u svim stvarima i svagdje za sva vremena, kako je prije rečeno. Na to smo prisegli mi i baruni, da će se na sve to, što je sprijed pomenuto, paziti iskreno i bez zle nakane. Dano našom rukom na livadi, koja se zove Runingmede među Windelesorum i Staues, 15. lipnja, vladanja našega godine 17.

37.

Iz „Pouke Vladimira Monomaha.“[1]

Lêtopis po spisku Lavrentija.

Poučen'e. Az hudyj[2] dêdom svoim Jaroslavom, blagoslovlenym, slavnym, narečenyj[3] v kreščenii Vasilij, Rus'kym imenem Volodimir, otcem v'zljublenym i mater'ju svoeju M'nomahy.

Sêdja[4] na saneh, pomyslih v duši svoej i pohvalih Boga, iže mja sih dnev grêšnago doprovadi[5]. Da[6] dêti moi, ili in kto, slyšav sju gramoticju[7], ne posmêjtesja, no emuže ljuba[8] dêtij moih, a primet ju[9] v serdce svoe, i ne lênitisja[10] načnet takože i tružatisja[11]: pervoe, Boga dêlja[12] i duša svoeja, strah imêjte Božij v serdci svoem, i milostynju tvorja neoskudnu, to bo est načatok vsjakomu dobru.

Pače vsego gordosti ne imêjte v serdci i v umê. — Staryja čti[13] jako otca, a molodyja jako brat'ju. V domu svoem ne lênitesja, no sve vidite; ne zrite na tivuna[14], ni na otroka[15], da ne posmêjutsja prihodjaščii k vam i domu vašemu, ni obêdu vašemu. Na vojnu vyšed, ne lênitesja, ne zrite na voevody; ni pit'ju, ni êden'ju ne lagodite, ni span'ju; i storožê sami narjaživajte, i noč, otvsjudu narjadivše okolo voi[16], tože ljazite, a

[1] Pouke je sastavio Vladimir Monomah za djecu svoju; u njoj im podaje mudre savjete, a potkrepljuje ih primjerima iz svog života. — [2] Siromah. — [3] Nazvan po djedu .... po ocu. — [4] Sjedeći. — [5] Vodio. — [6] Jest. — [7] Pismo. — [8] Kojigod od. — [9] T. j. gramoticju. — [10] Neka se ne zalijeni. — [11] Raditi. — [12] Radi. — [13] Poštuj. — [14] Upravitelja. — [15] Slugu. — [16] Postavivši sa sviju strana okolo vojske straže.

rano vstanête; a oruž'ja ne snimajte s sebe vborzê[1], ne rozgljadavše lênoščami, vnezapu[2] bo čelovêk pogybaet. Lžê[3] bljudisja i p'jan'stva i bluda, v tom bo duša pogybaet i têlo. — Bolnago prisêtite; nad mertvecja idête[4], jako vsi mertveni esmy; i čelovêka ne minête, ne privêčavše[5], dobro slovo emu dadite. Ženu svoja ljubite, no ne dajte im nad soboju vlasti. Se že vy konec vsemu: strah Božij imêjte vyše vsego: ašče zabyvaete vsego, a často pročitajte: i mnê budet be- soroma[6], i vam budet dobro. Egože umêjuči[7], togo ne zabyvajte dobrogo, a egože ne umêjuči, a tomu sja učite, jakože bo otec moj, doma sêdja, izumêjaše 5 jazyk, v tom bo čest jest ot inêh zeml[8].

Svêh putij[9] 80 i 3 velikih, a proka[10] ne ispomnju menših. I mirov esm stvoril s Polovec'skymi knjazi bez odinogo 20[11], i pri[12] otci i kromê[13] otca, a daja skota[14] mnogo i mnogy porty[15] svoê. — A se tružah'sja[16] lovy deja. — A se[17] v Černigovê dêjal esm: kon dikih[18] svoima rukama svjazal esm v pušah[19] 10 i 20 živyh kon, a kromê togo že po Rosi[20] êzdja imal svoima rukama têže koni dikiê. Tura mja 2 metala na rozêh[21] i s konem, olen[22] mja odin[23] bol, a 2 losi, odin nogami toptal[24], a drugyj rogoma bol, vepr mi na bedrê meč ottjal[25], medvêd mi u kolêna pod'klada ukusil[26], ljutyj zvêr skočil ko mnê na bedry i kon so mnoju poverže[27]; i Bog nevrežena mja s'bljude[28]. I s konja mnogo padah, golovu si rozbih dvaždy, i rucê i nozê svoi veredih[29], v unosti[30] svoej veredih, ne bljuda života svoego, ni ščadja[31] golovy svoeja. Eže bylo tvoriti otroku moemu, to sam esm stvoril, dêla na vojnê i na lovêh, noč i den, na znoju[32] i na zimê, ne daja sobê upokoja. — I hudago smerda[33] i ubogyê vdovicê ne dal esm silnym obidêti[34].

Smerti bo sja, dêti, ne bojači[35], ni rati, ni ot zvêri, no muž'skoe dêlo tvorite, kako vy Bog podast[36]; ože[37] bo jaz ot

[1] U brzini. — [2] Nenadano. — [3] Laži. — [4] Sprovedite. — [5] Pozdravivši. — [6] I mene ne će biti stid. — [7] Što dobra znadete, ne zaboravite. — [8] Tome se stranci dive. — [9] T. j. vojnih. — [10] Uostalom. — [11] T. j. 19. — [12] S. — [13] Bez. — [14] Blaga. — [15] Odijela. — [16] Izmučih se. — [17] To. — [18] Divlje konje. — [19] Na stepama. — [20] Lijevi pritok Dnjepra. — [21] Rogove. — [22] Jelen. — [23] Jedan. — [24] Gazio. — [25] Istrgnuo mač. — [26] Sedlo razderao. — [27] Sruši. — [28] Očuva me neozleđena. — [29] Ozlijedih. — [30] U mladosti. — [31] Štedeći. — [32] Ljeti. — [33] Siromašnog seljaka. — [34] Vrijeđati. — [35] Ne bojte se, djeco, smrti. — [36] Podade. — [37] Kako.

rati, i ot zvêri i ot vody, ot konja spadajasja, to niktože vas ne možet vreditisja i ubiti, poneže ne budet ot Boga povelêno; a iže ot Boga budet smert, to ni otec, ni mati, ni brat'ja ne mogut ot'jati. No ašče dobro est bljusti[1], Božie bljuden'e leplêê[2] est čelovec'skago.

38.

Asjen, car bugarski daje Dubrovčanima slobodu trgovine po svojim zemljama[3].

Smičiklas, Diplomatski zbornik, svezak III.

Dava car'stvo mi oriz'mo[4] si horê[5] vsei Dąbrovniśstêi, ljubovnym (v)sevêrnym go(stem) car'stva mi, da jędu[6] hodat po vsei horê car'stva mi s kuplą[7] kakvą (li)bo, ili nosę ili ženą[8], ili kupią kakvą libo nosęt, i do koja libo zemê ili hory doidą, ili do B'dynê ili Branič'va i Bêlgrada doidąt, ili do Tr'nova i po vsemu Zagoriu . . . . (i)l(i) do (P)ręslav(a) ili Karvun'skyê hory pridąt, ili Kr'n'stêi horê ili Boruis(tê)i ili vo Drin i v Dimot ili v Skop'skąą horą ili Prilê(p)skąą ili v Dêvolskąą horą ili v zema Arbanaskąą ili v Solun idąt, po vsadu[9] da si kupovaą i prodavaąt svobodno bez vsêkoą pakosti, da ne imaą(t) po vsêh horah car'stva mi i g(ra)dovêh i klisurah naprêtenia[10], n(ą) da si hodęt i kupuąt i prodavaąt bez pečêli[11] ê(k)o i vsevêrnii ljubovnii goste car'stva mi. Kto li im spakosti o tom libo ili na klisurê ili na psorosêh[12] ili gd(ê) l(i)bo prêz zakon o kumerki[13], to da e vêst[14], toi e protivnik car'stvu mi, i milosti ne štet (i)mêti[15], (i)ą velik(ą) . . . me orgną[16] patit . . . mi †.

† Asên . . . . B(l'gar)o(m) i Gr'komi. †.

[1] Sama sebe čuvati. — [2] Ljepše. — [3] Tu je listinu izdao Asjen II. oko 1230. Znatna je radi toga, što su označene granice i zemlje bugarske države oko te godine. — [4] Zapovijed. — [5] Zemlje. — [6] Idu. — [7] Trgovinom. — [8] Tjerajući. — [9] Posvuda. — [10] Zaprekâ. — [11] Smetanja, uznemirivanja. — [12] Ravnica (?) — [13] Porez za trgovinu. — [14] Treba znati. — [15] Ne će imati. — [16] Kazan.

39.

Tatari.

Po Tomi arciđakonu spljetskom[1].

Ističu se strašnim obličjem, noge su im kratke, ali prsi silne; lice im je široko, koža bijela, obrazi bez brade, a nos tubast; oči su im malene i dobrano razmaknute. Oružje im je nekakav štit od bikovljih koža, koje su poput dasaka složene, ali se ne dadu probiti, i vrlo su sigurni. Nose kacigu od gvožđa i od kože pa zavinut mač. Tobolac i luk meću na se na vojničku; njihove su strjelice četiri prsta dulje od naših pa sa rtom od željeza, kosti ili roga. Zapon strjelice je tako sitan, da nimalo ne pristaje na tetivu našega luka. Kratke se zastave razlikuju po crnoj i bijeloj boji, a neke imadu na vršku klupko vune. Malene ali čvrste konje, koji podnose glad i napor, jašu na seljačku, a trče po stijenama i kamenju bez potkova kao divokoze; poslije napora kroz tri puna dana zadovolje se s malo hrane i to slame.

Ljudi se na sličan način gotovo ništa ne brinu za skupljanje hrane; živu o samoj okrutnosti, zaziru od kruha, uživaju meso čistih i nečistih životinja bez razlike, te piju zgrušano mlijeko s konjskom krvlju. Imadu veliku množinu vojnika iz raznih naroda, koje su u ratovima pokorili, a to su osobito Kumani, koje silom tjeraju u boj. Ako pak opaze, da je koji od njih samo malo u strahu i da bijesno ne srće u smrt, odrube mu glavu bez ikakva otezanja. Sami se Tatari nerado izvrgavaju smrti, ali ako se desi, da tko od njih u boju zaglavi, smjesta ga ugrabe i odnesu na najskrovitije mjesto, gdje ga u zemlju sahrane. Grob izravnaju, a mjesto zgaze konjskim kopitima, da ne bude traga grobu. Gotovo im nije ni jedna brza rijeka na putu, te je ne bi na konjima prešli; ako pak naiđu na neprelaznu rijeku, odmah ispletu od vrbova pruća neke čamce, prevuku ih sirovim životinjskim kožama, snesu u njih prtljagu, ukrcaju se i prevezu bez straha. Čadore imadu od platna i od kože; konji su tako dobro uvježbani, da poput pasa svi krenu za čovjekom, kudgod on krene. Premda je toliko mnoštvo ljudi, nije čuti glasa, nego se mukom mučeći bore.

[1] Vidi Izvori IV. br. 13.

40.

Sa'dudînov opis bitke na Marici 1371.[1]

Brlić, Izvori srpske povjesnice iz turskih spomenika.

Despot[2] se dogovori s kraljem bosanskim, ugarskim i vlaškim, da otjeraju Moslime iz rumiljskih krajeva[3]. Za kratko vrijeme skupi mnogobrojno ljudstvo i pođe s njime god. 766.[4] na Jedrenu. Čim Lalašahin o navali nevjerničkoj glas dobije, pošalje brže ljude k dobitniku svijeta Šahu[5], i objavi mu, kako stvari stoje. Čim to Šah doznade, da vojska zlih nevjernika proračun nadilazi i da joj rumiljska vojska ne će moći odoljeti, podigne se na boj.

Međutim dopane paši Lalašahinu glas, da srpska vojska sa svom silom na moslimsku zemlju napada, i da se tako brzo, kao što visoko more valove baca i pogubna navala otrovnih vjetara zdravi položaj svijeta okužuje, utaborila dva dana hoda od Jedrena na rijeci Marici i da nerazborite osnove protiv Moslima snuje. Čim je pojedince položaj njihov potpuno uvidio i spoznao, da islamska vojska deseti dio savezne, nevjerničke vojske iznosi, hotijaše zdvojiti. — Pomolivši se svesrdno u poniznosti i žalosti za uništenje nevjernika, posavjetova se sa svojim znamenitim emirima. — Po prijedlogu mudrih starješina, bojnika za vjeru, bude vođa na polju osobne hrabrosti Hadži Ilbeki sa svojim drugovima naprijed poslan, da se izvijesti o kretanju nevjernika i da islamskoj vojsci objavi, kako stoje.

Hadži Ilbeki stane izvršivati namjeru svoju, da izvidi, što htijaše. Čim brzim korakom na množinu sabranih nevjernika pođe, opazi, da je ta strahovita vojska na toliko mnogobrojna, da je kadra bila većma protiviti se, nego kad neuredne vlasi vežeš i zavezuješ, i da je crnilo vojske strašnije, nego zlosretna

[1] Sa'duddîn hodža (1536.—1599.) napisao je „Tâdsch - uttawârîkh" t. j. „Kruna povijesti", u kojoj prikazuje povijest osmanlijske države od osnutka države do smrti Selima I. (1512.). Ovaj odlomak priopćujemo u prijevodu Andrije Torkvata Brlića (Izvori srpske povjesnice iz turskijeh spomenika na njemačko preveo Dr. Walter F. A. Bernauer, a u srpsko preveo i izdao A. T. B. Svez. I.). Opis bitke je pristrano napisan. — [2] Kralj Vukašin. — [3] Stara Trakija. — [4] 1363.. a to je pogrješno, jer je bitka bila 26. rujna 1371. — [5] Murat I.

propast onih, na koje se rasprostrije božji gnjev. Islamska vojska brojaše 10.000 momaka, a ona silna vojska, sravnivši je s ovom, dvostruko je nadilažaše. „Zato“ mnijaše Hadži Ilbeki, „odgovara prilikama, da navalimo na zabluđenu tu vojsku u noći po izreci korana: „Ako još Allah pomogne, onda nema nikoga, koji bi nas svladao“; ohrabri odmah svoje drugove i pratioce, da se biju i utrnu luč nevjere i zablude, razdijeli svoje ljude na četiri strane i pošalje ih tamo.

Čim u ponoći neprijateljska vojska koje u snu ležaše, koje vino i pečenku tražaše, uzme abasidska vojska zastavu tamne noći, da pred pobjedonosnom vojskom bude, te potpomagana visokom zaštitom moći noćnih nebeskih četa povika sa svih strana strahovitom vikom, znakom dneva uskrsnuća, zabubnja bubnjem, zatrubi trubljama i zapišti inim pištaljkama, a zaurlika „Lâ ilâh ill' allâh“[1] i „Allâhu Akbar“[2], čime veliku plahost nevjernicima u srce utjeraše, njih zametoše i upropastiše. Kad nebrojena savezna vojska sa svih strana začuje trublje i svirale, razaspe se od plahosti i straha po tamnoj noći i jedni druge moriše i pokriše ih krvlju i prašinom. Oni mamurnjaci, koji su u strašnoj prepasti tumarali, ne mogući se biti, bili su drva na bojni oganj, a oni nespretnjaci, štono, poput poplašene domaće životinje na ležaju, iz bojne vreve pobjeći gledahu, i iz vatre silovite, kao burni vihar izlijetahu, popadaše u rijeku Maricu i udaviše se u vodi. Drugi opeta izgubiše srce od straha brzih boraca za vjeru, udaljiše se sa strahovitoga bojišta i sakriše se svaki u kut. Ta ravnica se zove danas „Sirf Sindyghy“[3].

41.

Rudolf I.

Iz Kolmarske kronike[4].

Kad je grof Rudolf habichtsburški bio izabran za kralja rimskoga, raspitivao se češki kralj marljivo među fratrima dominikancima i minorićanima i među drugima, za koje se mislilo

[1] Nema Boga do Alaha. — [2] Alah je najveći. — [3] Propast srpska. — [4] Ta kronika potječe iz doba cara Rudolfa I. i Adolfa Nassavskoga, a napisana je u Kolmaru u dominikanskom samostanu.

da poznavaju njegove prilike. A reče češkome kralju monah reda dominikanskoga, po imenu Ruodiger, omiljeli propovjednik, koji je grofa Rudolfa dobro poznavao: „Gospodaru i kralju, ako mi dopustite i ako mi ne zamjerite, ja ću vam njegovu zemlju i ličnost opisati.“ Tada reče kralj češki: „Reci, što te volja, zato ne ću biti na te kivan.“ Onda će monah Ruodiger: „Gospodaru i kralju, Rudolf od Habichtspurcha je suh čovjek, visoka uzrasta, duga orlova nosa, umjeren u jelu, godinama star, ali još mu nema šezdeset; imade mnogo t. j. devetero djece. Od mladosti traje u najvećem siromaštvu, vjeran je svima svojima. Od djetinjstva provodi život pod oružjem, u ratu i boju, u silnim nevoljama i beskrajnim patnjama. Pobijedio je više mudrošću negoli silom, a nada sve ga sokolila sreća. Iz poštivanja prema blaženoj djevici Mariji nije htio u subotu nikakova zla počinjati, a misli se, da nije ni svojima tako što dopuštao.“ Tada reče češki kralj: „Kazao si mi o tom grofu dobro i zlo, ali prije svega moraju se neprijatelji njegovi bojati njegove sreće.“

42.

Rudolf I. daje sinovima svojim Albrehtu i Rudolfu Austriju, Štajersku, Kranjsku i Slovensku marku[1].

Rudolf, po milosti božjoj kralj rimski, vječni množitelj države, svim vjernima svete države rimske, koji će taj list čitati, na sve vijeke. Vladar je rimske države riješen dužnosti, da se drži zakona, jer veze građanskoga zakona ne ograničuju zakonodavca, ali ipak od prijeke potrebe priznaje vladanje prirodnoga zakona, koji vlada svagdje i u svemu. Jer je vladna sila toga zakona tako jaka, tako silno ističe premoć svoje volje, tako obuzdava i steže sve, tako veže i sapinje sve u jaram svoga gospodstva, te svako biće i jezik njezine propise ispunja i naloge sluša, gospodstvo priznaje i vlasti se pokorava. Zato i mi, premda smo na uzvišenoj visini kraljevskoga dostojanstva

[1] Faksimile ove darovnice je otisnula „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“. Übersichtsband 2. Abtheilung: Geschichtlicher Theil.

i nad zakonima i nad pravom, a ono opet i mi prigibamo ponizno glavu našu pred nalozima i vladom prirodnoga zakona, pa želeći, da mu iskažemo dužno poštovanje, hoćemo da dademo na znanje vjernicima rimskoga carstva, i to nesamo svijetu, što sad živi, nego i budućemu potomstvu, da smo mnogim dobročinstvima prekomjerne naše darežljivosti, kojima smo od početka našega vladanja obasuli većinu vjernika u državi, na ponuku, što više — na zapovijed i po nalogu istoga prirodnog zakona svratili pažnju našu na uzvišenost staleža našega roda i na moć njegovu. Zato smo izrijekom s privoljom knezova, koji imadu po dugom običaju pravo izabirati kralja rimskoga, kneževine ili vojvodine Austriju, Štajersku, Kranjsku i Marku[1] sa svimkolikim častima, pravima, povlastima i s onim, što tome pripada, kako su ih slavne uspomene Leopold i Fridrih, vojvode austrijski i štajerski držali i posjedovali i s onim, što je ikada u ovim zemljama Otokar, kralj češki pod kojimgod zakonitim naslovom stekao, dali kao leno svijetlomu Albrehtu i Rudolfu, našim predragim sinovima, u Augsburgu sa zastavama svečano i po običaju. I njih smo primili u broj, društvo i zbor državnih knezova, dali smo im pravo kneževsko i od njih smo primili za pomenute kneževine zakletvu vjernosti i odanosti. Neka se dakle nitko od ljudi ne usudi okrnjiti ovu milost naše povelje ili što protiv nje nepromišljeno raditi; tko bi se usudio to učiniti, neka znade, da će se teško ogriješiti o naše veličanstvo. Za dokaz tomu i za potvrđenje vječne vrijednosti naložismo, da se ovaj list napiše i da se potkrijepi zlatnom bulom utisnutoga pečata kraljevskoga veličanstva. Svjedoci su ovi: vele časni biskupi Konrad strassburški, Hartmann augsburški, Henrik regensburški i Bernhard sekavski. Presvijetla gospoda Ljudevit, falački grof poranjski, vojvoda bavarski; knezovi naši: Konrad, vojvoda od Tecka; Hermann, markgrof badenski; Henrik, markgrof burgavski i Henrik, markgrof od Hochberga; i odlični ljudi i grofovi braća Albreht i Burkhard Hohenberg, Henrik, Fridrih i Egeno Fürstenberg, Eberhard Habsburg, Ludovik Öttingen od Vlügelaua, Meinhard, grof tirolski, i Günter schwarzenburški; zatim plemić Fridrih, burggraf nürnberški, Bernhard Schönberg, Liudolf Khuring, stolnik Fridrih Lengenbach, Ulrih

[1] Slovensku.

Kapellen, Erhenger Zandeser, Hartnid i Liutold Stadeck i više drugih.

Znak kralja Rudolfa, nepobijeđenoga kralja rimskoga.

Dano u Augsburgu rukom meštra Gottfrieda, prepošta passovskoga, našega protonotara, 27. prosinca, 11. indikcije a godine Gospodnje 1282., desete godine našega kraljevanja.

43.

Slava na Gosposvetskom polju[1].

Iz kronike viktrinškoga opata Ivana[2].

1. rujna (1286.) podignu Meinharda svečano po starodrevnom običaju na vojvodsku stolicu[3]. Podno Krnske gore[4] stoji blizu crkve sv. Petra kamen, na koji se posadi slobodan seljak, komu je ta služba kao baština u rodu njegovu pripadala; držao je jednom rukom vola šaronju, a lijevom isto takovu kobilu; imao je haljinu, šešir i obuću seljačku, a stajao nepomično. Knezu, okruženu zemaljskom zastavom, plemićima i vojnicima, skine čovjek, komu je to po nasljedstvu pripadalo, dragocjene haljine i na strani metne na nj plašt, šešir, dolamu od sivoga sukna i cipele, što se vežu, — sve upravo onako, kao što je i onaj seljak odjeven bio. Tako krene sa štapom u ruci. Do kneza stupa s 12 zastavica grof gorički kao falački grof, onda ostali grofovi, t. j. tirolski, koji je ujedno i zemaljski grof, sa drugima; njima se pridruže dostojanstvenici i plemići sa svojim zastavama, što sjajnije mogu. Seljak sjedeći na kamenu klikne slovenski: „Tko je to, što tako ponosna koraka dolazi?“ Oni, što naokolo sjede, odgovore: „To je vladar“. Nato će onaj: „Je li pravedan sudac, kome je na srcu dobro domovine? Je li čovjek slobodna roda, te je vrijedan (časti)? Je li čuvar i branič kršćanske vjere?“ Svi mu odgovore: „Jest

[1] Gosposvetsko polje proteže se uz Glinu sjeverno od Celovca do Sv. Vida. Ime mu je od crkve Gospe svete, koju Nijemci zovu Maria Saal. — [2] Johannes (Ivan) bijaše od 1314.—1347. opatom u samostanu Viktring na Vrpskom jezeru blizu Celovca. Djelo je svoje prikazao Albrehtu II. († 1358.). — [3] Meinhard je dobio kao leno Korušku od cara Rudolfa I. 1. veljače 1286. — [4] Krnska gora s Krnskim gradom (Karnburg) je na Gosposvetskom polju.

i bit će“. Nato će onaj: „S kojim me dakle pravom, pitam, smije s ovoga mjesta maknuti?“ Svi kažu: „Za 60 dinara, za ovu tegleću marvu i za haljine, što ih knez ima na sebi; još će osloboditi kuću tvoju i oprostiti je svakoga poreza.“ A seljak udari lako rukom vojvodu po licu i reče mu, da bude dobar sudac; i digne se, povuče k sebi pomenutu tegleću marvu i ustupi mjesto knezu. Vojvoda stane na kamen pa se s golim mačem u ruci okrene na sve strane mašući mačem, da pokaže, kako želi svima biti pravedan sudac. A kako se kaže, i ovo je tamo običaj. Knez srkne hladne vode iz seljačkoga šešira, da se narod, koji to gleda, ne bi polakomio za vinom, što rađa pijanstvom, nego da se zadovolji s onim, što daje rođena gruda za uzdržavanje života. Osim toga je knez dužan pred kraljem svakomu, tko se na nj potuži, slovenski, kako se ondje govori, odgovoriti, a ne u kojem drugom jeziku. A tako isto govori slovenski i onaj, koji je u čast kneževu palio nekoliko krijesova, a bio je, kažu, za to po zakonu postavljen; ali to se ne osniva na zakonu, već na krivu običaju.

S brda pohrli knez u crkvu svete Gospe, koja je nekad bila biskupska, a pripadala crkvi u Lorchu, koja je bila glava nad 14 crkvi; tu odsluži svečanu misu biskup ili ugledan prelat uz dvorbu zemaljskih prelata, prepošta i opata, a onda blagoslovi, kako to pontifikalna knjiga određuje, kneza, koji još uvijek ima na sebi seljačko odijelo. Poslije službe božje moraju se ove haljine po odredbi komornikovoj porazdijeliti siromasima. Obukavši druge haljine pođe knez na gozbu, gdje ga maršal, komornik, stolnik i peharnik dvore, što bolje mogu. Zatim pođe knez na Gosposvetsko polje da sudi i pravdu kroji svima, koji se tuže. Tu se vidi vojvodski stolac, gdje također podjeljuje ona lena, koja pripadaju onoj zemlji i koja smije on podjeljivati. Veli se, da je vojvoda Meinhard izvršivanje ovih prava prenio u grad Tirol, gdje je znao boraviti, da se odmori.

44.

Bitka kod Velbužda (1330.).

Iz Zbornika arhiepiskopa Danila[1].

И тако слышав ꙗко цар бл'гар'скы приш'д с силою своѥю стоит в др'жавѣ ѥго в мѣстѣ рекомѣм Земл'н, на брѣгу же рѣкы зовомыѥ Струма и плѣнуѥт окр'ст'ныѥ др'жавы тыѥ, и тако скоро ш'ствиѥ[2] с'твор, и ста близ ѥго с вои своими на рѣцѣ Камен'чи. И тако слышав с цар приш'ствиѥ прѣвысокааго кралꙗ оскр'бѣ зѣло, м'не[3] ꙗко не в'змож'но ѥст прѣвысокому кралю брати се[4] с ним и с силами ѥго. И с'сыланыѥ[5] имушта между собою пок'с'нѣста[6] два или три д'ни; ожидааше бо господин крал с'в'куплєниꙗ воискы своѥѥ, нѣкоторыим властелѥм ук'с'нѣв'шиим на работѣ ѥго . . . .

Д'неви суботѣ свитаюшти, и в'сеи воисцѣ ѥго приспѣв'ши к нѥму, сему же цару м'нешту, ꙗко не хоштет прѣвысокы крал брати се с ним, и в незаапу[7] убо[8] ꙗко решти в само полуд'не субот'нааго д'не опл'чив се[9] с вои своими, и иде т'шт'но[10] на рат. И дош'д'шиим им мѣста того, в нѥм'же бѣ сему прѣвысокому кралю прославити се с велемошт'ныими своими вои, н начет их крѣп'кыими и слад'кыими глаголы с'вѣстити, ꙗко и сил'ны цар македон'скы ѥгда с'твори бран[11] с царем пер'с'скыим Дариѥм; и тако ꙗко видѣв цар бл'гар'скы приш'ствиѥ господина кралꙗ из'ш'д'ша противу ѥму на бран, и в велицѣ метежи быв, и ꙗко нудим[12] и не хоте иде противу ѥму на бран. И господин крал устрои своѥ воѥ на пл'кы ꙗко с'мысл'но и разум'но, ѥдину чест избраныих вои своих от'лучи с сыном своим младыим кралѥм ити в рат, сам же с другою честию воискы; и тако устр'ми се на бран глаголѥ: о имени твоѥм, Господи, пожену[13] врагы моѥ, и побѣжду ѥ. И тогда в'струбише трубы бран'ныѥ[14] с обѣю побѣду оружию с'ражаюшту се, и кони вр'ком р'жуште, и в'плю[15] велику бы-

[1] Arhijepiskop Danilo († 1337.) položio je osnovu zborniku „Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih“, što su ga drugi nastavili. Što je njegovo, a što njegovih nastavljača, nije još točno određeno. Ovaj odlomak pripada nastavljaču toga zbornika. — [2] Put. — [3] Misleći. — [4] Boriti se. — [5] Poslanstvo. — [6] Zatezahu. — [7] Nenadano. — [8] Dakle. — [9] Pripravivši se. — [10] Žurno. — [11] Zarati se. — [12] Prisiljen. — [13] Natjerat ću. — [14] Ratne. — [15] Vika.

в'шу, юноше прѣвъісокааго кралꙗ таци[1] убо устроѥни на бран на обѣ руцѣ стрѣлꙗюште и ничесоже не погрѣшаюште, и начеше брати се мошт'но, и стоꙗаху крѣп'ко не расходеште се ни ѥдин от другааго. И тако боруште се, бъіст падениѥ много Бл'гаром, и тако одолѣ сила ср'б'скаꙗ. Видѣв же цар Михаил падениѥ вои своих и начет бѣжати, и бѣжешту ѥму сила господ'нꙗ с'пет нозѣ коню ѥго, и с'пад с конꙗ с'круши в'се тѣло своѥ. И тако выдѣв'ше вои господина кралꙗ паденіѥ ѥго, припад'ше умр'твише ѥго оружии своими, и тако изд'ше. И в'зложив'ше тѣло ѥго на кон принесоше и к господину своѥму кралю .... С'н'м'ше тѣло уꙗзвлѥно[2] сего суѥмудр'нааго[3] цара и положише прѣд очима господина кралꙗ; и прозрѣв ѥго лежешта прѣд собою учуждена[4] в'сакъіѥ поч'сти и славъі цар'скъіѥ, и въісокъіим гр'дѣниѥм ума своѥго и нес'мъісл'ною хвалою своѥго обругаѥма и сушта ꙗко решти смѣху, с же господин наш прѣвъісокъіи крал в'н'м слово богоот'ца, и глагола: видѣх неч'стивааго прѣв'зносешта се ꙗко кедръі ливан'скъіе[5], и мимоидъі, и се не бѣ, и в'зисках, и не обрѣте се мѣсто ѥго.

Сим же бъіваюштиим, вои же и силъі господина кралꙗ бѣху гонеште силъі и многъі ѥзъікъі цара Михаила, овъі секуште, овъі же стрѣлꙗюште, другъіе же бодуште, инъіе же уранѥнъі ведуште с нуждею к прѣвъісокому кралю и съіну ѥго младому кралю Стефану. Иже убо и с младъіи крал зѣло прослави се в рати тои. . . . Сии же по велицѣи и страш'нѣи брани бъів'шии в т д'н, и от толикъіѥ кр'ве пролитию от тѣх безбож'нъіих и поганъіих ѥзък приш'д'шиих на землю ср'б'скую с сим царем, реку ꙗко тои самои рѣцѣ глаголѥмои Струмѣ измѣнити се в'сеи в кр'в, с'сѣкаѥми бо бъівааху ꙗко и пол'скаꙗ трава . . . Бъіше бо трупиꙗ тѣлес их звѣрем земл'нъіим, и пл'ти нечистъіѥ их п'тицам небес'нъіим; не бѣ бо погрибаѥ[6] их.

[1] Takovi. — [2] Izranjeno. — [3] Tašta. — [4] Bez. — [5] Kao cedri libabanonski. — [6] Nijesu ih pokopali.

45.

Iz Zakonika cara Dušana[1].

Novaković, Zakonik Stefana Dušana cara srpskoga 1349. i 1354. Beograd 1898.

Сіи же закон'ник поставлꙗем от православнаго с'бора нашего, прѣосвѣштенъім патріархом кир-Јоаникіем и в'сѣмъі ар'хіереи и цр'ковникъі, малими и великъіми, и мною, благовѣр'нъім царем Стефаном, и в'сѣміи властѣли царства ми, малими же и великъіми, законом же сим сложеніа бъіше.

1.

Из наредаба државнога и административног права.

Порота.

Повелѣва[1] царство ми. От с'да напрѣда да ѥст порота и за много и за мало. За велико дѣло ѥст 24 поротници; а за пом'нъі дл'г[3] 12 поротник, а за мало дѣло 6 и тъізи поротници да несу вол'нъі[4] никога умирити, развѣ оправити[5] или окривити. И да ѥст в'сака порота у цр'квѣ, и поп у ризах[6] да нх заклине. И у поротѣ камо се векъі[7] кл'ну и кога векъі оправе, тъізіи да су вѣрованіи. (Чл. 151.)

Како ѥст бил закон у дѣда царства ми у светаго кралꙗ[8], да су велим властѣлом вели властѣле а срѣдним людем[9] противу дружина их, а себр'діам[10] их дружина да су поротници, и да нѣст у поротѣ родима, ни пизмѣника. (Чл. 152.)

[1] Zakonik Dušanov je cijeli kodeks zakona: u njemu je pokraćena Sintagma (zbornik crkvenih i građanskih uredaba azbučkim redom) Solunjanina Matije Vlastara i zakon cara Justinijana; zatim zakoni predašnjih vladara, a k tomu dolaze do pravne moći i narodni običaji, a po K. Jirečeku nalaze se i tragovi statutima dalmatinskih gradova. U Dušanovu se zakoniku živo odrazuju prilike i narodni život srpske države. Članci, što ih ovdje navodimo, izvađeni su iz izdanja Stojana Novakovića, a razdioba na odjele po „Primerima književnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga" od Stojana Novakovića (3. izdanje). — [2] Zapovijeda. — [3] Pomanji predmet, krivica. — [4] Ne smiju. — [5] Riješiti. — [6] Ornat. — [7] Većina. — [8] Milutin. — [9] Mala vlastela, trgovci, građani i t. d. — [10] Nevlastelin, seljak.

Иновѣр'цѣм и тр'говцем порот'ци половина Србл а половина нъіх дружинѣ, по закону светаго кралю. (Чл. 153.)

Судство.

В'саке судіе да суде по закон'нику право како пише у закон'нику, а да не суде по страху царства ми. (Чл. 172.)

И кто невол'н[1] доиде на двор царев, да се в'сакому учини правда, освѣн отрока властеоског. (Чл. 72.)

Судіе кудѣ греду по земли царства ми и своеи области, да нѣст вол'н узети оброка по силѣ[2], ни ино што любо, развѣ поклона што му кто поклони от своега хотѣніа. (Чл. 110.)

2.

Чланци из феуднога права.

Феудна права на земљу и људе.

И баштине в'се да су свободне от в'сѣх работ и подан'к царства ми, развѣ да даю сокє[3] и воиску да воюю по закону. (Чл. 42.)

Властѣле и властѣличикъи, иже се обрѣтаю[4] у др'жавѣ царства ми, Срблє и Гр'ціи, што ест кому дало царство ми у баштину и у хрисоволіи[5], и др'же до сиегази с'бора, баштине да су твр'дѣ. (Чл. 39.)

И отроке што имаю властѣле да им су у баштину, и нъіх дѣце у баштину вѣч'ну, н отрок и прикъıє да се не дае ник'да. (Чл. 44.)

3.

Чланци о трговини.

Скрлата и малѣ и велике руке[6] потребна тр'гов'ціи да греду свободно без забавѣ[7] по земли царства ми да продаю и купую и тр'гую како кому тр'г доноси. (Чл. 119.)

Ако се гдѣ случи кому любо гостеви или тр'гов'цу или калугєру тере му узме что гуса[8], или тат, или кою годѣ забава, да греду т'зіи в'си к царству ми, да им плати царство

[1] Nevoljan. — [2] Silom. — [3] Soće, žitni danak caru. — [4] Nalaze. — [5] Pismo vladalačko, povlastica sa zlatnim pečatom. — [6] Bolje i gore vrste. — [7] Bez zapreka. — [8] Razbojnik.

ми што буду изгубили, а царство ми да иште кєфаліе[1] и властѣле коим будѣ пут прѣдан и страже прѣдане, и в'саки гост и тр'гов'ц и латинин да приходи к пр'въıим стражам с в'сѣм, што има и носи, да га стража страже прѣдава с в'сѣм. Ако ли се з'годи тере што изгуби, да єст порота вѣровани[2] чловѣци, што реку душом ер су изгубили с онем'зи поротници[3], този да им плати кєфаліе и страже. (Чл. 160.)

Цариник царев да нѣст вол'н[4] забавити или задр'жати кога чловѣка да му куплю[5] прода у без'цѣніе; вол'но да проходи в'сакъı по тр'говѣх и волом да проходи в'сакъı своом куплом. (Чл. 120.)

4.

Из наредаба казненога права.

Власнички преступи преко права и дужности својих.

И ако се наиде владал'ц[6] цр'ковнъı уз'м мито, да се распе. (Чл. 24.)

И митрополитіе і епископіе игумни по миту да се не поставѣ. и от с'да кто наиде поставив по миту или митрополита или епископа или игумна, да єст проклет и он'зіи кои га є поставил. (Чл. 13.)

И калугєр кои свр'же расе[7], да се др'же у т'мници докла се обрати опет у послушаніе, и да се педеп'са. (Чл. 19.)

Властѣле и кєфаліе царства ми кои др'же градовѣ и тр'говѣ, никто от нъıх да не приме чіега чловѣка у т'мницу без книге царства ми; аште ли кто кога приме прѣз заповѣд царства ми, да плати царству ми 500 перпер. (Чл. 184.)[8]

Чланци из казненога судског поступка.

У кривици свак за се одговара.

За невѣру в'саку с'трѣшеніе[9], брат за брата и от'ц за съіна, родим за родима, кто су одел'ніи од оногазіи у своих

[1] Kapetani, glavari. — [2] Pouzdani. — [3] Što bi utvrdili, da je izgubljeno. — [4] Ne smije. — [5] Robu. — [6] Vladalac. — [7] Kaluđerske haljine. — [8] Zlatan novac; obično je u dukat išlo dva perpera. — [9] Za nevjeru i za svaku krivicu.

*

кукꙗх[1], кто ѥ не с'грѣшил[2] т'зіи да не плати ништа, развѣ он'зіи кои ѥ с'грѣшил, тогова и кукꙗ да плати. (Чл. 52)

Кривично јемство.

И кто зло учини, брат или сын или родим, кои су у единои куке, в'се да плати господар куке, или да даст кои ѥ зло учинио. (Чл. 71.)

Властѣле и властѣличикы кои греду у двор царства ми, или Гр'к или Нѣм'ц или Србин, или властѣлин, или ин кто любо, тере довѣде собом гусара или тата, да се он'зи господар каже како тат и гусар. (Чл. 173.)

И ако се обрѣте гусар ош'д прѣз др'жаву краишт'ника и плени гдѣ годѣ, и опет се врати с пленом, да плакꙗ краишт'ник самоседмо[3]. (Чл. 143.)

И ако гусар украде свинѥ цареве, да плати околина. Ако ли се украду свинѥ, да се судіи свинꙗр с жупом, что рече суд. (Чл. 191.)

Градца землꙗ што ѥ около града, што се на нои гуси или украдѣ, да платіи тозіи в'се околина. (Чл. 125.)

Доказиваће судбином.

Дворанѣ властѣоскы, ако учины коѥ зло кто од них, кто будѣ приніаревик[4] да га оправе[5] от'чина дружина поротом. Ако ли ѥст себ'р, да хыти у кот'л[6]. (Чл. 106.)

И ако кто поиште судом гусара и тата, а не будѣ обличеніа[7], да им ѥст оправ'данѥ железо што е положило царство ми, да га узимаю у ватрѣх пр'ковныих от огнꙗ и да га постави на светои трапезе. (Чл. 150.)

Уточиште.

Кои се суж'н др'жіи у двору царства ми, тере утече на двор патріар'ш, да ѥст свобод'н; и також де на двор царев, да ѥст свобод. (Чл. 113.)

---

[1] Koji odjelito u svojim kućama žive. — [2] Nije skrivio. — [3] Sedam puta. — [4] Sin pronijara t. j. vojničkoga ili državnoga činovnika, koji uživa proniju t. j. leno. — [5] Sudi. — [6] T. j. da se opravda kotlom — Božjim sudom. — [7] Hvatanje na djelu.

46.

Iz „Zlatne bule“ Karla IV. (1356.)

Harnack Otto Dr., Das Kurfürstencollegium bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts. Giessen 1883.

Određujemo, ako se desi, te se sazna za smrt cara ili kralja rimskoga, neka u biskupiji Mainz nadbiskup od Mainza u roku od jednoga mjeseca, računajući od onoga, kad se za smrt dozna, u otvorenom pismu obavijesti o smrti svakoga kneza izbornika napose. Ali ako taj nadbiskup ne bi mario izvršiti i onako obavijestiti ili bi možda bio nehajan, a ono neka se knezovi izbornici sami od sebe i nezvani već radi kreposti one svoje vjernosti, kojom su dužni brinuti se za sveto carstvo, u roku od tri mjeseca u gradu Frankfurtu, kao što je sadržano gore u odredbi[1], sastanu, da izaberu kralja, koga treba dići na čast cara rimskoga.

Kad na tom mjestu oni ili većina ih na broj obavi izbor, taki izbor treba držati i smatrati baš onako, kao da je od njih sviju složno, bez ijednoga prigovora obavljen. — A koga na pomenuti način izaberu za kralja rimskoga, taj neka odmah poslije izbora tako obavljena, prije nego će kakve druge stvari ili poslove obavljati po svojoj svetoj vlasti, svima i svakomu od knezova izbornika crkvenih i svjetovnih, za koje se znade da su bližnji članovi svete vlasti, sve njihove povlastice, pisma, prava, sloboštine i pravice, stare običaje pa i dostojanstvo i, štogod su oni od vlasti do dana izbora njegova imali i posjedovali, bez otezanja i opiranja potvrdi dobrim pismom i pečatom svojim i neka im sve sprijed rečeno ponovi, kad se carskom krunom okruni.

Uostalom, kolikogod puta i kadgod se odonda pridesi, te se sveta vlast isprazni, svagda će nadbiskup od Mainza, kao što je — zna se — imao vlast od starine, imati vlast pismeno sazvati druge navedene knezove, drugove svoje u pomenutom izboru, a njima svima ili onima, koji će moći i htjeti sudjelovati, imat će, kad se skupe na dan izbora, izrijekom nadbiskup

---

[1] Da moraju za tri mjeseca doći na izbor u grad Frankfurt sami ili da pošalju svoje zastupnike s punomoćima i s otvorenim pismom.

od Mainza, a ne drugi od birača, ispitati glasove ovim redom: prvoga će pitati nadbiskupa trijerskoga, za koga proglašujemo da mu pripada prvi glas, kao što nalazimo, da mu je dosada pripadao; drugoga — nadbiskupa kölnskoga, koga ide čast pa i prva služba, da postavi kralju rimskomu kraljevsku krunu; trećega — kralja češkoga, koji ima među izbornicima svjetovnjacima prvenstvo po časti, pravu i zasluzi svoga kraljevskoga dostojanstva; četvrtoga — grofa falačkoga na Rajni, petoga — vojvodu saskoga; šestoga — markgrofa braniborskoga; od ovih sviju ispitat će glasove pomenutim sad redom rečeni nadbiskup od Mainza. Potom će pomenuti knezovi, drugovi njegovi, naizmjence njega pitati, da i on svoju nakanu otkrije i njima glas svoj kaže. Osim toga će na državnom saboru markgrof braniborski podati vodu caru ili kralju rimskomu, da opere ruke; češki kralj ne će morati pružati prve čaše, ako ne bude svoje volje htio, ali to će svakako učiniti pod kraljevskom krunom prema povlastima kraljevstva svoga; a grof falački morat će pružati jela, vojvoda saski vršit će službu maršalsku, kako to biva od starine . . . .

Budući da uzvišenost svetoga carstva rimskoga imade zakone raznih naroda, koji se po običajima, životu i govoru razlikuju, potom je dostojno vlade, a i drži se po sudu svih pametnih za zgodno, da knezovi izbornici, stupovi i potpore samoga carstva, koji su postavljeni, da dijele brigu, pomažu carskoj visosti u veoma mnogim potrebama, nauče osebine raznih narječja i jezika, da bi oni više ljudi razumjeli, a više ljudi razumjelo njih. Zato određujemo neka sinovi ili baštinici i nasljednici presvijetlih knezova t. j. kralja češkoga, grofa falačkoga na Rajni, vojvode saskoga i markgrofa braniborskoga uče — ta govor im je njemački od prirode usađen — počevši od sedme godine vijeka svoga gramatiku jezika italskoga i *slavenskoga*, jer to nije samo korisno, nego se dapače po navedenim razlozima drži prijekom potrebom, tako da do 14. godine vijeka svoga nauče to oni po milosti, njima od Boga danoj; jer se to drži nesamo za korisno, nego s navedenih razloga za veoma potrebno zato, što se ti jezici obično vrlo mnogo upotrebljavaju i trebaju u svetom carstvu, te se na njima teški poslovi samoga carstva obavljaju. A određujemo, da se pri tome pazi na ovaj način naučanja: neka se ostavi izboru roditelja, da sinove, ako ih budu imali, ili najbliži rod, za koji misle da će ih po svojoj prilici u kneževskoj časti naslijediti, otpreme na mjesto, gdje će moći take jezike naučiti ili da im u svojoj kući namaknu učitelje i dječake drugove, koji znadu te jezike, jer će jednako u razgovoru s njima, kao i po nauku, same jezike moći naučiti.

47.

Ferman,

koji je sultan Bajazid Ildirm, provodeći mrtvo tijelo sultana Murata, što je na Kosovu poginuo, brusanskomu kadiji i Sulejman-begu prvomu većilarču pisao,

godine turske 791. a od rođenja Kristova 1389.[1]

Tebi, brusanski kadijo, koji si najpravedniji između musulmanskih sudija, koji si najkreposniji između svećenika, koji poznaju jednoga Boga, koji si izvor mudrosti i kreposti, nasljednik prorokova znanja i koji si predmet moje carske blagonaklonosti, (neka ti se množe kreposti), i tebi, moj većilarče Sulejman-beže, koji si najvjerniji između vjernih mi, koji si cvijet musulmanstva i ukrasa presvijetle Meke i Medine, (neka dovijeka u časti ostaneš). Kad ovaj moj visoki ferman prispije, znano budi, da se po održanju bitke, koja se po naredbi božjoj na Kosovu polju dogodila, moj otac, sultan Murat, koga je život bio sretan, a smrt mučenička, pri svem tom, što se on poslije u snu viđenoga sana svevišnjemu tvorcu molio, da ga mučeništvom udostoji, nepovrijeđen u potpunom zdravlju s bojišta u čador, koji je do neba uzvišen, povratio; pa baš kad smo najveću radost i zadovoljstvo uživali gledajući, kako se odsječene glave banovâ pod pločama konjskih nogu valjaju, kako neki svezanima rukama, a neki s prebijenim mišicama stoje: onda je iznenada jedan Miloš Kopilić, došavši s lukavštinom i pritvornošću, kazao, da je islamsku vjeru primio, moleći, da se u red pobjedonosne vojske primi. I kad je po molbi

[1] Izvornik toga fermana čuva se u Carigradu, gdje ga je bivši knjaževsko-srpski kapućehaja gospodin Konstantin Nikolajević u prijepisu dobavio. Prijevod je priopćen u Glasniku srb. slov. X. sv.

njegovoj propušten bio, da noge svijetloga cara cjeluje, on je mjesto da to izvrši, otrovni handžar, koji mu je u rukavu sakriven bio, neustrašivo na dično tijelo presvijetloga cara upravio i zadavši mu tešku ranu, napojio ga mučeničkom slatkom vodom[1]. On je već uveden u onu klasu, koju je svemogući tvorac za mučenike, proroke, vjerne i besporočne ustanovio. Njegova ptici podobna duša leti sada po rajskim, ružičnim cvijećem zasađenim poljima. (Neka se blagodat božja na njemu izlije.) Pošto je rečeni Miloš ovo djelo izveo, stao je bježati ispred vojnika, koji su se kao zvijezde na nebu blistali, no od hrabrih vojnika bude stignut i na komade isječen. Čuvši ja za taj događaj, zaputio sam bio k mučeničkoj postelji, no njega — cara mrtva zatečem; a u isto vrijeme desilo se, te je i moj brat Jakub-beg u vječnost otišao[2]. Ja sam svijetleći se lijes s tijelom moga oca poslao s pouzdanim ljudima, da se tamo[3] sahrani. Tako dakle, kad bude tamo tijelo prispjelo, vi ćete ga sahraniti, ne objasniv nikomu ovoga događaja, već nasuprot pred svijetom znake pobijede ukažite, da neprijatelji ne uzmognu štogod primijetiti. Tako da znate i ovome mome svetome znaku da vjerujete.

Pisano u polovici mjeseca Šabana 791. godine.

48.

Sigmundovo popratno pismo za Husa.

Sigmund, po milosti Božjoj kralj rimski, uvijek množitelj i kralj Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i t. d.

Knezovima svima i svakomu, crkvenim i svjetovnim, vojvodama, markgrofovima, grofovima, velikašima, ministerijalcima, vojnicima, klijentima, kapetanima, mogućnicima, upravnicima, predsjednicima, carinicima, poreznicima i svim činovnicima, općinama gradova, gradića, sela i mjesta i poglavarima njihovim i ostalim našim i našega svetog carstva podanicima i vjernicima, kojima bi ovo u ruke dopalo, naša kraljevska milost i svako dobro. Časni, svijetli, mili moji!

---

[1] Šerbetom. — [2] Bajazid je dao svoga brata Jakub-bega pogubiti. — [3] U Brusi.

Časnoga doktora Ivana Husa, koji je načinio bakalaurat svete bogoslovije i doktorat, i u koga je ovo pismo, domala će iz kraljevine Češke poći na opći crkveni sabor u Konstanz. Njega smo uzeli pod okrilje i zaštitu svoju i svetoga carstva svoga pa ga svima vama i svakomu od vas toplo preporučamo sa željom, da ga, kad k vama dođe, milostivo primite, ljubezno da s njim postupate; a što se tiče brza i sigurna putovanja njegova i na kopnu i po vodi, treba da mu od srca rado idete na ruku i da mu dopustite, da sa slugama, konjma, kovčezima i drugom svakom prtljagom na svim prijelazima, prijevozima, mostovima, pa u zemljama, gospoštijama, kotarima, oblastima, gradovima, gradićima, tvrđama, selima i svim drugim vašim mjestima bez ikakve carine, putnice, poreza i bez ikakvoga drugoga plaćanja i uopće bez ikakve zapreke slobodno prolazi, popostaje, boravi i vraća se; pa na čast i štovanje našemu kraljevskomu veličanstvu treba da se, dogod bude od potrebe, s voljom brinete za nj i za njegove, da sigurno i zdravo putuje.

Dano u Speieru 1414. 18. listopada, 23. godine kraljevanja našega u Ugarskoj i t. d. a 5. kao rimskoga kralja.

Po nalogu gospodina kralja Mihajlo od Prziesta, kanonik Vratislavski.

49.

Smrt Ivana Husa.

Iz ljetopisa „Chronik des Constanzer Concils“ Ulricha Reichenthalskoga, građanina iz Konstanza[1].

U subotu poslije blagdana sv. Ulriha, na 18. srpnja anno domini 1415. bijaše sjednica s cijelim svećenstvom, a bijaše kod toga i sam naš gospodin kralj[2], vojvoda Ljudevit bavarsko-heidelberški i sila drugih svjetovnih knezova i gospode; obdržavala se sjednica u šest sati poslije ponoći. Tada pošalju po magistra Ivana Husa Čeha, krivovjerca. Propovijedao mu je o njegovu zločestu krivovjerju prečasni magister Ivan Tacher, glava u bogosloviji na najvišoj školi u Parizu i pobijedi ga pravom Božjom naukom iz Svetoga pisma; njegovi su, kaže,

---

[1] Ta je kronika pisana njemačkim jezikom i to alemansko-gornjonjemačkim narječjem. Ulrich Reichenthalski († poslije 1438.) opisuje taj koncil kao očevidac. — [2] Sigmund.

članci, što ih propovijeda i nauča, lažni i pravo krivovjerstvo. I izreče pravi sud o njemu: prvo, jer je bio ugledan svećenik, treba ga poniziti i sveti mu red oduzeti. Nato pristupi k njemu gospodin Nikola, veliki meštar i nadbiskup milanski, dva kardinala, dva biskupa i dva posvećena biskupa, te su ga vodili kao svećenika; i svuku ga opet uz molitvu i operu s njega njegov čin. On se tomu rugao.

Potom izreknu osudu o njemu, da je on krivovjerac nad krivovjerce i da ga valja osuditi radi zlobe njegove; izruče ga svjetovnom sudu i zamole našega gospodina kralja i svjetovni sud, da ga pogube. Nato ga uzme kralj i reče vojvodi Ludoviku: „Budući da sam ja onaj, koji svjetovni mač drži, dragi ujače, vojvodo Ludoviče, kneže izborniče naše svete rimske države i naš nadtrpezaru, uzmite ga mjesto nas i postupajte s njim kao s krivovjercem."

Nato pozove vojvoda Ludovik namjesnika grada Konstanza, koji je i državni namjesnik — to bijaše Hans Hagen, a bijaše i on nazočan — i reče namjesniku: „Evo uzmi ovoga od nas dvojice i po našoj odluci spali ga kao krivovjerca!" Taj naloži gradskim slugama i krvniku, da ga izvedu izvan grada i spale, ali da mu ne skinu i ne uzmu rublja, pasa, odijela, kese, noža, novaca, hlača ni obuće. To se i dogodi, a imao je ipak dva dobra crna kaputa od dobra sukna i pas, koji je bio malo okovan, i dva noža u jednom toku i kožnu kesu, u kojoj je moglo nešto biti. Na glavi je svojoj imao bijelu kapu, a na njoj bijahu naslikana dva vraga; među njima bijaše napisano: „Hereziarha", što će reći nadbiskup sviju krivovjeraca. I izvedu ga oni iz Konstanza s više od 1000 naoružanih ljudi — svjetovni knezovi i gospoda bijahu također naoružana —, a vođahu ga dvije sluge vojvode Ludvika, jedan s desne a drugi s lijeve strane, a ne bijaše vezan. Pred njim su i za njim išle gradske sluge.

Dok su Husa vodili, nije ništa drugo molio nego: „Isuse Kriste, sine Boga živoga, smiluj se na me!" [1] I kad je došao preko mostića na polje i vidio mnogo drvlja i slame, pade triput na koljena i govoraše glasno: „Isuse Kriste, sine Boga živoga, koji si trpio za nas, smiluj se na me!" Nato ga upitaju, bi li se htio ispovjediti, a on reče: „Drage volje", ali da je

[1] U tekstu stoji latinskim jezikom.

ondje pretijesno. Kad je uto došao u okrug, raširi se okrug, a ja ga upitah [1], bi li se htio ispovjediti, da ima ondje svećenik po imenu gospodin Ulrih Schorand, koji ima vlast od koncila i biskupa. Nato reče: „Da". Sad sam dozvao onoga gospodina Ulriha. On priđe k njemu i reče: „Dragi gospodine i magistre, ako hoćete da odustanete od bezvjerstva i krivovjerstva, s kojega morate trpjeti, rado ću Vas ispovjediti, ali ne učinite li to, a ono i sami znadete, da u svećeničkim pravima stoji, da se ni jednomu krivovjercu ne smije učiniti ni pružiti božanska okrjepa." Nato reče Hus: „Nije od potrebe, ja nemam smrtnoga grijeha." Zatim htjede početi propovijedati na njemačkom jeziku, ali to ne htjede vojvoda Ludovik i zapovjedi, da ga spale. Sad ga uzme krvnik, sveže ga onako odjevena na osovljenu dasku, stavi mu pod noge visok podnožak, nanese oko njega drva i slame, nalije na to malo smole i zapali. Uto domala izgorje. Sav pepeo, što ga je ondje bilo, baće u Rajnu.

50.

Nauka umjerenih Husovaca i Taborićana.

Iz djela „De gestis et variis accidentibus regni Boemiae" od Laurencija de Březova [2].

1. Nauka umjerenih Husovaca.

Budući da je bilo češće spomena o Taborićanima, bit će za potomstvo korisno, da se opiše obred, početak i običaji njihovi, pogotovo kad su neki između njih, što se nazivaju revnitelji zakona Božjega, pali u mnoge zablude. Odatle je njihovu bratstvu bio početak i pravi uzrok pričesti u obje prilike, i to na granici Behina [3]. Pomenutu su pričest u mnogim krajevima Češke i Moravske propovijedali pobožni svećenici, pa premda se tvrdokorno opirao protivni kler, koji je sve one, što su se na taj način pričešćivali, proglasio za krivovjerce, a ono se opet na čudan

[1] Pisac kronike. — [2] Laurencije od Březove ili Březine bio je zabavljen u dvorskoj kancelariji kralja Većeslava. Poslije smrti kraljeve (1419.) ostao je i dalje u Pragu, gdje se kao vatrena pristalica umjerenih Husovaca živo bavio javnim prilikama. God. 1437. počeo je opisivati one burne događaje, što ih je sam doživio. Ocrtao je događaje od 1414.—1422. godine, a pisao je dašto u duhu umjerenih Husovaca. Velik je protivnik Taborićanima. — [3] Kod Tabora na Lužnici.

način od dana do dana rasprostranjivala presveta pričest tijelom i krvlju; ta znali su ljudi, da će to biti evanđeoska istina.

A tako se god. 1419. desilo, te su svećenici sa svojim zamjenicima na one, koji su se tako blizu grada Behina pričešćivali, dulje udarali pa ih s oružjem u ruci tjerali iz crkava, kao da su krivovjerci i otpadnici. Zato se svećenici s odanim pukom svojim popnu na veliko brdo s velikim ravnjakom, te na vrhu njegovu razapeše čadore od platna u obliku crkvice. Obavljajući ovdje službu božju uzmu pričešćivati pobožni narod, što je ovamo grnuo, sakramentom obožavane euharistije; i nitko im nije zapriječio taj način pričešćivanja. Obavivši to skinu platno, vrate se svomu domu, i nadjenu brdu ime Tabor, a oni, što su onamo zalazili, prozovu se Taborićanima. Kad se to pročulo u susjednim gradovima, trgovištima i selima, odrede okolišna braća svećenici dan za svečanost i povedu na Tabor puk svoj zajedno s obožavanim sakramentom tijela Kristova i to uz glasno pjevanje, da se — tako govorahu — utvrde i utješe u istini. Kad bi tako došli, pošli bi im s presvetim oltarskim sakramentom ususret braća i sestre sa Tabora, da oduševljeno dočekaju došljake. Kad bi tako i drugi došli na brdo, provodili bi cio dan ne u zabavi nego u onom, što podaje duši spas. Njihovi bi svećenici ondje vršili trostruku službu: učeniji i rječitiji bi jedan za drugim od rana jutra narodu propovijedali riječ božju, i to napose muškarcima, a napose opet ženama i djeci a osobito ono, što se protezalo na oholost, škrtost i obijest svećenika, bez ikakvâ straha. Drugi su opet bez prekida sjedjeli i slušali tajnu ispovijed, a treći su poslije službe božje od jutra do podne pričešćivali narod objema prilikama t. j. tijelom i krvlju gospodina Krista. Tako su svećenici na dan sv. Magdalene nabrojili 42.000 duša i još neko 20 muškaraca, žena i djece, koji su se ovako pričestili. Kad sve onako, kako je rečeno, obave, pođu da okrijepe tijelo na mjesta, što su ih ondje na brdu kojekuda priredili, i da blaguju u bratskoj ljubavi, ne gozbe i pijanstva radi niti mekoputnosti i razuzdanosti za volju nego na veću i revniju službu Božju. Ondje bi se svi nazivali braća i sestre; bogatiji bi priređenu hranu dijelio sa siromašnim. Ondje se nije smjelo prodavati nikakvo opojno piće; tu nije bio dopušten ni ples ni kockanje ni kuglanje ni druge zabave i to ni djeci, nekmoli starijima. Tu nijesi vidio nikakve svađe, nikakve

krađe, nijesi čuo svirke svirale ni citare, kako je to dosada na crkvenim zborovima bivalo. Među svima bijaše kao u apostola jedna duša i jedna volja; nijesu za drugim išli, nego samo za onim, što će im biti za spas duše, pa da se svećenstvo dovede na staro t. j. kako je u početku bila crkva.

2. Nauka Taborićana.

Dok je to tako bilo, posije vrag, neprijatelj spasu ljudskoga roda, po nekoj lažnoj braći — svećenicima među čistu pšenicu zakona božjega razan kukolj bludnja i krivovjerstva. — Nijesu se žacali među napisanim člancima narodu objavljivati:

Prvo. Vjernici se ne smiju držati ničega, što su napisali ili naučali kakvigod učenjaci, ma i katolički, niti vjerovati, već ako se nalazi izrijekom u kanonu biblijskom, jer su sve njihove knjige obznana antikrsta, te se kao takove moraju zabaciti, uništiti ili spaliti.

Tako se isto ne smiju držati naredbe svetih otaca ni uredbe starješina niti ikoji drugi obred ni predaja, što su je ljudi izmislili, budući da ni Krist ni njegovi apostoli nigdje u novom zavjetu nijesu izrekli, da to bude.

Tako se isto ne treba brinuti ni obazirati na tajnu ispovijed, pa se ne smiju na to siliti ni teški griješnici; dosta se ispovjediti samo Bogu u duši.

Tako isto ne mogu evangelisti svećenici imati kuće, koje su im za sva vremena u ime milostinje prepustili ili odredili lajici, niti mogu imati zemaljska dobra, jer nijesu nimalo podvrgnuti građanskomu pravu, niti se mogu od ovakovih posjednika primati sakramenti, pa i javno priznali, da nemaju pravo na posjed.

Tako isto ne treba vjerovati, da ima poslije smrti vjernikâ očištilište, ni držati se toga; ludo je i besmisleno za mrtve vjernike moliti ili druga djela milosrđa izvršivati.

Tako isto nijesu pomenuti svećenici htjeli vršiti svetu službu u crkvama i na posvećenim žrtvenicima tvrdeći, da crkve nijesu od Boga, što više — da su od vraga i idola. Zato ih valja spravom uništiti.

Tako su isto izlili sv. krizmu i ulje za bolesnike i krštenike i posvećenu vodu, jer su nepotrebna iznašašća ljudi. Po-

suđe, u kojem se to čuvalo, razbili su ili opoganili. Poslije krštenja ne bi pomazali krizmom ni jednoga bolestnika uljem posljednje pomasti. No krstili bi u tekućoj ili otkudgod donesenoj vodi; otpravili bi kumove, koji su po crkvenom običaju došli, te bi krstili ne izgovarajući drugo do: Petre ili Ivane, ja te krstim u ime Oca i Sina i Duha svetoga. I smjesta su krštenom djetetu podavali sv. pričest pod objema prilikama, makar se ono i otimalo.

Ovim pomenutim krivovjernim naukama nijesu bila okužena samo srca mnogih Taborićana neko i Pražana. Ti ovako okuženi odbaciše kasnije svaku milost, pravdoljublje, milosrđe i snosljivost; nijesu se vladali kao ljudi zdrava razuma, nego su kao bešćutna zvjerad i bijesni psi i lavovi, što riču, silom navaljivali na sve, koji nijesu htjeli pristati uz gore rečene nauke, te su ih ništili pljačkom, vatrom pa raznim nasiljem i porugama. Tako bude nekoć slavno kraljevstvo češko ruglo svim narodima i postade zauvijek poslovicom. Jer nikad nije prije oko vidjelo, ni uho čulo, ni ljudsko srce ćutjelo, što se sve događalo poslije pomenutih kužnih nauka i što su učinili stanovnici češke narodnosti, koji su govorili, da su za slobodu zakona Božjega pograbili oružje protiv svih službenika antikristovih. I tako su na razne načine proganjali sve, koji nijesu odobravali ili su prigovarali rečenim fantastičkim naukama; siromašne su plijenili, a pokorene su tlačili jadno i nesmiljeno. Nijesu štedjeli ni svećenika ni redovnika ni redovnica ni vjerskih stvari ni crkvi ni kuća, nego su, pogazivši strah Božji, sve, čega se taborićanska ruka mogla dočepati, grabili, trgali, palili ili ništili. Nema pera, koje bi moglo ta tolika strašna djela opisati.

51.

Husitsko vojevanje.

Iz djela „De Bohemorum origine ac gestis historia“ od Eneja Silvija [1].

Mjesta, gdje je trebalo boj biti, bila su kršna; neprijatelj je bio na konju, a njegovi [2] svi vojnici pješaci; samo se mogla

[1] Eneja Silvije Piccolomini, umr'o kao papa Pio II. g. 1464., znatan predstavnik humanizma, napisao je razna djela, a među njima i pomenuto. Kao savjetnik cara Fridriha III. upoznao je dobro prilike u austrijskim i češkim zemljama. — [2] Žiškini.

pješačka bitka zametnuti. Čim bi neprijatelj sjahao, zapovjedio [1] bi ženama, koje su po običaju pratile njegovu vojsku, da razastru haljine po zemlji. Vitezovi bi se ostrugama u njih zapleli i izginuli prije, nego bi mogli osloboditi noge.

U utvrđene bi gradove vrlo rijetko dolazili [2], već ako bi kupovali, što im je trebalo; s djecom i ženama provodili bi život u taboru. Imali bi vrlo mnogo kola, koja su im bila kao opkop. Na polasku u boj načinili bi od njih dva krila: u sredinu bi stavili pješadiju, a čete konjaničke bile bi izvan utvrde sasvim blizu. Čim bi im se činilo, da je čas za boj, zaokupili bi vozači, koji su bili na krilima, na zapovijed zapovjednikovu onaj dio neprijatelja, što bi ga htjeli, i zbili redove kolija. Zahvaćeni neprijatelji, kojima nijesu mogli njihovi priskočiti u pomoć, poginuli bi koje od mača pješakâ, koje opet od strijela onih ljudi, što su bili na kolima, — od muškaraca i žena. Konjanici bi se borili izvan utvrde; ako bi ih neprijatelj slučajno na bijegu pritijesnio, smjesta bi se kolija razmakla i primila ih, te bi se odanle kao iz kakova zidom opasana grada branili. I na taj su način vrlo mnogo pobjeda izvojevali; jer taj način vojevanja nijesu susjedni narodi poznavali, a ono je polje na sjeveru, što se ušir pružalo, bilo vrlo zgodno, da se razviju redovi dvoprega i četveroprega.

52.

Iz parnice „Djevice Orléanske“.

Sjednica od 27. veljače 1431.

Quicherat, Procès de Jeanne d'Arc. T. I.

Kako vam je od prošle subote?
Po mogućnosti što bolje.
Jeste li postili svaki dan u to posno vrijeme?
Svaki dan.
Jeste li od subote čuli glas, što vam se javlja?
Više puta.
Što vam je rekao?
Da vam odriješito odgovaram.

[1] Žiška. — [2] Taborićani (poslije smrti Ziškine).

Savjetuje li vam glas, da odgovarate na sve, što vas pitamo?

Među objavama, što su mi se javile, neke se tiču mojih sudaca a druge samo kralja moga.

Je li to glas kojega anđela, sveca, svetice ili Boga?

Svete Katarine i svete Margarete.

Kako znate, da su te dvije svetice?

Ja znam vrlo dobro, da su to one, i ja jednu od druge vrlo dobro razlikujem, jer one kažu ime svoje, kad mi progovore.

Jesu li u isto sukno odjenute?

Ja vam danas drugo ne ću da rečem.

Jesu li vaših godina?

Na ova i mnoga druga slična pitanja ne bi nikakva odgovora.

Čiji je ono glas bio, koji vam se javio, kad vam je bilo trinaest godina?

Svetoga Mihajla.

Vidite li sv. Mihajla i anđele njegove u pravoj slici i prilici?

Onako, kako vas gledam.

Što vam je rekao arhanđeo prvi put?

Nema odgovora.

Kaki je bio lik sv. Mihajla?

Ne znam.

Je li bio gô?

Zar mislite, da Bog nema, čim da ga odjene.

Ima li kosu?

Zašto bi mu je odrezali.

Što ste osjećali, kad ste vidjeli sv. Mihajla i anđele mu?

Kad sam ih vidjela, gdje odilaze, plakala sam i voljela bih, da su me sa sobom poveli.

Je li vam Bog naložio, da idete u Francusku?

Ja bih voljela, da su me konji na četvero rastrgali, nego da sam došla u Francusku bez dopuštenja Božjega.

Kakve su se prikaze ukazale kralju vašemu?

To ne ćete od mene doznati. Mene su ispitavali tri tjedna u Poitiersu i u Chinonu; kralju su se javili znaci o djelima mojim, prije nego je htio u njih povjerovati; duhovnici nađoše, što se mene tiče, samo dobro u mojim djelima i t. d.

Jeste li išli u crkvu sv. Katarine od Fierboisa?

Jest! Pa kad sam došla u Tour, poslala sam, da potraže mač, koji je bio u crkvi sv. Katarine.

Kako ste znali, da je taj mač ondje?

Od glasova mojih.

Jeste li nosili taj mač?

Do moga odlaska iz Saint-Denisa poslije navale na Paris.

Jeste li nosili svoj mač na oltar, da bude što sretniji?

Ne, ali ja sam uvijek željela, da bude moje oružje sretno.

Jeste li imali svoj mač od Fierboisa, kad su vas uhvatili?

Ne, već jedan mač, otet nekomu Burguncu. To je bio mač valjan za boj i zgodan za sječu.

Gdje ste ostavili drugi?

To ne spada na parnicu.

Jeste li imali zastavu, kad ste došli u Orléans?

Dă, zastavu. Na njoj bijaše liljan-cvijeće, sa strane svijet s dva anđela; optakale ga svilene rese, i bila napisana ova dva imena: Isus, Marija.

Što ste voljeli više svoju zastavu ili svoj mač?

Voljela sam četrdeset puta većma vidjeti svoju zastavu negoli mač svoj. Kad sam navaljivala na neprijatelja, ja sam sama nosila tu zastavu, da ne moram ubiti koga. Ja nijesam nikada nikoga ubila.

Koliko vam je oružane momčadi predao vaš kralj?

Deset ili dvanaest hiljada ljudi.

Jeste li bili sigurni, da ćete Orléans riješiti podsjedanja?

Bog mi je to objavio, a ja sam to rekla kralju svomu.

Nijeste li rekli vojnicima svojim, da ćete odbijati strjelice engleske?

Ja sam im preporučila, da budu bez straha. Više ih je bilo ranjeno pokraj mene, i ja sam sama bila ranjena.

Jeste li to unaprijed vidjeli?

Ja sam to navijestila prije bitke.

53.

Pad Carigrada 1453.

Iz djela „Hronikon“ od Georgija Phrantzesa[1].

Kad su to[2] nesretni Rimljani čuli, poraste im srce kao lavovima i zamoliše jedan u drugoga oproštenje; izmiriše se i sa suzama se nanovo zagrliše, ne mareći više ni za milu djecu ni za žene ni za blago nego samo za smrt, da obrane domovinu. I svaki otide na određeno mjesto i uzmu postojano stražiti na zidovima. Car stupivši u presveti hram Božje mudrosti i pomolivši se suznih očiju primi prečisto i božansko otajstvo. Baš tako učine mnogi iste noći. Vrativši se zatim u dvor, zadrži se malo i zamoli u svih oproštenje. Tko bi ispripovijedao plač i jaukončas u dvoru? Kad bi čovjek bio od drva ili kamena, ne bi se mogao oteti suzama.

I zajašem konja, te otiđemo iz dvora i obađemo zidove, da sokolimo straže, neka budno straže. One noći bijahu svi na zidovima i u kulama. I sva vrata bijahu vrlo dobro zatvorena, kroz njih nije mogao nitko izići ni unići. Prvi pjetli zapjevaju, a mi dođemo u Kaligoriju, sjašemo s konja, uspnemo se na kulu i čujemo čest razgovor i veliku buku izvana; a rekoše mi stražari, da tako rade cijelu noć; vukli su naime sprave, što su za juriš bile pripravljene i dopremali ih blizu k opkopu. Uto je sve uzavrelo na žalu; najveće se lađe neprijateljske i troveslarke i mostovi u luci stanu primicati zidovima i obalama. Pijetli zapjevaju drugi put, a oni bez ikakva znaka — tako su radili i u pređašnje dane — zametnu boj s velikim žarom i silom. Emir odredi, da svi oni, koji nijesu toliko vješti boju, starci i mladići, prvi bitku započnu i sukobe se, da nas malo izmore, a onda da se na nas krenu snažniji, hrabriji, muževniji i boju vještiji a s većom srčanošću i oduševljenjem. I tako se zbude, te boj i sukob plane kao vatra. I naši se hrabro opirahu

[1] Phrantzes je obavljao razne službe na carigradskom dvoru. Često su mu povjeravali diplomatske misije. Kod pada Carigrada dopadne sužanjstva turskoga. Oslobodivši se pobježe u Pelopones, a onda u Italiju. Svoj vrlo burni život svrši kao monah „Georgije“ u nekom manastiru na otoku Krfu, gdje je i napisao svoj „Χρονικόν“, što obuhvata događaje od 1258.—1476. Hroniku je dovršio 1477. — [2] Govor, štono ga je držao car Konstantin XI.

i grdno ih dočekivahu i sa zidova strovaljivahu. Nekoliko bojnih sprava i sprema protivničkih obore. Na obje strane bilo mrtvih, ali najviše u Turaka.

Kada su pak zvijezde na nebu stale trnuti, danje se svijetlo širiti, a na istoku rujna zora rudjeti, cijelo se mnoštvo neprijatelja kao konop protegnu od jednog dijela grada do drugog. Udare u bojna glazbala — bubnjeve, rogove i sve drugo; silnom vikom viknu i svi jednodušno u isti čas i trenutak navale na kopnu i na moru pa zametnu bitku i boj. Neki smjeli uspnu se po ljestvama od konopa. Svakovrsno se oružje bacalo na one, koji su bili na kulama. Dva se sata ljuto i strašno boj bio, a kršćani su bili nekako jači. Troveslarke, na kojima su se nalazile ljestve, budu zajedno s mostom — a ne opraviše ništa — od zidova kod mora odbijene, a kamenje iz grada izbačeno ubije silu neprijatelja Agarena; onamo s kopna jednako, pače još gore dočekaju neprijatelja. Mogao si vidjeti čudan prizor — sunce se i nebo zastrije kao tamnim oblakom. Na podignute su sprave bacali grčku vatru i palili neprijatelja, a lazila i ljestve zajedno s onima, što su se penjali, gađali su odozgo teškim kamenjem i ubijali pa kopljem i strjelicama odbijali. Gdjegod bi opazili mnoštvo, onamo bi hitalima bacali vatru, mnoge ranili i ubili. A neprijateljima je bojni napor i otpor tako dodijao, te su se neki domala htjeli okrenuti, da odahnu. Dvorski su ih čauši i liktori gvozdenim bičevima i kandžijama tukli, da ne dadu neprijatelju pleći. Tko će opisati viku i kriku onaj čas pa jauk ranjenika na obje strane? Sve do neba se dizala vika i buka. Neki im od naših, kad su ih vidjeli, gdje tako stradaju, viknu velikim glasom: „To ste često puta uradili, ali ste grdno bili odbijeni.“ Ali oni silom želeći pokazati svoju hrabrost, stanu se nanovo uspinjati na ljestve. A neki bi se drugi odvažni, hrabri i kršni junaci penjali jedan drugome na ramena, pa ovomu opet bi drugi, kako bi mogao, uzašao na ramena, eda bi dospjeli na zid. I dok su sve to radili, ljuto se i strašno zametne kod prilaza i ulaza grozan boj; trgnu mačeve i pobiju se, a silan bijaše pokolj na obje strane. A kad su već naši redovi uzmicali, skočiše Teofil Paleolog i Demetrije Kantakuzen, pobijede Agarene, natjeraju ih u bijeg, te ih sa zidova i ljestava grdno strovale i raspršaju. Onda priteku u pomoć i drugi, koji su bili ondje namješteni.

*

Vojvodu Ivana Giustiniana rani strijela s luka u stegno desne noge. On, koji je tako vješt bio ratu, čim opazi, da mu iz tijela teče krv, sasvim se izmijeni i od straha izgubi onu hrabrost, što je pokaza prije, i nije bilo poslije od njega nikakve koristi. Ostavi ono mjesto, gdje bijaše. Mûkom otide i potraži liječnika, ne imajući na umu hrabrosti ni vještine, što ju je isprva pokazao. I ništa ne reče drugovima svojim niti ostavi sebi zamjenika, da ne bi nastala ona zabuna i propast. Kad su se vojnici okrenuli te nijesu vidjeli vojskovođe, već su čuli, da je pobjegao, zavlada njima velika zabuna i kukavština. Kada je car slučajno opet onamo došao, opazi vojnike, gdje su se zbunili i prestrašili kao gonjene ovce, pa kad je saznao za uzrok i vidio vođu njihova Giustiniana, gdje bježi, pristupi k njemu i reče: „Brate, što si to učinio, vrati se na svoje mjesto. Ta je rana tvoja malena. Vrati se, jer sad je veća potreba; do tebe je, da spaseš grad." Na mnoge riječi careve ne odvrati ništa, nego prijeđe u Galatu i ondje sramotno umre od gorke tuge i prezira. A kad opaze Turci toliku zabunu u naših, ojunače se. A Sagan-paša, koji je tamo bio, porazgovori se s janjičarima te ih ohrabri. A neki janjičar, po imenu Hasan (s otoka Lupadije, gorostas), digne silom nad glavu lijevom rukom štit, desnicom trgne mač pa udari na zid, gdje je vidio smetnju. Za njim pođe još neko trideset, koji su se natjecali u junaštvu. A naši, koji su ostali na zidu, bacahu na njih koplja i gađahu strjelama i obarahu golemo kamenje na njih; 18 ih strovališe. A Hasan ne odustane od navale, dok se nije uspeo na zid i naše natjerao. Kad mu je naum pošao za rukom, pođu za njim i mnogi drugi pa se stanu na zidine uspinjati. A naši, jer ih je bilo premalo, nijesu ih mogli odbiti, jer neprijatelja bijaše sila. Hvatajući se s onima, što su se uspeli, u koštac, bili su boj, i palo ih je nemalo. I Hasan se sruši u boju ranjen velikim kamenom. Okrenuvši se naši i vidjevši ga, gdje leži, gađahu ga kamenjem odasvud; a on se branio pridigavši se na koljeno, ali od silnih rana klone mu desnica, te ga strijele zaspu. I mnogi drugi budu ubijeni i ranjeni, te ih radi rana odnesu u tabor. Uspinjući se ovako sila neprijatelja raspršа naše, te ovi ostave vanjske zidove i, uzmičući na vrata unutra, gazili jedan po drugom. Uto se pronese glas iznutra i izvana i odavde do luke: „Zauzeta je kula, a na kulama su istaknuti znakovi i zastave." I glas natjera naše u bijeg, a neprijatelje ojunači. Sa silnim klicanjem i oduševljenjem, a bez straha uspinjahu se na sve zidove.

Kad je to nesretni car, moj gospodar, opazio, suze roneći uze zazivati Boga i poticati vojnike, da budu junaci. Ne bijaše nikakve pomoći ni nade u pomoć. On podbode konja i trkom poteče onamo, kamo je srtalo mnoštvo nevjernika; poput Samsona obaraše neprijatelje i u prvom sukobu strovali nevjernike sa zidova, te su se nazočni, gledajući to, čudom čudili. Ričući kao lav i golim mačem u desnici obori silu neprijatelja, a potokom mu je tekla krv iz nogu i ruku. — Dva do tri puta navale, sraze se i sukobe, te junački natjeraju nevjernike u bijeg, silu poubijaju, a ostale obarahu sa zidova i u junačkom sukobu i boju izginuše, ali prije smrti svoje učiniše velik polom. I neki drugi hrabri vojnici boreći se na onom mjestu padnu blizu vrata sv. Romana, gdje su i onu veliku pomičnu kulu sagradili i namjestili te gradski zid provalili i onud u grad najprije unišli. Ja se ončas nijesam desio uz cara, moga gospodara, nego sam na zapovijed njegovu otišao da prigledam na drugom kraju grada.

Provalivši Turci u grad uzmu progoniti kršćane kopljima, strjelama, strjelicama i kamenjem i zaumu sve.

Cio grad su neprijatelji osvojili u dva i po sata[1], 29. svibnja 6961.[2] Oni, koji su provalili, uzmu plijeniti i hvatati ljude; a tko bi se, kad bi ga uhvatili, opirao, njega bi ubili; gdjegdje nije bilo od mrtvaca ni zemlje vidjeti. A mogao si vidjeti vanredan prizor: stade silan kojekaki plač i grozno otimanje. Turci su nesmiljeno iz crkava za kosu i pletenice vukli s jaukom žene plemenita roda i djevojke i one, koje su život posvetile Bogu. Tko bi opisao viku i cvil djece, pljačku svetih i posvećenih crkava; to je već grozno i slušati.

Kad je grad pao, uniđe odmah emir te svom hitnjom dade tražiti cara, ne imajući ništa drugo na umu nego samo da sazna, da li je car živ ili mrtav. I neki došavši rekoše, da je pobjegao, a drugi rekoše, da se u gradu sakrio, a opet drugi, da je u boju pao. I htijući po istini znati, pošalje onamo, gdje je truplje mrtvih kršćana i nevjernika rpimice ležalo. I većinu glava ubi-

[1] T. j. oko devet sati ujutru. — [2] T. j. 1453.

jenih operu, ne bi li srećom i carevu prepoznali. I ne bi je mogli prepoznati, da nijesu našli mrtav trup carev, što su ga prepoznali po nazuvcima i obući, gdje su — kako je bio običaj u careva — bili izdjelani zlatni orlovi. I saznavši emir silno se poveseli i obraduje. Na zapovijed njegovu pokopaju kršćani, koji su se tamo našli, carevo tijelo s carskom počasti.

54.

Tajni sud „Feme“.

Lindner, Die Feme.

Poziv.

Nalazi li se optuženik u gradu, kamo se bez muke i pustolovine ne bi moglo doći, prisjednici će, koji ga traže, jedne noći ili, kad im se već svidi, dojahati ili poći do grada, te će iz vratila ili zasunka isjeći tri ivera, a komadiće pridržati, da im budu svjedoci; pozivnicu će utisnuti u rovaš ili vratnicu i straži doviknuti, da su kraljevski list stavili u vratnicu, a sa sobom da su ponijeli dokaznicu; neka reče onomu, koji je u gradu, da čeka sud svoj kod slobodnoga stola pod prijetnjom najvišega prava i carskoga progonstva.

Osuda.

Optuženoga N. N. izuzimam iz mira, prava i pravicâ, što ih je car Karlo ustanovio, a papa Leon potvrdio i kojima su se nadalje knezovi, gospoda, vitezovi i plemići, slobodnjaci i slobodni prisjednici zavjerili i zakleli u zemlji saskoj, te ga s najvišega stupnja obaram na najniži i kidam ga iz svih pravica, mira i zakona, a bacam u kraljevsko progonstvo i u najveći nemir i nemilost; uzimam mu dostojanstvo, čast, pravo, pečat, neka nema poštenja ni dijela ni u jednom pravu; sudom ga sudim, predajem ga po odredbi tajnoga suda i vrat mu prepuštam konopu, truplo zvjeradi i pticama u zraku, da ga pojedu, a dušu njegovu preporučam vlasti Boga na nebu, ako je hoće k sebi da uzme; proglašujem njegovo leno i dobro ispražnjenim, njegova žena neka bude udovicom, a djeca siročadi.

Nato neka uzme grof od vrbe pleten konopac i neka ga baci iz sudnice. I grof neka smjesta naloži svim grofovima i slobodnim prisežnicima i neka ih opomene njihovom zakletvom i vjernošću, kojom su se obvezali tajnom sudu, da će svom moći i snagom osuđenika, čim ga dobiju u ruke, objesiti na prvo drvo, do koga dođu.

